

SOCIOLÓGIA.¹

A specialitás kora.

A középkor kormányzatának kétféle hivatása volt. Egyrésztől politikai következményeivel föl kellett bomlasztania a theologiai és katonai rendszert, másrészt szellemi hatásaival az új socialis elemek kifejlődését kellett elősegítenie.

A régi socialis rendnek lassankénti fölbomlásával egyidejűleg végbement az ujjaalakulás a positivismus értelmében. A XIV. század elején vehető észre, a régi társadalomnak egyidejű szétbontásával, a jelenlegi társadalom ezen ujjaszervező munkája.

A modern civilisatio egyes elemei látszólag elkülönözten és összefüggés nélkül lépnek föl, de szükségképen a positiv rend felé convergnak.

Ami az utolsó öt század ujjaszervező tevékenységét előhozó egyidejű kifejlődések egymáshoz való viszonyát, statikáját, rangfokozatát illeti Comte szerint itt is alkalmazandó a tudományok felosztásánál uralkodó legfőbb törvény, mely szerint a tudományok hierarchiáját tényeik általánossága és egyszerűsége állapítja meg. A rangfokozat ezen alapja nem szorítkozik pusztán a speculativ gondolatok összeköttetéseire, hanem érvényes a tevékenység minden nemére, legyenek bár ezek akár praktikusok, akár theoretikusok.

Az emberi munkásság lépcsőzetes, fokozatos sorozatot alkot a

¹ Ezzel a közleménnyel befejezzük azt a cikksorozatot, melyet még 1887-ben kezdtünk meg, melyben a Comte-féle positivismus tárgyilagossá, minden bele zólás nélküli ismertetését tűztük feladatunkká. Az 1887. évf. I—VI., 1888. 1—IV., 1889. I—V., 1890. IV. s az itt olvasható közlemény egészíti ki az összefüggő nagy tanulmányt. Erre vártunk, hogy ezt az öt évvel ezelőtt megkezdett vállalatunkat bevégezzük; s most, mikor e feladatunknak eleget tettünk, egyuttal le is zárjuk a Magyar Philosophiai Szemle X. évfolyamra terjedő annaleseit. Bokor József, szerkesztő.

legkisebb anyagi tevékenységektől föl az aesthetikában, a tudományokban és a philosophiában eszközölt legmagasztosabb speculatiokig; e sorozatban a fölmenésben növekszik a munka általánossága és elvontsága, lemenőben pedig mindinkább szűkül a tevékenység tárgya és növekszik a napi munka közvetlen haszna és minél magasabban van a rangfokozatban a tevékenység: annál inkább jutnak tulysúlyba az ember legnemesebb képességei. A különböző osztályu munkásokat, ha összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy társadalmi szempontból annál nagyobb a centralisatio és a benső solidaritas, minél kevesebb munkás adja magát a munka nagyobb nehézségei miatt valamely munkára és minél kevesebb organumot kíván e munkák megvalósítása. Ebből következik a magasabb osztályu munkásoknál a társadalmi viszonyoknak a gyakori érintkezés szülte kiterjedtebb, habár kevésbé erős kifejlődöttsége, míg a rangfokozat alsóbb osztályánál e társadalmi érintkezés hova-tovább a családi életre szorul.

A különböző fajú tevékenységek, melyek egyébként a rangfokozatban majdnem észrevehetlen átmeneteleket képeznek, 3 csoportba oszthatók. Mindenekelőtt megkülönböztetendő a tevékeny és a speculativ élet, miket Comte az emberiség eddigi előkészítő állapotában a világi és a szellemi rend nevével jelzett. A világi osztályt, mely az embernek a természetre való működését fejezi ki, alfajokra nem szükséges osztani, de a szellemit kettőre kell különíteni, a szerint a mint a speculatio vagy aesthetikai vagy tudományos jelleget ölt. Így a positiv rangfokozat felosztásában lépcsőzetesen fölfelé menő 3 alaposztályhoz jutunk, t. i. az iparoshoz vagy praktikushoz, az aesthetikaihoz vagyis a költői osztályhoz és a tudományoshoz vagyis a philosophiaihoz. Bár a multban a philosophiát elválasztották a tudománytól és így, ha a multban a fejlődést pontosan akarjuk vizsgálni, tulajdonképen négy osztályt kellene kijelölnünk a szellemi tevékenység számára, de valójában, a philosophiai osztály a tudományostól el nem különíthető. Comte szerint ugyanis a tudományos és philosophiai jelzés egy jelentőségű, mert meggyőződése szerint a kettő közötti különbség a *jövőben* oly mérvben fog megszűnni, a mily mérvben lesz philosophiaibb a tudomány és tudományosabb a philosophia. Jelenleg azonban a kettőt illetéknéppen egységesítő irány még nincs és azért az összes társadalmi rangfokozatnak 3-ra való osztályozása csak a jövőre vonatkozik; a mult vizsgálatánál a tudományos osztályt a philosophiaitól meg kell különböztetni.

E szerint a modern civilisatio is három főágra különül: az ipari, aesthetikai és tudományos-philosophiai ágra. Megfelelnek ezek azon általános 3 szempontnak, melyekből az ember a dolgokat egymás után mint *jókat*, mint *szépeket* és mint *igazakat* tekinti. A civilisatio e három eleme megfelel egyszersmind az agy régiójának is. Az agy szervezetről szóló tan szerint az agy 3 főrésze kétségtelenül közösen működik közre minden fontos ipari, aesthetikai és tudományos tevékenység-nél, de Gall tana szerint a közönséges ember rendszerint közvetlenül praktikus hasznok követésére utaltatik, mert ez irány sajátja az agy, nála túlsúlyban levő, hátsó részének. Az érzelmek működése, mely érzelmek székhelye a középső rész, a szerencsés természeteket ideális tökélyesedésük elérésére ösztönzi. Az agy elő részének képességei folytán végre a kiválasztott szellemek érzeke jelentkezik az abstract igazságok után való kutatás iránt. E fokozatok alkotják a modern civilisatio megvizsgálásaira nézve az alapot.

Ez elemeknek egymásra való hatását, vagyis dynamikus viszonyát tekintve, ez elemek mindenikének föllendülése a többieknek kifejlődését kelti föl és mozditja elő.

A theologiai stadiumból a positivhez való kifejlődésmenetben szükségképpen az ipari kifejlődés nyitotta meg a kezdetet. Az industrialis kifejlődés képezi a legfontosabb ellentétet a régi kor társadalmá és a modern társadalom között. Az aesthetikai és tudományos kifejlődés az újabb társadalmakban az ipari kifejlődés mögött maradt és így civilisationkat kevésbé jellemzik. Az ipari élet e túlsúlya a katonai fölött jellemzi napjainkban az emberiség kiválasztottjait és e túlsúly forrása egyszersmind a mai emberiség egyéb tulajdonságainak és ez határozza meg socialis nevelését is. Másrészt az ipar folyton előrehaladó tökélyesedésével egész az aesthetikai kifejlődésig emelkedik és az újabb kor tudományos szellemére a positivitas bélyegét is rányomta s a philosophiai szellemet is átalakította.

Az új socialis elemeknek kifejlődésében tehát alulról fölfelé ható irányt lehet észrevenni. Az egymásra következő sorrendje, törvénye szerint a megindult ipari vagy praktikus föllendülést követte az aesthetikai kifejlődés, mely viszont a tudományos és philosophiai kifejlődést készítette elő. A modern civilisatio haladását azonban nemcsak egy népnél kell megfigyelnünk, hanem mindazon nemzeteknél, melyek Nyugat-Európa mozgalmaiban résztvettek, tehát Olasz-, Francia-, Angol-, Német- és Spanyolországokban. Ez öt nemzet, melyeknek közös műkö-

dését Nagy Károly alapította meg, a középkor utolsó felétől kezdve egymástól való különbözőségük daczára, a hűbéri katolikus kormányzat alatt, mégis egyetlen népet alkottak.

Ha e népeket együtt tekintjük, úgy látni fogjuk, hogy csakugyan az ipari lendület készíti elő az aesthetikai kifejlődését, viszont ez a tudományokat és philosophiát mozdítja elő.

Éppen az ellenkező menetet találjuk, ha a különböző socialis elemek kifejlődésének eredetét a multban tanulmányozzuk. A régi civilisatio theokratikus állapotból sarjadt elő és a legáltalánosabb elvből indult ki, hogy különös alkalmazásokhoz jusson. A régieknél a philosophia először az akkor egyedül lehetséges theologiai köntösben fejlődött ki. Azután állott elő hasonló jellemvonással a tudomány elkülönítvén magát theokratia közös törzsétől. Végre föllépett a művészet is, mely hosszú időn át a theokratikus hatalomnak volt egyszerű segítője. Ami az iparos elemet illeti, ezt elfojtotta a munkások rab-szolgasága. Az általánostól a különösre, vagy az abstracttól a concrete történő hasonló haladás volt a modern civilisatio minden egyes elemének belső kifejlődésében is. Azért a positiv hierarchia ezen fölfelé irányuló és lefelé is menő rendje közösen szabályozta az utolsó öt század kifejlődését. A socialis elemeknek a különleges ágakra osztása, lefelé menő haladása, szóval a szakszerűség az egyes elemekben való haladást idézett elő; a fölfelé, az általánosra való irányzat folytán pedig a munkaosztás közben keletkezett külön áramok az általános haladás, a közművelődés közös medrébe folytak össze.

Az ipari föllandulás a katolikus és hűbéri rendszerhez fűződik, mely rendszerről minden pártatlan és a dolog mélyére ható kutatásnak el kell ismernie, hogy nyugoti civilisationknak minden tekintetben valódi s általános forrása. A katolikus s hűbéri rendszer hatása alatt szabadult fel lassanként a munkás osztály először a városokban, azután a falvakban, vidékeken, földeken kifejlődött a szabadság szelleme. A katonai szellem háttérbe vonult. Az ember békés munkában megnevesült.

A családi élet magasztossága emelkedett. Az osztályok és népek között a korlátozó falak ledőltek. Szóval az által, hogy az industrialis élet lépett a katonai helyére, a társadalmi ember mintaképe egy fokkal megközelítettett.

Az ipari kifejlődés, miként a kritikai mozgalom, 3 phasisra oszlik. Az első korszak, mely a XVI. századig terjed, a legjelentékenyebb. A civilisatio gőczpontjaiként nagy városok kezdenek alakulni; zsoldos

katonaság lép életbe, a hitel és portóügy szervezkedik, a mindennap érzett szükségletek a kornak szükségleteinek megfelelő nagy találmányokra vezetnek elkerülhetetlenül. Ilyen az iránytű, boussole, mely az itt tárgyalt korszaknál körülbelül két századdal előbb találatott ugyan föl, de melyet csak a XIV. század socialis helyzete vette tulajdonképpen használatba; ilyen a tüzelő fegyverek föltalálása, vagy jobban mondva szélesebb körű alkalmazása, kiterjedtebb használata. Igen fontos dolog volt, a katonai működésmódokat úgy tökélyesíteni, hogy az iparos osztályok magukkal harczias osztályok elnyomó törekvései ellen védelmezhetni tudják a nélkül, hogy hosszú és kínos katonai tanulásokkal, katnászkodásokkal munkáikban megzavartatnának. Ily hatásu eredménye volt már azon, ez időben megkezdett intézkedéseknek is, melyek a zsoldos sereget léptették életbe, mert ezek által a királyok és a városok a kiválasztott, harczosok csekély számát képessé tették diadalmaskodni egy hatalmas hűbéri szövetségen. A lőfegyverek föltalálása és behozatala a civilizatio haladását jelenti és korántsem jelenti a katonai szellemnek a durvasághoz, nyersséghez való visszatérését, mit az a körülmény is bizonyít, hogy e korszakban a katonák arról panaszkodtak, hogy e találmány e nyers szellem hanyatlását nagyban sietteti.

E haladás egyik szerencsés következménye volt továbbá az is, hogy e találmány a hadimesterségnek tudományos jelleget adott és valamennyi hatalmasságot a természettudományok művelésének pártolására birta; sőt e tudomány fejlesztésére és terjesztésére számos intézetet alapítottak, melyek e találmány nélkül sokkal későbbben létesültek volna.

E találmányokra szükségképen vezettek a napi, követelő szükségletek, melyek ösztönözték a szellemeket és a találmányok nem bírtak oly nagy technikai nehézségekkel, hogy az ösztökélt szellemek megfeszített erejének ellentállhattak volna. Nem a véletlenségnek kell tehát azokat tulajdonítani, hanem úgy kell őket tekinteni, mint a modern társadalmi helyzet eredményeit. Ugyanez áll a könyvnyomtatás mesterségére is, melynek föltalálása a philosophiai vizsgálat előtt nem lehet a csodálkozás tárgya. Szükségképen vezette erre az emberi szellemet a kor helyzete, szükséglete. Az annyira magasztalt ókorban a rabszolgaság és a háboruk következményei miatt a szellem művei csak csekély számú olvasókra találtak és azért a sokszorosítás e korbeli faja kielégítette a szükségleteket. Egészen másként vala a dolog a középkorban, midőn a számos és hatalmas papság az olvasáshoz való természetes vonzódása a lemásolásokat olcsóbbakká és gyorsabbá

tenni igyekezett; midőn továbbá a scholastika a szellemi mozgalmaknak nagyobb, erélyesebb lendületet adott s midőn a hallgatóság ezrei keresték föl Európa nagyobb egyetemeit. Mindez már a XII. században mutatkozott és a muzsáknak szentelhető idő növekedésével az olvasók száma is sokszorosodott, miközben az ipar a társadalom legutolsó osztályában is előmozdította az irott tanítás után való vágyat, sőt köteleességet, mely vágyat a szóbeli érintkezés már többé ki nem elégített. — Főlöszlegesen lenne segítségül hívni a modern kifejlődés első alakulását jellemző aesthetikai, tudományos és philosophiai lendületet annak kimutatására, hogy a könyvnyomtatás föltalálására szükségképen vezetett az akkori helyzet és a társadalmi igények szolgáltatott alkalmat arra, hogy az új mesterség föltalálására irányuljon a szellemek törekvése. A modern industria már huzamosabb időn át megmutatta több fontos találmánya által, hogy mennyire képes az emberi erő használatát mechanikai munkával pótolni. Néhány évszázaddal előbb a papiros feltalálása előkészítette a könyvnyomtatás föltalálását, míg végre e korszak szellemi szükségletei nagy erővel indíták ez új mesterségre a szellemeket.

Végül C. megemlíti azon szoros összeköttetést, mely ezen új mesterség tökélyesedése és a szellemi fejlődés között létesült. A könyvnyomtatás érdekeit a munkát támogató hatalmak respectáltak és ez érdekek többször még a legsötétebb politikát is arra kényszeríték, hogy a könyvek szabad cirkulatioját megengedjék, sőt azok szaporítását előmozdítsák, nehogy a közvagyonosodás egy növekvő, értékes forrása kiszáradjon. Ezen indító ok, mely Hollandiát illetőleg a modern kifejlődés következő két alakulásában igen fontos volt, — Európa többi országaira is fölemelőleg hatott.

Ez a történeti magyarázata a 3 találmánynak, melyek az ipari fejlődés első időszakát jellemzik. A találmányok egyike sem volt összekötve oly technikai nehézségekkel, hogy ellentállhattak volna a szellemi erőlködéseknek, miket a parancsoló napi szükségletek kellettek föl. Kétségtelen, hogy e három mesterség az ázsiai kelet egy bizonyos népénél régebben föltűnt, de ép azért, mert nem a társadalmi helyzet, hanem a véletlen szülte, nem is vezettek oly társadalmi eredményekhez, mint minő hatásokat szültek modern civilisationkban.

Az ipari kifejlődés első korszakának végét híressé tette azon két nagy földrajzi fölfedezés, melyeknek hatása tulajdonképpen a most tárgyalt korra következő alakulatokon vehető ugyan észre, de e korszak

szülte azon mozgalmakat, mik Columbus és Gama vállalataira vezettek. Az ipar az egész földkerekség fölületének kikutatására törekedett és pedig azon ismeretek szerint, melyek az alexandriai iskola óta a föld felületéről általán elterjedve voltak. Erre nézve szükséges volt, hogy a tájirányzó, iránytű használata lehetségessé tegye a merész kísérleteket; szükség volt továbbá előbb arra is, hogy Európa kereskedelme új elárúsító helyeket szükségeljen. Azonkívül a világi hatalom concentratiojának lehetővé kellett tennie azon segédeszközök összehalmozását, melyek ily vállalatok sikeres eredményéhez szükségesek valának. Az olasz nagyobb államoknál pl. tengerészeti felsőbbségük daczára, viszálykodásaik miatt nem voltak lehetségesek ezen kalandos vállalatok. Ha igaz, hogy a vakmerő skandináv tengeri rablók már néhány századdal előbb Amerika éjszaki részét látogatták, úgy ez eredménytelen kalandok csak azt bizonyítják, hogy Columbus fölfedezéseinél nem a véletlen uralkodott.

A modern kifejlődés második phasisa a 17. század közepéig tart és ebben az ipari mozgalom szervezkedni kezd. Azelőtt a kormányok az iparos osztályt csak mint segítő eszközökkel gazdagon rendelkező gyámolítót tekintették a hatalmak nagy küzdelmeiben; és csak az vala céljuk, hogy segélyüket megfelelő engedményekkel megvásárolják. A második alakulatban a világi hatalom már oly erős, hogy a korábbi segélyt nélkülözheti és azon fáradt, hogy az iparos mozgalmakat, melyeknek politikai fontosságát előbbi szolgálatai bebizonyíták, egy általánosabb, magasabb szempont szerint rendezze. A monarchikus és aristocratikus dictaturát azonban ez eljárásában még nem vezette az iparnak valódi méltánylása, becsülése. A XVI. században, sőt a XVII-ben is még mindig a háborút, harczot tekintették a kormányok legfőbb feladatuknak; annak szükségét látták csak be, hogy az ipari kifejlődést, mint a katonai hatalom alapját, elő kell mozdítaniok.

Midőn a régi hatalmak ezen új elemet szervezték: az ipar ez organisatioja különbözö jelleget öltött a szerint, a mint a világi dictatura monarchikus, központi vagy aristocratikus, helyi természetű hatalma vezette; mindkét esetben a hatalmak az industrialis városok régi függetlenségének feláldozását követelték. E függetlenség volt még akadály a további haladást illetőleg igen fontos nagy nemzeti egyesülés keletkezésének. A politikai concentratio mellett az ipar többet nyert, mint vesztett a helyi szabadságok eltörlésével, melyek már csak haszontalan féltékenykedésekre vezettek. Az egyes ipari

gócponatoknak fölvétele is az általános organismusba, e kornak kezdetén, majdnem minden ellenmondás nélkül történt. Annyi bizonyos, hogy ez alkalommal a dictatura mindkét faja oly czélokot követett, melyek különbsége még most is észrevehető. Az iparos községek első primitív képződményének több nyomot kellett hátra hagynia, ha újjászervezése arisztokratikus vezetés alatt történt, míg a régi városi privilegiumoknak jobban kellett eltűnniök, ha az organisatiot a királyság sokkal rendszeresebb tevékenysége vezette.

A francia, vagyis a monarchikus mód sokkal alkalmasabb volt az ipar organisatiójának előkészítésére, mert az ipar ez által a helyi behatásoktól fölszabadult és így egész Európa civilizatiójával egységbe, megegyezésbe jöhetett. A második időszak végén a világi dictatura Franciaországban a helyes szabályok egész összegével tünteté ki jellemét, mely szabályok Colbert ministeriumát halhatatlanná tették, mert ekként a vezetés és bátorítás eszes vegyítésével a civilizatio 3 lényeges eleme kifejlesztetett.

Az angol mód, Erzsébet kormánylata előkészítő befolyásának daczára, jellegét Cromvell vezetése alatt kapta meg és előnyei főleg azon közösségből erednek, mely az iparos és a feudalis elemek között létesült az által, hogy a nemesség az ipari vállalatokban részt vett. Három évszázaddal előbb hasonló közösség vetette meg Velenceze jólétének alapját. De némelyek túlbecsülek ez előnyöket is, melyek a velencezi ipar hanyatlását sem tudták megakadályozni.

E másik mód kevésbé kedvező az ipari organisatio föllendülésére mint az első. Részint azért, mert hatása alatt az egyes dolgokra, a részletekre, detail-okra irányuló szellem túlsúlyba jő az egészre törekvő szellem felett és az egoistikus nemzetiség hatalmas ösztönével köti össze magát; részint azért, mert ez által túlhatalomra jut a feudalis elem, mely a régi rendszer eltávolításának leginkább szegül ellene.

A protestantismus, mely e korszakban elterjedt, kedvezett az ipari kifejlődésnek legalább az által, hogy a személyes tevékenységnek nagyobb szabadságot engedett, mert az ipar haladása főleg a személyes tevékenység szabad fejlődésétől függ.

Az ipar politikai organisatiója a gyarmatrendszer képződésében jelentkezett: ezzel az ipar új lendületet nyert és a modern fejlődés előmozdított.

A gyarmatrendszer különböző jelleget ölt a szerint a mint vagy katholikus monarchia vagy protestans aristocratia intézi. Az utóbbit

szülte azon mozgalmakat, mik Columbus és Gama vállalataira vezettek. Az ipar az egész földkerekség fölületének kikutatására törekedett és pedig azon ismeretek szerint, melyek az alexandriai iskola óta a föld felületéről általán elterjedve voltak. Erre nézve szükséges volt, hogy a tájirányzó, iránytű használata lehetségessé tegye a merész kísérleteket; szükség volt továbbá előbb arra is, hogy Európa kereskedelme új elárusító helyeket szükségeljen. Azonkívül a világi hatalom concentratiojának lehetővé kellett tennie azon segédeszközök összehalmozását, melyek ily vállalatok sikeres eredményéhez szükségesek valának. Az olasz nagyobb államoknál pl. tengerészeti felsőbbségük daczára, viszálykodásaik miatt nem voltak lehetségesek ezen kalandos vállalatok. Ha igaz, hogy a vakmerő skandináv tengeri rablók már néhány századdal előbb Amerika éjszaki részét látogatták, úgy ez eredménytelen kalandok csak azt bizonyítják, hogy Columbus fölfedezéseinél nem a véletlen uralkodott.

A modern kifejlődés második phasisa a 17. század közepéig tart és ebben az ipari mozgalom szervezkedni kezd. Azelőtt a kormányok az iparos osztályt csak mint segítő eszközökkel gazdagon rendelkező gyámolítót tekintették a hatalmak nagy küzdelmeiben; és csak az vala céljuk, hogy segélyüket megfelelő engedményekkel megvásárolják. A második alakulatban a világi hatalom már oly erős, hogy a korábbi segélyt nélkülözheti és azon fáradt, hogy az iparos mozgalmakat, melyeknek politikai fontosságát előbbi szolgálatai bebizonyíták, egy általánosabb, magasabb szempont szerint rendezze. A monarchikus és aristocratikus dictaturát azonban ez eljárásában még nem vezette az iparnak valódi méltánylása, becsülése. A XVI. században, sőt a XVII-ben is még mindig a háborút, harcztot tekintették a kormányok legfőbb feladatuknak; annak szükségét látták csak be, hogy az ipari kifejlődést, mint a katonai hatalom alapját, elő kell mozdítaniok.

Midőn a régi hatalmak ezen új elemet szervezték: az ipar ez organisatioja különböz jelleget öltött a szerint, a mint a világi dictatura monarchikus, központi vagy aristocratikus, helyi természetű hatalma vezette; mindkét esetben a hatalmak az industrialis városok régi függetlenségének feláldozását követelték. E függetlenség volt még akadály a további haladást illetőleg igen fontos nagy nemzeti egyesülés keletkezésének. A politikai concentratio mellett az ipar többet nyert, mint veszített a helyi szabadságok eltörlésével, melyek már csak haszontalan féltékenykedésekre vezettek. Az egyes ipari

gócponthoz való felvétele is az általános organismusba, e kornak kezdetén, majdnem minden ellenmondás nélkül történt. Annyi bizonyos, hogy ez alkalommal a dictatura mindkét faja oly célokat követett, melyek különbsége még most is észrevehető. Az iparos községek első primitív képződményének több nyomot kellett hátra hagynia, ha újjászervezése arisztokratikus vezetés alatt történt, míg a régi városi privilegiumoknak jobban kellett eltűnniök, ha az organisatiót a királyság sokkal rendszeresebb tevékenysége vezette.

A francia, vagyis a monarchikus mód sokkal alkalmasabb volt az ipar-organisatiójának előkészítésére, mert az ipar ez által a helyi behatásoktól felszabadult és így egész Európa civilizációjával egységbe, megegyezésbe jöhetett. A második időszak végén a világi dictatura Franciaországban a helyes szabályok egész összegével tüntette ki jellemét, mely szabályok Colbert ministeriumát halhatatlanná tették, mert ekként a vezetés és bátorítás eszes vegyítésével a civilizatio 3 lényeges eleme kifejlesztetett.

Az angol mód, Erzsébet kormánylata előkészítő befolyásának daczára, jellegét Cromvell vezetése alatt kapta meg és előnyei főleg azon közösségből erednek, mely az iparos és a feudalis elemek között létesült az által, hogy a nemesség az ipari vállalatokban részt vett. Három évszázaddal előbb hasonló közösség vetette meg Velenceze jólétének alapját. De némelyek túlbecsülik ez előnyöket is, melyek a velencezi ipar hanyatlását sem tudták megakadályozni.

E másik mód kevésbé kedvező az ipari organisatio föllendülésére mint az első. Részint azért, mert hatása alatt az egyes dolgokra, a részletekre, detail-okra irányuló szellem túlsúlyba jő az egészre törekvő szellem felett és az egoistikus nemzetiség hatalmas ösztönével köti össze magát; részint azért, mert ez által túlhatalomra jut a feudalis elem, mely a régi rendszer eltávolításának leginkább szegül ellene.

A protestantismus, mely e korszakban elterjedt, kedvezett az ipari kifejlődésnek legalább az által, hogy a személyes tevékenységnek nagyobb szabadságot engedett, mert az ipar haladása főleg a személyes tevékenység szabad fejlődésétől függ.

Az ipar politikai organisatiója a gyarmatrendszer képződésében jelentkezett: ezzel az ipar új lendületet nyert és a modern fejlődés előmozdított.

A gyarmatrendszer különböző jelleget ölt a szerint a mint vagy katholikus monarchia vagy protestans aristocratia intézi. Az utóbbit

az individualis tevékenység túlsulya jellemzi és e mellett csak a nemzeti egoismus támogatja, mely sokszor ijesztő hibákra vetemedett. Erre nézve példát találhatunk azon módszeres rombolásokban, melyeket Hollandia kapzsiséga oly hosszú időn át gyakorolt az egyenlítői szigetsoport nagyon megszorodott termékeire. Az első módnál inkább előtérbe lép az ipari jelleg.

Nem fejezhetjük be e vizsgálatainkat, mondja C, a nélkül, hogy a magunk részéről is ki ne fejezzük fölháborodásunkat azon szörnyű társadalmi hibák fölött, mikkél az akkori európai kormányok oly dicső foglalásaiknak fényét bemocsokolták. A személyek teljes felszabadítása után három századdal a hanyatló catholicismus félrevezettetni engedte magát, hogy helyeselje, sőt előmozdítsa egész népségek kiirtását és még annál is veszélyesebb rabszolgaság föllállítását, melynek eltávolításában oly nemesen közreműködött. A gyarmatokban a rabszolgaság oly helyzetet teremtett, mely ép oly lealacsonyító volt a tulajdonosra mint a szolgára; a régieknél legalább az úr és rabszolgasága hivatásának különböző természete az egyidejű kifejlődést bizonyos fokig felidézte. A katholikus népeknél a papságnak bár erősen meggyöngített, de nemesen szándékolt ténykedése napi beavatkozásával helyrehozni törekedett e társadalmi utálatosságban való részességet. A protestans gyarmatokban ellenben a szellemi anarchia szabadjára bocsátotta a privát elnyomásokat, vagy talán figyelembe vehetjük azon néhány haszontalan világi rendszabályt, miket többnyire maguk az elnyomók hoztak, vagy legalább is ezek hajtottak végre.

Az ipar haladásának harmadik phasisa a francia calvinisták kiűzetésétől és az angol aristocratia győzelmétől a francia forradalom kezdetéig terjed. E kornak eseményei mutatják, mily pontosan megfelelnek a fölbomlás tünetei az újraszervező mozgalmaknak; mert míg a forradalmi mozgalom magát egy határozottabban negativ philosophia alá rendelte, addig az ipar egy tökélyetesebb politikai szervezetet kapott. Megkezdődik most a kereskedelmi háboruk sorozata; a katonai szellem, hogy activ rendeltetését megóvja, eleinte spantan, később rendszeres irányzattal, alárendeli magát az ipari szellemnek és egyesül az új socialis oekonomiával, megmutatván: mily ügyes minden nép számára a távolban hasznos telepítéseket eszközölni és ennek előnyére kiirtani az idegen concurrentiat. Jóllehet e helyzet a népek között sajnálatos háborút idézett föl, mégis ezt haladásnak kell tekinteni, mivel a katonai szellemnek hanyatlását és az ipari

tevékenység túlsúlyba jutását, felsőbbségét jelenti. De a katonai szellem csak a XVIII. században rendelte magát egész Nyugat-Európában az iparos elem alá. Egyébiránt a megelőző korszakban alapított gyarmatrendszer volt a legerősebb indító ok a kereskedelmi háborúkra.

Ezen korszak kezdete óta az iparos élet előkelő jelentősége igen érezhetően kifejlődött a társadalom minden osztályában, a mennyiben a legtevékenyebb és legerélyesebb emberek mindenütt nyiltan kimutatták előszeretetüket oly életmód iránt, mely oly jól megfér az emberi hajlamok végtelen sokféleségével. A katonai carrière ellenben, főleg az alsóbb néposztályoknál, a kevésbé tehetséges és kevésbé állhatatos természetűek menedékévé lett. A Law bank vállalata iránt való mozgalom Franciaországban megmutatta, hogy az új világi elemnek oly sokszor ócsárlott kapzsisága nem csekélyebb erélylyel működik a nemes osztályoknál is, kiknél az iparos életmód büszke megvetése csak azt bizonyítja, hogy minden rendszeres munkától irtóznak. Ettől kezdve folytonos tapasztalás mutatta meg, hogy az összes katolikus nemzeteknél a nemesség a királyság által történt megaláztatása miatt érzelmeiben és nevelésében elvesztette azon felsőbbségét, mely addig nagy hasznosságáról tett tanuságot, a mennyiben a nemesség e felsőbbség által mindenki számára minta, példa gyanánt szolgált.

E lealacsonyodás a protestans államokban kevésbé volt jelentékeny; nevezetesen Angliában, hol az ipari mozgalmakkal összenőtt nemesség biztosította politikai túlsúlyát, mely elrejtette, eltakarta morális elfajzását. Szelleme azonban nem maradt többé nemes: megváltoztatta azt a királyságnál ügyesebb, de nem kevésbé retrograd kormányzat hypocrisise.

Míg a modern ipar socialis hatása ekként emelkedett, organisationját kettős belső haladással tökélyesíté. Egyrészt kifejlődött a közhitel nagy pénzügyi társaság keletkezésével, másrészt az iparos szervezet nem kevésbé fontos tökélyesítést nyert a tudomány és az ipar kölcsönös viszonyaiban. E viszonyok most már szabályosan szervezkedni kezdenek és miután hosszú ideig csak a hajózási mesterségre és az orvostudományokra szorítkoztak, most már nemcsak a geometriai és mechanikai, hanem chemiai és physikai mesterségekre is kiterjedtek.

A modern industria kifejlesztteni kezdi tehát philosophiai jellegét, megmutatván hivatását, mely szerint feladata megvalósítani az emberiség rendszeres tevékenységét a külvilágra. Az ipar hivatásáról

e felfogást két fontos találmány, először a gőzgépek, azután a léghajó föltalálása, közösen terjesztik; az egyik hatalmas eredményeivel, a másik merész, de jogosult reményeivel.

Ezek jellemvonásai az ipari fejlődésnek a modern civilizatio három phasisában. Kezdetben a középkorban, a katholikus és feudalis gyámkodás alatt álló ipar e kifejlődés első phasisában spontan haladást követett, a maga útján járt, elősegítettén a régi hatalmakkal való szerencsés összeköttetései által. Második alakulatában tevékeny bátorításban részesült a különböző európai kormányok részéről, mint a politikai suprematia támogatója. Utolsó phasisában az európai politika állandó céljává emelkedett és a harcot, háborút mindenütt szolgálatába vette. Minél inkább kifejlődik az ipar, annál inkább ellentétbe jó a theologico-katonai rendszerrel.

Ezek után *C.* az aesthetikai, tudományos és philosophiai hármas mozgalmat vizsgálja. Először ezek kezdődését a középkorban, azután jellegüket a modern társadalomra viszonyítva tárgyalja, végül haladásukat a XIV. századtól kezdve fejtegeti.

Kutatásait az aesthetikai fejlődéssel kezdi, mely legközvetlenebbül csatlakozik az ipari kifejlődéshez.

Az aesthetikai képességek az emberiség minden helyzetében nyilatkoztak, ha e situatiók eléggé állandóak voltak. Az aesthetikai fejlődés továbbá az egyetlen fejlődés, mely közös tulajdona ép úgy a katonai és theologiai, mint az iparos és positiv társadalomnak.

Elvileg lehetetlen tehát föltenni, hogy a szépművészetek ki nem fejlődhettek volna oly sajátságos társadalmi állapotban, milyen volt a középkoré. A modern társadalmak aesthetikai fejlődésének eredetét *C.* szerint e korba kell helyezni. A középkor socialis rendje volt bölcsője minden tekintetben az aesthetikai kifejlődésnek is. A feudalis szokások a személyes függetlenség érzelmeinek eddig nem ismert erélyt adtak. A családi élet megszépült és azon mértékben emelkedett, a mily mérvben ment át szerencsés változásokon a nők helyzete. Végre nem kevésbé hatalmas forrása lett a költői inspiratióknak a közös tevékenység azon erkölesi vonzeró folytán, mely a védelmivé változott harcz rendszerében rejtett.

A catholicismus hatása először a speculativ tevékenység azon fokozásában jelentkezett, melyet majdnem minden osztályban kifejtett és azután azon célokban, miket a catholicismus cultura a szépművészeteknek adott. A számtalan székesegyház megannyi műtárlattá lett,

hol a zene, festészet, szobrászat és építészet szerencsés alkalmazást találtak.

Ugye Az aesthetikai fejlődés azonnal jelentkezett, a mint a katolikus és feudalis organismus kiképződéséhez jutott. Első, kezdő korszaka a lovagiasság elterjedésére esik; főfejlődése a keresztes hadjáratokra, melyek két századon át tápláltak.

Európa összes társadalmi osztályaiban a művészetek iránt oly buzgalom s csodálat keletkezett, melyek — különösen Francia- és Angolországban — erőre és egyetemességre nézve a néhány ókori népnek akkori remekműveik iránt való buzgalmát messze felülmúlták.

A költészet föllendülését hosszú és nehéz tevékenységnek kellett megelőznie; ki kellett képezni a modern nyelveket, mikben először jelentkeztek az aesthetikai képességek. A nyelv a néptől kiinduló lassu munkának eredménye, melynél az egykorú civilisatio charakteristikus, jelei mindig észrevehetők. A néptől való ezen származás nem akadályozza meg, hogy e munkában kiváló szellemek is részt vegyenek, kik nélkül ily feladat sem tartósságot, sem összefüggést nem nyerhet.

A nép e munkálatának, midőn már eléggé előhaladott, a geniek közbelépése lökést adott és ezek aesthetikai képességeikkel tökélyesítik a nép nyelvét. A tudományok és a philosophia nagyon kevésbé járultak a modern nyelv kiképződéséhez. Ily tevékenységnek kevésbbé abstract, kevésbbé általános és kevésbbé kiváló, hanem inkább bensőségtejtelsebb, népisebb és mozgékonyabb szellemekből kellett kiindulnia.

Ilyenek az aesthetikai geniek.

Az aesthetikai genie, kinek hivatása a való élet gondolatait és érzelmeit előadni, sohasem képes magát kellően kifejezni holt, sőt még idegen nyelven sem; az aesthetikai képességeknek előbb tehát a népnyelvet kellett tökélyre emelniök. Azért a modern nyelvek képződését tulajdonképpen az aesthetikai képességek huzamos fáradozásaira kell visszavezetni. E képességek első munkája tehát a nyelv megalkotása volt és felületesnek kell mondanunk azon felfogást, mely a százados lethargiához hasonló álomnak mondja azon időt, meiyben az aesthetikai képességek éppen a modern közélet monumentumainak alapjait veték meg.

A középkornak szemére vetik, hogy a régi írók olvasását elhanyagolta, pedig ez iratok, legalább a latin remekművek, olvasásának nem lett volna szabad kialudnia éppen azon korban, midőn a latin nyelv volt az európai leghatalmasabb hierarchia specialis nyelve. Annyi

e felfogást két fontos találmány, először a gőzgépek, azután a léghajó föltalálása, közösen terjesztik; az egyik hatalmas eredményeivel, a másik merész, de jogosult reményeivel.

Ezek jellemvonásai az ipari fejlődésnek a modern civilizatio három phasisában. Kezdetben a középkorban, a katholikus és feudális gyámkodás alatt álló ipar e kifejlődés első phasisában spontan haladást követett, a maga útján járt, elősegítettén a régi hatalmakkal való szerencsés összeköttetései által. Második alakulatában tevékeny bátorításban részesült a különböző európai kormányok részéről, mint a politikai suprematia támogatója. Utolsó phasisában az európai politika állandó céljává emelkedett és a harcot, háborút mindenütt szolgálatába vette. Minél inkább kifejlődik az ipar, annál inkább ellentétbe jó a theologico-katonai rendszerrel.

Ezek után *C.* az aesthetikai, tudományos és philosophiai hármassz mozgalmat vizsgálja. Először ezek kezdődését a középkorban, azután jellegüket a modern társadalomra viszonyítva tárgyalja, végül haladásukat a XIV. századtól kezdve fejtegeti.

Kutatásait az aesthetikai fejlődéssel kezdi, mely legközvetlenebbül csatlakozik az ipari kifejlődéshez.

Az aesthetikai képességek az emberiség minden helyzetében nyilatkoztak, ha e situatiók eléggé állandóak voltak. Az aesthetikai fejlődés továbbá az egyetlen fejlődés, mely közös tulajdona ép úgy a katonai és theologiai, mint az iparos és positiv társadalomnak.

Elvileg lehetetlen tehát föltenni, hogy a szépművészetek ki nem fejlődhettek volna oly sajátságos társadalmi állapotban, milyen volt a középkoré. A modern társadalmak aesthetikai fejlődésének eredetét *C.* szerint e korba kell helyezni. A középkor socialis rendje volt bölcsője minden tekintetben az aesthetikai kifejlődésnek is. A feudális szokások a személyes függetlenség érzelmeinek eddig nem ismert erélyt adtak. A családi élet megszépült és azon mértékben emelkedett, a mily mérvben ment át szerencsés változásokon a nők helyzete. Végre nem kevésbé hatalmas forrása lett a költői inspiratióknak a közös tevékenység azon erkölcsi vonzerő folytán, mely a védelmivé változott harc rendszerében rejtett.

A catholicismus hatása először a speculativ tevékenység azon fokozásában jelentkezett, melyet majdnem minden osztályban kifejtett és azután azon célokban, miket a catholicismus cultura a szépművészeteknek adott. A számtalan székesegyház megannyi műtárlattá lett,

hol a zene, festészet, szobrászat és építészet szerencsés alkalmazást találtak.

Az aesthetikai fejlődés azonnal jelentkezett, a mint a katolikus és feudális organismus kiképződéséhez jutott. Első, kezdő korszaka a lovagiasság elterjedésére esik; főfejlődése a keresztes hadjáratokra, melyek két századon át tápláltak.

Európa összes társadalmi osztályaiban a művészetek iránt oly buzgalom s csodálat keletkezett, melyek — különösen Francia- és Angolországban — erőre és egyetemességre nézve a néhány ókori népnek akkori remekműveik iránt való buzgalmát messze felülmúlták.

A költészet föllendülését hosszú és nehéz tevékenységnek kellett megelőznie; ki kellett képezni a modern nyelveket, mikben először jelentkeztek az aesthetikai képességek. A nyelv a néptől kiinduló lassu munkának eredménye, melynél az egykorú civilisatio charakteristikus, jelei mindig észrevehetők. A néptől való ezen származás nem akadályozza meg, hogy e munkában kiváló szellemek is részt vegyenek, kik nélkül ily feladat sem tartósságot, sem összefüggést nem nyerhet.

A nép e munkálatának, midőn már eléggé előhaladott, a geniek közbelépése lökést adott és ezek aesthetikai képességeikkel tökélyesítik a nép nyelvét. A tudományok és a philosophia nagyon kevésbé járultak a modern nyelv kiképződéséhez. Ily tevékenységnek kevésbé abstract, kevésbé általános és kevésbé kiváló, hanem inkább bensőségtejjesebb, népiesebb és mozgékonyabb szellemekből kellett kiindulnia.

Ilyenek az aesthetikai geniek.

Az aesthetikai genie, kinek hivatása a való élet gondolatait és érzelmeit előadni, sohasem képes magát kellően kifejezni holt, sőt még idegen nyelven sem; az aesthetikai képességeknek előbb tehát a népnyelvet kellett tökélyre emelniök. Azért a modern nyelvek képződését tulajdonképpen az aesthetikai képességek huzamos fáradozásaira kell visszavezetni. E képességek első munkája tehát a nyelv megalkotása volt és felületesnek kell mondanunk azon felfogást, mely a százados lethargiához hasonló álomnak mondja azon időt, meiyben az aesthetikai képességek éppen a modern közélet monumentumainak alapjait veték meg.

A középkornak szemére vetik, hogy a régi írók olvasását elhanyagolta, pedig ez iratok, legalább a latin remekművek, olvasásának nem lett volna szabad kialudnia éppen azon korban, midőn a latin nyelv volt az európai leghatalmasabb hierarchia specialis nyelve. Annyi

bizonyos, hogy a középkor századainak legjavában, a modern nyelvek legelső fejlődése óta, a régi nyelvek szerencsésen kimentek a szokásos használatból. A homályos ösztön vezetett erre, mely megérzé azon összeférhetlenséget, mely az új aesthetikai kifejlődés és az immár kialudt társadalmi rendszerhez tartozó mesterművek kizárólagos csodálata között van. Ennek az lett eredménye, hogy az új termények megőrzék eredetiségüket és népiességüket. Az új aesthetikai fejlődésnek szüksége volt megszilárdulásra az által, hogy teljes független lett mindazoktól, miket egészen más társadalmi situatio sugalmazott és hatott át. Így a római építkezések utánzata hosszú időn át akadályos volt annak, hogy Olaszország, mely majdnem valamennyi művészetben a többi országot felülmultra, nem juthatott túlsulyra az építészetet illetőleg.

A művészetek minden nemében bekövetkezett ez önkénytes, spontan fejlődést nem kevésbé jellemezte az eredetiség, mint az akkori társadalmi situatioval való naiv, öntudatlan megegyezése; és független lévén haladásában, ment maradt minden szolgai utánzástól. Különösen látható ez a költészetnél, mely míg egyrészt a lovagi szokásoknak hű, bár idealis színezetű kifejezésére szolgált, másrészt azon túlsulyt tartá föl, melyet a modern világban a házi élet nyert. Mindkét tekintetben ez időszakba kell helyezni az új költészet keletkezését, melyet a régi kor nem ismert, mert ez a magánéletre vonatkozott, mely a régiéknél oly kevésbé volt kifejlődve.

A középkor a jelenlegi társadalom aesthetikai fejlődésének kezdete. Ha a kitünő tulajdonok, melyek e kort jellemzik, nem fejlődtek jobban, annak cskát főleg e kornak átmeneti természetében kell keresnünk. Az aesthetikai föllendülés nemcsak eléggé jellegzetes társadalmi állapotot kíván, hogy erőteljes idealisálást hozzon létre, hanem azonkívül az állapot tartósságát is megköveteli, hogy a tolmácsoló szerző és a néző között azon benső harmonia keletkezhessek, mely nélkül a szépművészetek tevékenysége semmiféle nagy hatást nem szerezhet. A régiéknél e két föltétel egyesülve megvolt, de azóta kielégítő mértékben sohasem fordult elő. A középkor végtelen átmenetet képez (constitua une immense transition), mely minden tekintetben még most sincs befejezve. Ez magyarázza meg azon aránytalanságot, mely az aesthetikai mozgalom gyöngye eredményei és eredeti tevékenységének energiája között van. Az ingadozás, mely a modern művészetet jellemzi és a mely a középkori oly erős, oly eredeti és oly népies fejlődése után e művészet hatását annyira semlegesíté, --

ez ingadozást megfejt a társadalmi állapot állhatatlansága. Nagy aesthetikai mozgalom lehetetlen oly népeknél, hol minden század és sokszor ugyanazon nemzedék is megváltoztatja a társadalmi állapotot, mielőtt a költő vagy művész áthathatta, alaposan megérthette volna azt. Így keresztshadak korának a leghatalmasabb költészetre oly kedvező szelleme eltűnt, mielőtt a modern nyelvek annyira kifejlődhettek, hogy azt idealisálhatták volna. A régieknél ellenben a társadalomnak (sociabilité) minden állapota oly maradandó volt, hogy az aesthetikai genie, több század után is, azon szenvedélyekkel és gerjedelmekkel azonosokat érezhetett és találhatott, mint milyeneket rajzolni akart. Csak a jövő fogja az emberiséget visszahelyezni a a tevékeny állandóság azon föltételei közé, mik nélkül a szépművészetek nagy hatást egyáltalán nem képesek gyakorolni.

A középkor történetét az aesthetikai kifejlődésre vonatkozólag szintén úgy osztja fel C., mint az ipari fejlődésnél. E felosztás szerint a középkor az V. századtól a XIII. század végeig terjedő időszakot foglalja magában. E 9 századból álló korszak 3, egyenlő tartamu alakulatot mutat. A VII. századdal végződő első korszak magában foglalja a rendszer (le régime) megállapítását és a későbbi mozgalmak összes elveit.

A X. század végeig terjedő időszak a katolikus és feudális szervezet föllendülését foglalja magában és jellemét a védelmi háboruk első rendszerétől nyeri, melyek főleg éjszak vad polytheistái ellen irányulnak. A harmadik alakulat ez organismus legnagyobb fényét és a katholicismusnak a keleti monotheismus ellen való védelmét öleli föl. Ez utóbbi vállalatok meg egyrésztől azon rendszer szétmállásához vezetnek, melynek czélja eléretett, másrészt új szocialis elemek egyidejü kifejlődését eszközlik. Az ipari sorozatban e három egymásra következő alakulatok elseje a jobbágyság behozatalát a rabszolgaság helyére, a második a városok fölszabadulását, a 3. a városok kezdődő iparos mozgalmait és a vidék, falu, mező szolgaságának teljes megszüntetését, eltörlését tartalmazza. A szépművészetek sorában legelőször jelentkeznek vázlatos körvonalai az új közösségnek, társadalomnak (la sociabilité), melynek hivatása az aesthetikai képességek ténykedését megújítani; azután e képességek a modern nyelvek megalkotására fordíttatnak; végül következik azoknak, az akkori megfelelő civilizatio természetét követő kifejlődése. Nagy Károly kormányzata azon korszak, melyben a középkor szelleme teljesen kinyilvánítani kezdi különböző tulajdonságait.

Mintán a modern társaságok aesthetikai evolutiojának eredetét kimutatá, — Comte ez új társadalmi elem lényeges sajátosságait és helyzetét a XIV. század kezdetén, a régi hatalmakhoz való viszonyában fejtegeti.

Az ipari kifejlődés a legalsóbb osztályokban is kifejté a tevékenység első fokát, mely nélkül a szépművészetek actioja hatástalan maradt volna. Egyszersmind jóléthez és biztonsághoz vezetett, melyet a szépművészetekből fakadó nemes örömök élvezése nem nélkülözhet.

Mind az individualis, mind a collectiv nevelés menetében az az értelem gyakorlatát először is a legdurvább és legégetőbb szükségletek határozzák meg és ezeknek kielégítése után lehető csak az aesthetikai tehetségek magasabb, de kevésbé energikus kifejlődése. S mivel ezek a gondolatokat és érzelmeket vegyítik, egyedül ők jelentkeznek az emberek nagy többségénél, kikre nézve azok tevékenységéből a valódi élvezetek forrása fakadhat. A bár jelentékenyebb, de cselekvésre kevésbé indító tudományos és philosophiai tehetségek gyakorlása ellenben az emberek túlnyomó többségénél elviselhetetlen fáradságot idéz elő. Így tehát az aesthetikai kifejlődés átmenetet képez az activ életből a speculativhoz és jelzi a tevékenység azon fokát, melyen az emberiség megmaradna, ha kedvezőbb körülményei vagy egy kevesebb igényű és szükségletű szervezete folytán a fizikai szükségletek okozta gondtól ment lenne; mint ezt azon társadalmi helyzetek iránya mutatja, melyek ily föltevésektől a legkevésbé vannak távol. Az aesthetikai élet és a praktikus élet közti viszony tökélyesebb lett, mióta az ipari lét foglalta el a katonai helyét. Míg a háború és a rabszolgaság jellemezte a társadalmi oekonomiát, a művészet nem tehetett szert nagy népszerűsége; még a szabadok között is csak a magasabb osztálybeliek élvezték. Az egyetlen eltérő eset, mely különben túlságosan feldicsértetett, csak a görög népnek mérsékelt középérésére vonatkozik, hol a localis és socialis körülmények kivételes összetalálkozása hozta létre e szerencsés kivételt. Másutt mindenütt, az ókor harcziás államaiban, csak a véres játékok voltak tulajdonképen népszerűk, melyek a durva népeknél kedvez foglalkozásukat juttatták emlékezetükbe.

Az ipari fejlődés a középkor végén megszilárdította a katholikus és feudalis szokások hatását, a legutolsó családokba is beöntvén a kedvező dispositiókat, hajlamokat a szépművészetek tevékenysége iránt.

Másrészt a művészet, a moderneknél, a leghatalmasabb eszköz arra nézve, hogy a szellemnek az industrialis tevékenységből származó, sajnálatra méltó korlátoltsága megjavíttassék. Valamikor az aesthetikai nevelés fogja azon nagy ürt betölteni, mely a vallásos szokások kialudtával támadt. Ő fog oly fordulathoz vezetni, melyet a praktikus élet megkövetel, ha csak nem akar eltompult és egoistikus elfogultságokká fajulni. Európa minden részében az aesthetikai fejlődés mindig követte az iparit és ennek veszélyeit elhárította, a mennyiben reányomta a szellemre az általánosabb és érdek nélkülibb tevékenységet és a legjóakaróbb érzelmeket fölköltötte. A tudományos és philosophiai kifejlődés, kitünő tulajdonaik daczára, a tömegre mindig csak sokkal gyöngébb befolyást gyakorolnak. A művészetek iránt kevés érzékkel bíró philosophusok az aesthetikai mozgalmat azzal vádolták, hogy az különösen Olaszországban, a társadalmi haladást megakadályozta, amennyiben a politikai cselekvéssel incompatibilis örömök, élvezetek iránt a hajlamot növelte. Ha azonban az egyes eseteiktől eltekintünk, midőn a művészettel való nagy foglalkozás hébe-korban bizonyára annyira túlhajtható, hogy az erkölcsi degradatio bizonyos faja áll elő, — a művészet hatása, még ott is, hol művelése túlhajtottnak tűnik fel, mégis legtöbbször csak egy materialis életnek veszélyes túlkapásait mérsékli és egy bizonyos speculativ buzgalmat tartóztat fel. Végre a képzőművészetek az ipari vállalatok tőkélyesedésével is össze voltak kötve. Példát szolgáltatnak erre azon művészetek, melyek a külső formára vonatkoznak és e tekintetben az építészettel, festészettel és szobrászattal össze vannak kötve a finom nuance-ok egész tömegeivel, melyek alig észrevesztő emelkedést képeznek úgy, hogy sokszor lehetetlen pontos elválasztó határt vonni a művészet és kézműipar között.

A középkor végén az iparos élet egyáltalán nem volt kedvezőtlen az aesthetikai kifejlődésre, hanem növelte ennek szilárdságát és popularitását. Ha a katolikus és feudalis állapot tovább tartott volna, akkor a XII. és XIII. század aesthetikai mozgalmának homogeneitása, egyöntetősége folytán mind azzal szemben, mi azóta kifejlődött túlnyomó jelentőségre tett volna szert, különösen a népies hatás, a szép-művészetek ez igazi criteriuma szempontjából. E gyors és gyakran erőszakos átmenet, mely e forradalmi korszakban lezajlott, a szilárd irányt és a határozott célzt tekintve, az aesthetikai geniere hátráltató volt. A régi, kialakuló sociabilitas és az új között, mely még oly kevésé

volt jellegezve, a művészet nem ismerhette föl azt, mit kelljen idealislnia és nem érezhette, mily érzelmekre támaszkodhatik. Ez az eredete azon sajátságának, mely jellemzi a modern művészetet ép úgy, mint az ipart és tudományt. Az aesthetikai genie nem fajult el, hanem kiterjedt és tökélyesedett. De e becses tulajdonok daczára hatása csökkent oly társadalmi körülmények között, melyek neki sem határozottságot, sem szilárdságot, sem tisztaságot nem nyújtottak, miket pedig nem nélkülözhet. Elő kellett adnia a vallásos kedélymozgalmakat, mialatt a hit kialudt és harezias szokásokat kellett rajzolni békeszeretető népeknek; ez ellentmondással teljes helyzete ártott művei és saját impressioi realitásának is. A modern művészet nélkülözötte a philosophiai vezetést és a társadalmi hivatást és így csak az ösztön volt izgatója, mely folytonos tevékenységre sarkallta a legerélyesebb képességeket. Az akkori aesthetikai organisatiók a művészetet csak a művészetért ápolták és nem volt más céljuk, csak a publicumot mulattatni. A művészet a társadalmi mozgalomban csak kritikai módon vett részt, mi azonban kevésbé egyezett meg természetével, melynél a tagadásnak mindig csak mellékes jelentősége van. Ez az irány egyébként negativ haladásban tovább fejlődött, vagyis a katholikus organisatio ellen fordult, mely elnyomó és retrograd irányt vett föl és a középkor vége felé mindinkább fölkeltette a költők és művészek ellenszenvét.

Az aesthetikai fejlődésnek szerencsés hatása volt az, hogy a katholikus és feudalis szervezet szétmállása folytán egymástól elkülönözött európai népek szorosabb esatlakozását elősegítette. Igaz ugyan, hogy a művészetek, nemzetük fejlődésébe mindinkább beleolvadva, elősegíteni törekedtek az idegenek iránti ellenszenvet, de e részekre bontó hatást compensálta azon előszeretet, melyet az aesthetikai művek azon népek iránt keltettek föl, melyek köréből származtak. Ez történt legálább akkor, midőn a szeretet a művészet iránt valóban kifejlődve volt és nem mint álarcz szolgált pusztán gyermekes nemzeti hiúságokra. A költészet, melynek munkái a távolban is tetszésre találhattak, mindenütt az újabb nyelvek tanulmányozására vezetett, melyek nélkül az ezen nyelvű mesterműveket csak tökélyetlenül ítélehték volna meg. A tudományos és philosophiai tehetségek magasabb általánosságuk és abstractiojuk folytán műveiket a nyelvtől függetlenül is közölhetik. Ugyanazon tulajdonságok, melyek ezeket hátráltatták az újabb nyelvek képződésének munkájában részt venni, akadályozták meg őket e nyelvek terjesztésében is.

Miután C. megismertette az aesthetikai fejlődés tulajdonságait, vizsgálja ennek haladását a XIV. századtól kezdve. Az aesthetikai mozgalom ép úgy, mint az industrialis, első korszakában spontan volt; második alakulatában többé vagy kevésbé rendszeres támogatások által ösztönöztetett és harmadik phasisában a modern politikával vegyítettett.

E három phasis tartama alatt az aesthetikai fejlődés az összes művészetekre és egész Nyugat-Európára kiterjedt; kezdetét vette Olaszországban, hol Dante fenséges gondolatai és Petrarca édes érzelmei halhatatlan műveket hagytak hátra. Az első korszakban már a modern művészet minden jellege megvan. A kritikai irány nagyon észrevehetőn előtérbe lép, nevezetesen Dante költészetében, melyet a katolikus szellemmel ellentétes metaphysika vezet. Ezen ellentét nemcsak a pápa és a papság ellen intézett számos és a súlyos támadásokban nyilatkozik, hanem magában a műnek conoptiojában is, melyben az istenítés és az elkárhoztatás joga merészen usurpáltatik és a szentségtörés egy nemét képezi, mely két századdal előbb lehetetlen lett volna.

Az aesthetikai mozgalom és a világi hatalom közti ellentét is érezhető már indirecte egy oly mozgalom hatásában, mely független, személyes tekintélyeket alkot és csakhamar az öröklött fensőségek mellé versenytársakat állít.

Ezen első phasis közepe táján a fejlődésben jelentékeny változás állott be az ókor remekműveinek szolgai utánzása folytán. Ez megakadályozta a XIV. század dicsőségteljes költői mozgalmát, melyhez képest a következő század, magában Italiában is, oly sajnálatra méltó ellentétet képez. A túlhajtott buzgalom a latin és görög művek iránt tönkretette ugyanis a legbecsesebb aesthetikai tulajdonságokat, az eredetiséget és népszerűséget. E változás különösen az építészetben áll elő, mely a technikai haladások dacára a XV. századtól kezdve egyetlen építési remeket sem hozott létre, mely a középkor cathedraljaival összemérhető lenne.

Nem találván maga körül egy eléggé határozott, jellegzetes és szilárd társadalmi életet, a modern művészet azért az antik sociabilitástól lett áthatva. A leghatalmasabb szellemek, nemcsak Petrarca és Boccaccio, hanem Dante is, az aesthetikai fejlődés alapjául lelkes buzgalommal az ókor alapos tanulmányozását ajánlották. Ez ideiglenes irány, mely a XV. században a modern művészetre ránehezült, az előbbi mozgalom megváltoztatásával egy kikerülhetetlen megállásra

vezetett. Nehány nemzedéken át ugyanis közönséget kellett ez irányú művészet számára nevelni. A középkor nyers eredetiségének elvesztésével a művészet is elvesztette népszerűségét. Privilegizált hallgatósághoz kellett tehát fordulnia, kik fáradalmas nevelés folytán oly aesthetikai műveltségre tettek szert, mint maguk a művészek és mely nélkül a művészet teljes hatására nézve mellőzhetetlen harmonia az egyiknek elfogadó és a másiknak tevékeny állapota között nem lehetséges. Mihelyt ezen művészi előkészültség az eléggé számos hallgatóságnál a régi nyelvek tanulmányozására támaszkodó nevelés által eléretett, az aesthetikai fejlődés ismét megindult és bámulatra méltó eredményeket hozott létre.

A második időszakban a művészeteket mindenütt buzdíták a különböző európai kormányzatok. A művészetnek kettős előnye volt akkor a tudomány felett, melynek haladása hasonló változást szenvedett. A művészet élénk sympathiakat okozott és fejlődése még a leggyanakvóbb hatalmaknál sem keltett nyugtalanságot. Főleg ez utolsó körülmény hangolta a most már egyszerű olasz fejedelmekké fajult és a tudományok iránt kevésbé kegyes pápákat arra, hogy buzgó támogatói lettek a művészetnek, melyeknek élvezésére nevelésük képesítette őket. Egyébként legtöbbször nem annyira valódi élvezet miatt pártolták a fejedelmek a művészeteket, hanem azért, mert ezzel tekintélyre és népszerűsége vélték szert tehetni. A művészetet tehát inkább csak mint eszközt tekintették. A különböző buzdítások a világi hatalmak részéről annak a symptomái, hogy a világi hatalom a művészetet kezdi megnyerni.

A szépművészetek haladásában jelentkezőkülönbségeket a világi dictatura kétféle természete hozta létre. Nehány olasz philosophus szerint a katolikus istentisztelet mellőzése kedvezőtlenül hatott az aesthetikai fejlődésre, különösen a zenére, festészetre és szobrászatra, melyeknek tökélytelensége Angliában, a költészet előhaladottsága mellett, szembeszökő. Ez állítás nagyon értékesnek mondja a papi befolyást, holott a főokok politikai természetűek valának. Franciaországban csakhamar realis fontosságra emelkedtek Richelieu és XIV. Lajos alatt az Olaszországban létesített költői és művészi akademiák, míg Angliában a localis hatalmak túlsulya a szépművészeteket a privát pártfogók elégtelen segélyére bízta oly népnél, melynél a protestantismus minden aesthetikai nevelést megakadályozott. Erzsébetnek és Cromvellnek futólagos diadalma nélkül a nemzeti aristocratia felett, még Shakespeare és Milton csodálatra méltó genieje sem szolgáltatott

volna oly határozott bizonyítékokat a költészetnek állítólagos elfajzása ellen. Annyi bizonyos, hogy ily társadalmi körülmények kedvezőtlenebb természete itt jobban biztosította a művészet eredetiségét, mint ott, hol — más kormányzat alatt — a művészet sokszor a túlhajtott és rosszul alkalmazott ösztönözések által kárt szenvedett. Ez azonban nagyon elégtelen compensatio.

A modernek a drámai költészet felosztását azzal tökélyesíték, hogy a költemények mindkét faját, az egyiket a nyilvános közélettel, a másikat a házi étellel, összhangzásba hozzák. Az újabb tragoedia kiváló jelleget nyert azzal, hogy a társadalmi élet előző módjaira tért vissza. E tekintetben két különböző uton haladt a szerint, a mint a politikai környezet, melyben köfejlődött, irányát vagy az ókor vagy a középkor társadalmához vezette. A monarchikus dictatura Franciaországban természetesen ellenszegült a középkorra való emlékezésnek, hol a királyság gyöngé és az aristokratia oly erős volt. Az összes társadalmi befolyások itt az aesthetikai geniet az ókor nagy scenaira hívták föl, mint ezt Corneille példája mutatja. Angliában ellenben az aristokratia diadalma a hűbérrendszert kevésbé változtatta meg és így az uralkodó osztályok és a nemzet sympathiai megőrizték a középkor emlékét, melynek népszerűségét hatalmasan növelte Shakespeare. Egyébként ez irányt megerősítette az angol politikának sajátos jellege, az isolaltság, mely majdnem kizárólag csak nemzeti tárgyakat sugallt. E korszakban fejlődött ki Spanyolországban az angolokéhoz hasonló drámai költészet, mely az ókor utánzásától még távolabb volt. Ez egyik következménye volt a catholicismus behozatalának a spanyol politikába.

A házi életet festő művek azonban csak a modern civilisatióra támaszkodhattak és a régiség utánzására alapított aesthetikai rendszer alól ki voltak vonva és azért teljes eredetiséget mutatnak és nagyobb népszerűségre tehettek szert. Azért tetszenek még most is majdnem egyformán Európa népeinél Cervantes és Molière. A meddigi mai társadalmi életünk jellege világosabban nem fejlődik ki, addig a nyilvános közélet a költészet legfenségesebb fajaiban, a drámaiak-és epikaiakban, éppenséggel nem juthat idealilálásához. A drámát illetőleg egyetlen genie sem kísérlette ezt meg. A többi műfajokban, a nagy törekvések bizonyosságot tettek ugyan kiváló íróik felsőbbségéről, de azt mutatták meg, hogy a modern társadalom átmeneti helyzetében a siker lehetetlen. Kivételt képez Ariosto csodálatos eposa; de ennek

is inkább a privát, mint a közélet a tárgya. Feltűnő Tasso művénél, hogy azon költemény sikereivel esik össze, mely a neveltségességgel akarja tönkretenni a legutolsó emlékeit és azon lovagiasságnak, melynek dicsősége halhatatlanná tétetett.

E szembeállítás mutatja, hogy hasonló vállalatoknak nem lehetett sikerük az új socialis helyzet miatt. A régieknél ellenben Homer énekei még 10 század múlva is ugyanazon hangulatokat idézték föl a népben, mint Görögországnak Ázsia ellen való első harczaiban. Hasonló ellentétre bukkanunk Milton költeményénél, ki a keresztény vallás föllendülésén buzgólkodott oly időben, midőn e vallás a körülötte élő előhaladottabb szellemeknél már kialudt.

Az aesthetikai mozgalom fölkelte minden osztályban a szellemi tevékenység első fokát, mely tevékenység következményei a régi viszonyokra nézve csak ellenségesek lehettek. Azonfelül az aesthetikai mozgalom majdnem minden organuma Olasz-, Spanyol-, Francia- és Angolországban hasonló formákban vett részt a legfontosabb támadásokban a katolikus és feudalis szerkezet ellen. A drámai költészetnek szintén része volt e támadásokban és pedig azon anathéma következtében, melylyel a színházakat az egyház sujtotta miután le kellett mondania a reményről, hogy azok vezetését kezébe veheti. A vigjáték, különösen Franciaországban, alkalmasnak mutatkozott a modern ösztön visszatükrözésére. Legvilágosabban mutatkozik ez Molièrenél; ő felfogta az ellentétet kora és a katolikus feudalis szellem között. Nem kímélte a metaphysikai irányt sem, sőt az uralkodó osztályt is ócsárlani merészelt. E nagy erkölcsi hatalom XIV. Lajosban, a papság és nemesség bosszúságára, tevékeny oltalmazóra talált, mert Lajos úgy vélekedett, hogy ily irány kritika csak kedvező lehet a királyi dictatura felállítására.

Ezek után C. azon változásokat vizsgálja, melyek, főleg Franciaországban, a 3. korszakban, az aesthetikai elemnek a környezet modern szokásaival való szorosabb összeköttetését készíték elő.

A művészetek gyámolítása magasztosabb jellemű lesz. Eddig a kormányok nem kötelességből védelmezték a művészetet, hanem csak népszerűségük és hírnevük jól kiszámított eszközének tekinték. De a haladás folytán immár a népek számára oly mellőzhetlen volt a művészet, hogy a vezérlő hatalmak kötelmeiknek tarták annak rendszeres gyámolítását, melynek többé nem a személyes nagylelkűségben, hanem a közgondolkodásában volt forrása.

A költői érületnek a társadalom minden osztályban való elterjedése a költőket és művészeket egyidejűleg oly függetlenségre segíté, mely őket minden protectiotól fölszabadítá. A hirlapok intézménye realis fontosságra kezdett emelkedni jólehet kezdetben itsztán irodalmi jellegű volt; a fiatal tehetségeknek tisztességes állást nyújtott és a művészeteket népszerűsíté.

Míg így az aesthetikai elem több függetlenségre tett szert, egy észrevehető változáson ment át. A régiség utánzata sokkal mesterkétebb elv volt, semhogy soká fentarhatta volna magát. A forradalmi átmeneti állapotokhoz való haladás új socialis helyzet jellegeinek méltatásához vezetett. Bár igen hiányosan ismertetett föl e jelleg, mégis általános ellenszenvet ébresztett az ókor utánzata iránt.

A modern genie mindazt kiaknázza belőle, a mit csak nyujthattott. A belőle származott mesterművek bebizonyíták a művészet megújhodásának szükségét, hogy képes legyen sokkal tökéletesebb és egyértelműbb benyomások előhozására.

A poetikai emancipatióra való törekvést jellemzi a hosszas vita a régieknek az ujjakkal való összehasonlítása felett, melyből az emberi szellem történetében egy igazi esemény keletkezett. Ily vita, melyet a modernek védelmezői a szellemi mozgalom minden szempontjaira kiterjesztettek, elősegíté a régi rendszer (l'ancien régime) dicreditalását. Az aesthetikai fejlődés Angliában és Spanyolországban egyidejűleg hanyatlott is ez időszakban csak a privat életre vonatkozó alkotásokat illetőleg mutatkozik haladás. E haladás a drámai compositiokra sem terjed ki, hol Molière egész eddig versenytárs nélkül maradt. Azon művek között, melyek a privat életet epikailag akarják rajzolni, Lesage és Fielding remekművei említendők. A specialisabb művészetekre vonatkozólag, e phasist különösen Olasz- és Németországban a drámai zene fejlődése jellemzi.

A művészet kritikai, bomlasztó jellege ez időszakban egyidejűleg a régi rendszer desorganisatiojával erősebben kifejlődött. A philosophia nagy hatást gyakorolt a művészetre. meghatározván ennek irányát és célját. Ez időszakot főleg Voltaire jellegzi, ki a philosophiai mozgalom élén állt, kifejtvén e mozgalom terjesztésére talentumának csodálatra méltó sokféleségét. A költők és művészek az oppositio vezetői lesznek a retrograd hatalmak ellen. A negativ munkáldokás, melyet már a metaphysikusok előkészítének, az inkább művészi, mint

philosophiai szellemeknek lehetővé tette oly mozgalom vezetésének hatalmukba kerítését, melynél oly tevékenységet találhattak, milyent a tulajdonképeni művészet többé már nekik nem nyújthatott.

C. ezek után a *tudományos* mozgalmat fejtegeti.

A katolikus szervezet kedvezett a tudományos kifejlődésnek, a mennyiben a speculativ tevékenységek első fokát fölköltötte azzal, hogy hierarchiáját a személyes képességek elvére alapítá és a tudományos életet végtelenül megkönnyíté. A nevelés, melyet a papok és a laikusok nagy tömege kapott, a szellemeket a tudományok ápolására sarkallá. A *trivium* vagyis a 3 éves stadium, melynél a tanítványok tömege megállapodott, ép úgy, mint most, tisztán irodalmi és metaphysikai természetű volt; a tehetségesebb szellemek azonban rendszeren *a quadriviumig* haladtak, mely matematikai és astronomiai tanulmányokat foglalt magában.

A scholastika kifejlődése megállapítá a metaphysikai szellem uralmát. E szellemi revolutio, melynek horderejét még igen kevésbé ismerik, volt forrása a tudományos mozgalomnak, mely a görög és arab ismeretek élénk művelésében és a chemia megteremtésében nyilatkozott. A scholastikus entitasok, mik maguk között a természet általános entitásával voltak összekötve, a különböző ismeretek között bizonyos harmoniát létesítettek, mely ép úgy volt logikai mint tudományos és a milyen hasonló fokban csak a polytheismusban volt meg és melynek legmagasabb fokban Roger Bacon volt personificatiója.

E tudományos mozgalomhoz kell sorozni az astrologiat és alchimiát is, miket helytelenül szoktak megítélni: Kétségtelen ugyan, hogy a középkor astrologiájának is, a régiek astrologiája felett való minden felsőbbsege daczára, ép úgy mint ennek theologiai szinezete volt, a mennyiben a mindenséget az ember alá rendeltnek vagy legalább is az ember végett alkotottnak tekinté. Mindazonáltal e tan a jelenségeket változhatlan törvények alá igyekszik vetni. Az alchimia is, mint az astrologia azon elv terjesztésén munkálkodott, mely minden jelenséget a természeti törvényeknek rendel alá.

A tudományos haladásban is 3 korszakot vesz föl C. Az első korszakban a tudomány haladása spontan; valami specialis támogatásban nem részesül. Az új speculativ osztály fentartására igen hasznosak voltak az astrologiai chimaerak és az alchimiai csaképek. A még nagyon tökéletlen természetphilosophiát még nem ajánlhatták azon praktikus alkalmazások, mik jelenleg a legerősebb vonzóerejük;

csak a művészetnek volt meg a privilegiuma szerencsés sympathiakat felkölthetni. A tudomány iránt fogékony oly fejedelmek, mint Nagy Károly és Frigyes igen ritkák, ellenben I. Ferencz és XIV. Lajos aesthetikai hajlamai sokkal közönségesebbek. E korszakban egyetlen nagyobb tudományos haladás sem támadhatott. A chemia csak anyaggyűjtésre szorítkozhatott; csak az astronomia és geometria nyerhettek tökélyesbitést. De az első nem merítette még ki azon segédeszközöket, melyeket az epicyclusok mesterfogása megengedett az egyenletes körmozgásokról szóló régi föltevés tartamának meghosszabbítására, melynek kiküszöbölése a következő korszaknak tartatott fenn. A geometria az algebra tökélyetlensége miatt csak a régi geometriai szellem pusztá meghosszabbításában mozgott. A legfontosabb haladás csak az algebra és a tangensek használata által tökélyesedett trigonometria kezdődő, kiterjesztésében állott. Egy másik haladással találkozunk az astronomiában, hol a számok helyettesíték a graphikus eljárásokat ugyanakkor, midőn a szög- és időmérések fontosabbak kezdtek lenni.

A második korszak Copernikustól Newtonig, a tudományra ép úgy, mint a művészetre, a legfontosabb.

A tudományt immár több európai állam pártfogolja s a theologiai és metaphysikai philosophia ellen oltalmukba veszik. E korszakot, csekély számu lángeszü emberekől kiindult csodálatos speculativ mozgalom jellemzi mely két, egymással solidaritásban levő, haladásban nyilatkozik. Az első tudományos vagyis positiv és mathematikai s astronomiai fölfedezéseket tartalmaz; a másik philosophiai természetű és azon törekvéseket foglalja magában, mikkel a tudományos szellem magát a régi philosophia gyámsága alól felszabadítani akarja, E második haladást az elsőtől elválaszthatatlanul lehet csak vizsgálni. Az első haladást, melyben Olasz-, Német-, Francia- és Angolország oly nemes részt vett, azon mű jelzi, melyet Kepler lángeszének köszönhetünk és mely Copernikus felfedezései és Tycho de Brahe munkálatai által hozatott elő és mely megállapítá az ég geometriáját. E végtelen nagy munka előkészíté az ég mechanikájának megteremtését és a mozgásról szóló, Galileitől megalapított és Huyghenstől tökélyesített mathematikai tan közvetítése folytán. Newton fölfedezésével van összekötve. A munkálatok e két sorozata közé esik a Descartes-től eszközölt mathematikai forradalom, mely Leibniz analytikai fölfedezéséig terjed. Mindkét sorozat az egymástól való kölcsönös eredést nyilvánvalóan mutatja. A föld mozgásának fölfedezése és az összes

astronomiai adottságoknak megújított vizsgálata nem engedé meg továbbra is fentartani az epicyclusok segélyével az egyenletes körmozgások hypothesisét; sőt ellenkezőleg ez Kepler szerencsés törvényhozásával helyettesítettett. Ez utóbbi törvények a szabad és kényszerített görbe vonalu, mozgások abstract tanának megállapítása segélyével vezethettek csak a nehézkedés tanához. Vieta generalisáló értelme által előkészítve Descartes felfogása az analytikai geometriában a legfontosabb haladását képezte a matematikai philosophiának és az abstractnak a concrethez való viszonyát rendezte.

Bár a tudományos szellem e kiváló fölfedezésektől absorbeáltott, mégis határozott küzdelmet folytatott az uralkodó philosophiával. Copernikus és Kepler fölfedezései, sőt még Ticho de Brahe fölfedezései is az üstökösökről, a philosophia lényegével és tételeivel oly ellenmondásban voltak, hogy az összeütközést tovább kikerülni nem lehetett. A tudománynak nemcsak a theologiával, hanem a metaphysikával is küzdenie kellett. A XVI. században az antagonismus több symptomában jelentkezett, különösen Ramus merészségében, kinek szomorú sorsa megmutatta, hogy nem kevésbé kellett félni a metaphysikai szenvedélyektől, mint a theologiai gyűlölségektől. A föld kettős mozgásának fölfedezése volt a vita főtárgya, miután Galilei a mozgás ellen támasztható egyetlen ellenvetést is megsemmisítette. Az utálatos üldözés, mely emlékéhez tapad, volt a tudomány és theologia közti első, közvetlen összeütközés eredménye.

A tudományos fejlődést ezen második korszakban e korszakot jellemző matematikai és astronomia nagy haladásokra kell visszavezetnünk. Ezen korszak utolsóharmadát mindenesetre Galilei munkái a nehézségről jellemzik, melyek a legközönségesebb jelenségek törvényeit is fölfedik és melyek a tulajdonképeni physika kezdetét teszik. A biologia Harveynek a vérkeringésről és a nemzésről való fölfedezéseivel gazdagodott. Descartes idegenszerű tana az állatok mechanikus természetéről tisztán mutatja a physiologiai eszmék akkori állapotát, melyek a mechanikai magyarázatok és az ontologiai fogalmak között ide-oda ingadoztak. A pozitív szellem kezdi kimutatni socialis jellegét és hatását a népre. Azon irány, mely csak a realis bizonyítékokra támaszkodó tanokban bízik, ez időszak vége felé a föld kettős mozgásának elfogadásával hatalmasan erősödik és pedig egy századdal előbb, hogy sem a pápaság e tant fölösleges következetlenséggel megengedte. Ekként a régi szellemi fegyelem romlását az új vallás

egy neme kísérte, mely a tudományos előrelátás bekövetkezésén alapult. Az elkülönző nemzeti, energikus törekvések korában az akademiák intézményei a tudományos szellem cosmopolitikus irányzatát mutatják főleg azon általánosan elterjedt szokásaikkal, hogy külföldi tagokat is fölvettek, európai jelleget adván ez által a speculativ osztálynak. E szép vonás főleg Franciaországban mutatkozik, hol idegen genie Nagy Károly óta mindig nemes fogadtatásra talált, mi többször a nemzeti geniének még kárával is járt. A tudományos fejlődés e hatását az általános neveléssel is éreztetni kezdé. A quadrivium növekvő fontosságot nyert a trivium rovására. Ezen haladás még érezhetőbb lett volna, ha a nevelés hűen követte volna a szokások és vélemények haladását.

A harmadik phasisban a tudományos elem a modern sociabilitással összenőtt. Egész eddig a tudomány ép úgy, mint a művészet csak facultativ gyámolításban részesült. Most azonban az összes kormányok köteleességévé lett a tudományok pártolása, melynek elhanyagolása általános ócsárlást vont volna maga után. Ez új helyzetben kifejlődnek azon különbségek, miket C. a világi dictatura két rendszere között felállított. A francia szellem a negativ philosophiához vezetetik a nélkül azonban, hogy a protestantismusra térne és így megtartotta a contemplatio és a generalisálás azon ösztönét, mely a katolikus nevelésből fejlődött ki. Angliában az aristocraták particularis dictaturája függő helyzetben tartja a tudósokat az egyesek pártfogásától. A nemzetiség szelleme, mely azóta az angol politikát jellemzi, fellesz ismerhető a tudományokban is, nevezetesen a mathematicaiakban, a mennyiben csak a honi methodusok és fölfedezések fogadtatnak el és az analytikai geometria és az infinitesimal számítás jelölései kizáratnak. Ez irány annál feltűnőbb, mert ellentéte azon túlzott csodálatnak, mely Franciaországot Newton iránt elfogta Descartes rovására, kinek ép úgy tudományos, mint philosophiai genieje azóta Leibniz-en és Lagrange-on kívül más versenytárrsal nem bírt.

E korszakban a tudományos mozgalom magasabb lendületű volt, mint az egyidejű aesthetikai mozgalom. A mathematicában a haladások két sorozatával találkozunk; az első, mely a Newtontól fölállított elvből indul ki, a rationalis mechanika különböző elméleteivel van összekötve; a második Leibniz analytikai kezdeményezésére visszamenve, a mathematicai analysis fejlődését határozta meg. Az első sorozatban Maclaurin és Clairaut a folyadékok egyensúlyának általános

tanát; Dániel Bernouilli pedig az ár-apály elméletét állítá föl. D'Alembert és Eulera szilárd testek dynamikáját tökélyesíték, a mennyiben a forgó mozgások nehéz theoriáját felállíták. Ugyanekkor az első halhatatlan elvével a hydrodynamika analytikai rendszerét alapítá meg, melyet már Dániel Bernouilli kezdeményezett. Végre Lagrange és Laplace tökélyesbbé tévék a perturbatiók theoriáját. A második sorozat Euler nagy alakját uralja, ki hosszú életét és fáradhatatlan tevékenységet a matematikai analysis kiterjesztésére, továbbá a geometria és mechanika összetartozóságának kifejlesztésére szentelé. Anglián megboszulá magát a nemzeti egyoldalúság, melyben fentartani akarta magát, mert az angol tudósok, Maclaurin-t kivéve, csak kevés részt vesznek Newton theoriájának kidolgozásában, melynek kifejlesztése Francia-, Német- és Olaszországot illeti meg.

A természettan, mely az előző phasisban a nehézkedés és az optika tanának teremtésével gazdagodott, e korszakban a hő és villamosság elméletével tökélyesült. Az első a chimaerikus entitásoktól és a képzelt fluidumoktól megszabadul Black-nak, a halmazállapotok átváltozásairól szóló fölfedezései által.

A második, Franklin munkálatai által népszerűsítve, Colomb vizsgálataival pedig tudományosabbá lett. Az astronomia az ég geometriájára tért vissza és elveszté eddigi túlsúlyát és csak egy lángeszű emberét tudja fölmutatathatni — Bradley-t, kinek a fény aberratiojáról szóló vizsgálatai Kepler óta a legnagyobb haladást teremtik meg.

Jellemzi e korszakot a chemia újjáteremtése, a most igen félreismert Stahl felfogása által, melyet Boerhave kísérletei előztek meg és melyet Bergmann és Scheele kezei a chemiai vizsgálatok összeségében a rationalis haladáshoz vezettek. Lavoisier műve, melyet Priestley és Cavendish tapasztalatai készítettek elő, megalapítá a chemiát.

Jólehet a biologia tudománya csak napjainkban nyújt rationalis állapot, mégis figyelemre méltó azon mozgalom, melynek tárgya volt.

A taxinomia, az anatomia és a physiologia jelentékeny felfogásokhoz vezetett; az első Linné munkálataihoz és azután Bernard de Jussieu gondolataihoz; a második Daubanton összehasonlító vizsgálataihoz és Vicq d'Azyr általános nézeteihez; a 3. végre Haller fejtegetéseiseihez és Spallanzani szellemes kísérleteihez. Egyidejüleg Buffon synthetikus és concret lángesze az élő testekről szóló tudomány encyklopaedikus viszonyait formulázta, a mennyiben az erkölcsi és

socialis hivatást kiemelte, a melyre egyébként Georg Leroy és Charles Bonnet is céloztak.

Ezek után C. a *philosophiai* mozgalmat fejtegeti.

A scholastikai megalkuvások megvalósíták a metaphysika diadalmát, mely kezdetben a szervesen világ tanulmányozására szorítkozott, most azonban már növelte uradalmát, kiterjesztvén entitásait az erkölcsi és socialis emberre is. A vallás az értelem segélyének igénybe vételével soha helyre nem hozható változást szenvedett; ettől kezdve már többé nem a kinyilatkoztatásra, hanem megvitatható bizonyítékokra támaszkodott, alkotván egy új tant, mely sajátágosan a természetes theologiai nevet vette föl. Egy dualismus létesült az isten régi fogalma és a természet új entitása között. E két fogalom között az ellentétet eléggé kiegyenlíthetni hitték azon elv segélyével, mely a positiv ösztön észrevétlen hatása alatt mindkettőt azon hypothesisnek rendelte alá, mely szerint az Isten változhatatlan törvényeket teremtett és ezek alkalmazását a természetre bízta. E különös összeköttetés, melylyel a theologiai elvet a positivvel összeegyeztetni törekedtek, magán viseli a metaphysikai szellem bélyegét, mely azt kidolgozta, miközben a legjobb részt magának tartotta fel.

A természet a naponkénti *contemplatio*, sőt a naponkénti adorationnak is tárgya volt; az istenség tevékenysége pedig ezzel csak a kezdetkor közbelépő tevékenységre korlátoztatott, melyre a gondolkodás hova-tovább, mindig kevesebbszer tért vissza. A józan közérzület soha sem fogadta el ezen doctori subtilitasokat, melyek a szabad akarat és a *permanens actio* összes eszméit elveték, mik nélkül azonban a theologiai hívés jellegét fön nem tarthatja. Nem is szabad csodálkoznunk, hogy akkor a népösztön oly sok tudóst vádolt atheismussal.

Mi sem jellemzi jobban e helyzetet, mint a nominalistak és realistak harcza. E hosszú vita haladása megfelel azon philosophiai növekvő hatásnak, mely előhozta a nominalismus győzelmét a realismus felett. Ezen, mai napság oly üreseknek látszó formák alatt, kezdődött a positiv szellem harcza a metaphysikai szellem ellen, melynek jelleme azon abstractiok személyesítésében áll, melyeknek létük csak neveikben van. A görög iskolák sohasem viseltek oly fontos, oly elhatározó küzdelmet, mely az entítások uralmát megdönthette, sőt mely az igazi philosophiáról való pusztá sejtelmet is előhozhatta volna.

A modern evolutio első phasisába a metaphysika, kritikája által

kedvezett a világi hatalomnak a katolikus constitutio ellen való fölzendülésében, míg a kezdődő tudomány az astrologia és alchimia fakasztotta megfigyeléseket gyarapította. Nevekvő különválásuk daczára köztük nem támadt valamely élesebb összeütközés. Így ez nem lehetett a 2. phasisban. Az ellenkezés kezdetben a tudományra nézve nem volt kedvező, mint azt Cardanus is Ramus szomorú példái bizonyítják. Európának minden nemzete, a retrograd politikában szunyadó Spanyolországot kivéve, részt vett a nagy vitában, mely az emberi rendeltetésre oly nagy hatású volt. Németország az előző században, a reformatió továbbá Copernikus, Tycho de Brahe és Kepler astronomiai fölfedezései által a krisist előkészítette; de a vallásos küzdelmekkel teljesen elfoglalva lévén, abban tevékeny részt nem vehetett. Angol-, Olasz és Franciaország azonban három philosophust, Bacon, Galileit és Descartest szerepelteti abban, kiknek lángeszére, bár mindenik igen különbözött a másiktól, mégis egyformán szükség volt. Galilei tevékenysége elválasztathatatlan levén fölfedezéseitől, a tudományos kifejlődéshez tartozik, azért itt nem kell visszatérni reá. Bacon és Descartes munkái a régi philosophia ellen irányultak és mutatják, hogy e philosophusok mindenikének lénye mily említésre méltó összhangzatban volt környezetük természetével. Mindenik megmutatta, hogy a régi szellemi állapotokat abban kell hagyni és az új rendszer sajátosságait föltünteték. Mindeniknél látszik, hogy elemző vizsgálataik általános synthesisre irányulnak.

E megegyezés daczára e két genie közt, számos különbség van. Baconnak praktikusabb és kevésbé tudományos szelleme volt; határozatlan és össze nem függő nevelésben részesült és végre oly körülmények közé került, melyek hatása a speculatiót a hasznos alkalmazásnak alárendeli, azért jelentkezik a tudományos szellem tökélyetlenül nyilatkozataiban, melyek, különösen a külvilág tanulmányozásában, az empirismus és a metaphysika között ingadoznak. Descartes ép oly nagy geometer volt, mint mély értelmű philosophus; a positivismus értékét forrásánál ismerte föl és ennek lényeges alapját határozottan és pontosan kijelölte azon csodálatra méltó meditatioiban, hol személyes fejlődéséről értesít és ezzel az emberi értelem haladását mutatja ki. Ez iratot még akkor is haszonnal olvassák, ha Bacon műve már csak historiai értékű lesz. Ellenben Bacon az emberről és a társadalomról szóló tanulmányával kétségkívül megmutatja felsőbbségét Descartes felett, ki a szervesen philosophia megállapítása folytán az

erkölesi és socialis tért a régi methodusra látszott bizni. Bacon ujja akarta alapítani a pilosophiai rendszer e második részét, melyről az volt véleménye, hogy hivatva van az emberiség újjászületését eszközölni. Descartes iskolája törekedett kijavítani mestere hiányait, kinek metaphysikája Franciaországban sohasem bírt oly hatással, mint Korpuseulartheoriája. Ellenben Bacon iskolájának hívei alapítójuk magas socialis ispiratióit korlátozni törekedtek, míg alkalmatlan abstractioit túloztak és gyakran náluk a megfigyelés szelleme üres empirismussá fajult el.

Az emberi szellemnek mindaddig átmeneti állapotban kellett maradnia, míg a chemia és különösen a biologia határozott fejlődése be nem köszöntött. Az időköz kitöltésére szolgált a természet- és moral-philosophia közt, Aristoteles- és Platótól eszközölt szétoosztásnak utolsó módosulata. Descartes a positiv szellemet annyira kiterjeszté, a mint korábban ezt csak merészelve, a mennyiben még az állatok szellemi és erkölesi tulajdonságának tanulmányozását is e szellemben eszközölte. Az állatok automat természetéről szóló híres hypothesisével a methaphysika számára csak azon területet hagyta meg, melyet még addig elvitatni nem lehetett metaphysikától és ezt az emberi erkölcs és társadalom stadiumára korlátozá. A mennyiben azonban a régi philosophia e kétrészt egymás mellé helyezé, rendszeresítő lángesze nagy fontosságot adott ezeknek.

De csakhamar konstatáltattott, hogy lehetetlen a philosophiának e két extrem részét positivvé tenni és Bacon iskolája is belátta, hogy a Descartes-féle szétoosztást kikerülni nem lehet. Az első kísérleteknek tehát azzal kellett végződnie, hogy ismét a többé-kevésbé kifejezett metaphysika uralma alá helyeztek mindent, mint ezt Malebranche és Leibniz majdnem egyidejű kísérletei mutatják. Mindazonáltal a philosophiai haladást illetőleg az utókornak Bacon-, Galilei- és Descartes-ban a positiv philosophia első közvetlen alapítóit kell üdvözölnie, jóllehet magát a positiv philosophiát, a tanokat és methodust illetőleg, nem is állíthatták föl. Az alapot azonban, melyen a positiv philosophiát egykor fel lehet építeni, ők rakták le.

Ez volna a legelső eredménye a Bacon- és Descartes-tól eszközölt lendületnek. A positiv szellem úr lett a természet-philosophia felett. Igaz ugyan, hogy a metaphysikának azóta izolált szelleme még mindig uralmat gyakorolt a moralis philosophia felett, de ez uralom végét előre lehetett látni. Ezen izolálás folytán a metaphysika csakhamar

elvesztette azon bizalmat, melyet eddig birt és mely a tudományos fejlődéssel való közösségre támaszkodott. A legkitűnőbb gondolkodók csekély kivétellel a tudományokhoz fordultak és a philosophia megszűnt komoly tanulmány lenni; azért csakhamar a tisztán litteratorok kezébe került, kik a régi tudományos organisatio szétrombolására irányzott buzgalmukban a régi görög iskolák legnagyobb szellemi és politikai hibáit ujták meg. Különböző módokon vizsgálat alá vették az értelem abstract nyilvánulásait, úgy, hogy az egyik a külső, a másik a belső föltételeket fejtegette. Ez két, egyaránt irracionális rendszert teremtett, mert a külső környezet és az organismus fogalmait egymástól szétszakíták. Ez nem volt egyéb, mint azon régi rivalitas reproductioja, mely azelőtt Aristoteles és Plato iskoláit elkülöníté egymástól és melyet a közép-korban a scholastika szerencsésen kikerült. Ha Európát a hibák e két fájának megfelelően szétszjtjuk, úgy a szétszjtás nagyjában megfelel a catholicismus és a protestantismus közt levő különbségnek.

A második időszak vége felé Hobbes és Bossuet a politikai philosophiát törekedtek újjáalkotni. Föllépésüket előkészíté Machiavelli néhány szerencsés *essais-je*, ki bizonyos politikai jelenségek magyarázatát természetes okokból igyekezett vezetni. Hobbes híres nyilatkozata az eredeti harczi állapotról és az erő uralmáról, — szerencsés megjegyzés a legrégebb primitiv társadalmak socialis viszonyaiban és katonai állapotában uralkodó világi befolyás túlsúlyának jellemzésére. Bossuet igyekezett először a politikai jelenségeket, mint olyanokat tekinteni, mint melyek bizonyos változatlan törvényeknek vannak alávetve, befolyásolván, meghatározván egyik a másikat. A theologiai elv túlsulya nála alapjában megváltoztatta ezen annyira előrehaladott felfogást, de a történeti tanulmányok tökélyesítésére való hatását nem gátolhatta meg.

A harmadik korszak csak az előzőnek tovább fejlesztése. A moralt illetőleg főleg a skot iskola iránya mondható szerencsésnek, mely a francia iskola hibáit kijavítani igyekezett. Legjelentékenyebb tagjainak egyike, az éles eszű Hume, a positiv nézetek jellemét fejté ki. Meg kell emlékeznünk Adam Smith szellemes, a tudományoknak, nevezetesen az astronomiának történetéről szóló megjegyzéseiről is, melyek talán még jobban megközelítik a positivismus valódi szellemét. A politikai philosophia haladásánál azon jobbitás említendő meg, mely az utolsó században a historiai előadásokban mutatkozik, hol a leghíresebb művek célja a socialis fejlődés.

Az egyetlen főconceptio, mely valójában e harmadik phasishoz tartozik, a haladás fogalmában áll. Az emberi haladás egyetlen nagy politikai eszméje e korszaknak E fogalom a tudományos mozgalom összerejének eredménye, mely mozgalom sokkal világosabban, mint bármelyik más, előtűnteti fogalmát az előrehaladásnak, melynek részei szükségképpen követik egymást. Pascal a matematikai tudományok történetének vizsgálatánál definiálta is a haladás fogalmát. De eddig teljesen gyümölcsöző nem lehetett e fogalom, a míg csak részleges fejlődés alapján igazoltatott. — Szerencsétlen összetalálkozások folytán, a romboló mozgalom a 14. századtól fogva a társadalom minden osztályát azon gondolattal tölté el, mely a középkort, mint retrograd korszakot tekintí.

Érthetjük tehát azon nagy vita fontosságát, melyet Fontenelle és Perault oly szerencsésen előbbre vittek és mely alapos s a társadalom legfontosabb szempontjait figyelembe vevő vizsgálatokra vezetett. Fontenelle a vitának helyes irányt adott, midőn a tudományos kifejlődésre támaszkodott és ennek eredménye lett az, hogy a haladás fogalma oly rendszeresen meg lett állapítva, a mennyire a középkor nagyon hibás felfogása ezt megengedé. A középkornak a haladás törvénye alól való ezen állítólagos kivétele csak a szellemi és socialis egyidejű fejlődés tanával dőlhetett meg, mely tan először Fontenelle művében állíttatott fel. A haladás eszméjének tisztázására közreműködtek a politikai oeknomia fontos tanai is, a mennyiben a figyelmet a modern társadalmak iparos életére vezetéek és megmutatták a mai és a régi kor civilisatioja közt a különbséget. Ily előzmények hatása alatt vezetett a híres nemzetgazdász Turgot a végnélküli tökélyesedés theoriajára, mely Condorcet tervezetének szolgált alapul.

A középkortól a francia forradalomig terjedő philosophiai mozgalom egészében csak a fejlődést előírányzó, előkészítő volt. Ez a modern társadalom más három elemi fejlődéséből is kitűnik. E részleges fejlődések összeköttetések daczára függetlenek voltak egymástól, megkövetelvén a többé vagy kevésbé exclusiv specialitást, a részletek böngészését, a részletekre irányuló ösztönt, mely a részletek iránti szellemet teszi uralkodóvá az egészre irányuló szellem felett. Az új socialis elemek ezen isolalt és empirikus fejlődése csak oly korszakban volt lehetséges, midőn az összes rendszeres nézetek kialudni készülő állapotokra vonatkoztak. Azonkívül e négy haladás mindenikét a kezdetleges empirismus túlhajtásai is gátolták. Az egész újabb philo-

sophiai kifejlődés tehát csak töredékeket mutathat föl; nagyon is elvész a részletekbe, a nélkül, hogy az egységes összefoglalásra gondolna. Ebből a társadalmat tekintve, sok hiány származott.

Az ipari haladás a 14. századtól kezdve a városokban központosult; a mezőgazdaság ipara a jobbagység eltörlésével csak nagyon lassan és tökélyetlenül vett abban részt. Így azon elem, mely, ha nem is a legcharacteristikusabb, de mégis a legfontosabb, a fejlődésben nagyon hátramaradt. Valamennyinél jobban tapadt a régi organisatiohoz, mint ez p. o. világosan kitűnik azon különbségből, mely a mezei és városi ipar között a tőkepénzesek és a vállalkozók viszonyát tekintve fönáll. Ha csak a városi ipart tekintjük, azt találjuk, hogy az erkölcsi kifejlődés az anyagi haladáshoz viszonyítva igen hátramaradt.

Az ipari társadalom a moderneknél minden rendszeres erkölcsből kivetkőzött. A termelők és fogyasztók, továbbá az egyes industrialis osztályok, nevezetesen a vállalkozók és munkások közötti folytonos érintkezésben úgy látszik azon közmegegyezésre jutottak, hogy a fölszabadult rabszolga primitiv ösztönének mintájára, mindenkinek egyedül csak saját személyes érdekeivel kell törődnie, a nélkül, hogy magát, mint az igazán nyilvános köztevékenység előmozdítóját tekintené. E sajnálatraméltó irány az összes modern helyzetnek annyira eredménye, hogy a nemzetgazdászok azt még védelmezték is és az erkölcs minden rendszeres tana fölé emelték. Mi sem jellemezheti jobban az ily rendellenességet, mint annak ellentéte a régi katonai társadalom rendjével szemben, hol egy hatalmas organisatio hatása alatt minden viszony szabályoknak volt alávetve, melyek mindenki számára meghatározták a jogokat és kötelelességeket.

A szigoruan vett philosophiai szempontból az ipar feladata az, hogy a tudományok hatása alatt az emberek szellemi tevékenységét a világra kifejleszse és ennek folytán az alsóbb osztályok helyzetét, sőt jellemét is emelje. Azonban a mechanikai erők alkalmazása gyakran a legszámosabb osztály érdekei ellen van. A gépek használata, míg egyrésztől tökélyesíti az ipari működést, másrészt kevesbiti az alkalmazandó munkások számát és zavarja existentiajukat.

A népesség legnagyobb részénél, különösen a várookban figyelemre méltó visszasság van az ipari haladás és az ember helyzetének fejlődése között. Hallam, angol történetíró kimutatta, hogy a munkások bére, az általuk szükségelt élelmi szerek árát tekintve, alacsonyabb, mint elődeiké a 14. és 15. században. A munkás néposztály helyzete

rosszabbodott. Sokféle befolyás, mint milyen a mértéktelen luxus terjedése, a gépek alkalmazása, a munkások tömege, — megfejtik e szomorú állapotot. A haladás a legszegényebb modern kézművesnek is oly kényelmet nyújt, mit a régiek nem ismertek, az utóbbiak azonban valószínűleg kedvezőbb helyzetben voltak nélkülözhetetlen szükségleteiket illetőleg. Azonkívül az inkább testvéri viszony a vállalkozók és munkások között, a meddig a magasabb osztályok tekintélye megakadályozta a vállalkozók azon önző törekvését, hogy polgári uralmat a hűbérurak uralma helyébe tegyék, — e viszony azt eszközölte, miszerint a munkásosztály erkölcsi existenciája jobb volt és jogaik, kötelességeik kevésbé ismertettek félre. Azért nyilvánvaló, hogy a modern industria socialis kifejlődése mostanig csak előkészítő volt és a legnagyobb hiányokat mutatja.

Az aesthetikai részt illetőleg a művészet, mely minden vezetést és célt nélkülöz, várja a lendületet, a lökést, mely életrevalóságának újra fölbresztéséhez és socialis tulajdonainak kifejlesztéséhez vezet. A művészet nélkülözi a szellemi vezetést és a socialis motívumokat.

A mi a philosophiát illeti, ez minden befolyást nélkülöz, és semmi-ségét, mely visszás izolaltságából származik, nem szükséges újra fejtegetni.

A tudományra nézve nagyon káros volt a specialitasok rendszere, melynek uralma alatt az előkészítő tudomány-fejlődés lefolyt, de a mely képtelen volt e haladás folyamát meghatározni, irányítani.

Egész Nyugat-Európában az új socialis elemek föllendülése, a középkor óta, egy részleges újjáalakítás mozgalmát létesíték, melynek mint az egyidejű romboló mozgalomnak, hivatása volt, az emberiséget regenerálni. De a különböző fejlődések specialitása megakadályozta az egésze irányzott tekintet fejlődését. Így történt, hogy a haladás e kettős sorozata által előkészített francia forradalom kitörésekor hiányzott a múltrol egy általános tekintet és következőképpen a jövőről is egy helyes ítélet.

Kényszerítő szüksége mutatkozik tehát annak, hogy a folyamatban levő nagy átalakulásoknak megadassék a rendszeres irány, hogy így az emberiség végleges regeneratioja megindíttassék. Ez pedig az új politikai philosophia által történhetik meg.

Az általánosítás korszaka.

(*Age de la généralité.*)

A francia forradalom már bevégződött részének megítélése; a modern társadalmakban nyilatkozó iránynak meghatározása az összes múlt alapján. A positiv állapot, mint az általánosítás korszaka, melyet jellemez az egyetemest szem előtt tartó szellem túlsúlya a részletek böngészése fölött.

A XIV. századtól kezdve uralkodó rombolás és alkotás mozgalmi nem tartottak egymással lépést. A 3. korszak vége felé a negatív haladás annyira kifejlődött ugyan, hogy nyilvánvalóvá lett az új szervezés szüksége, de a pozitív haladás hátramaradása nem határozhatta meg az új organisatio felveendő természetét. Szükség volt egy forradalomra, hogy a régi rendszer korhadó gyengeségei mindenki előtt nyilvánvalóak legyenek és hogy az új socialis elemek kifejlődését mindenki igazán megítélhesse.

Európa egy részeiben feltűnő különbség volt a régi állapotok hanyatlása és az új socialis viszonyok föllendülése között. A monarchia a régi rend összeomlását és az újnak fejlődését jobban elősegítette. Az európai társadalmak nagy krisisében a legelőbbre haladt Franciaországnak jutott a kezdeményezés, hol a politikai, társadalmi, művészi, tudományos és philosophiai régi rendszer leginkább megszabadult avult színezetétől és melyet nemes versenybuzgalma a keresztháborúk óta gyakran tett az európai nagy társadalmak szükségleteinek érdek nélküli organuvá.

E forradalmat, melyről egy század óta a legjelentékenyebb gondolkodóknak előérzetük volt, három esemény jelezte előre. Az első volt a jezsuiták eltörlése, a mi a pápai hatalom helyeslésével találkozott; mi sem bizonyítja jobban a régi, socialis rendszer korhadtságát, mint ezen hatalomnak vak ledöntése, mely egyedül lett volna csak képes e rendszer bukását megakadályozni. Ez eltörlés annál jelentékenyebb, mert a negatív philosophia résztvévése nélkül történt. A második a Turgot-ministeriumtól megkísérlett reform, melynek kudarcza radicalisabb újítások szükségét keltette föl. Végre az amerikai forradalom megmutatta, hogy a francia szellemek ilyen krisist, mint az egész civilisált emberiségre nézve szükségest törekedtek felfogni.

A francia forradalom kezdettől fogva azt látszott mutatni, hogy hivatása a teljes újítást eszközölni, de e célzott szerves tanok hiányában el nem érhetette. A romboló mozgalmat öt századon át vezérlő negatív philosophiát tartották az egyedüli tannak, melyet az új organisatióra fölhasználni lehet. E hatás alatt az újítási kísérletek a sociális hatalmak természetének és feladatának megváltoztatása helyett a régi tekintélyek szétaprózásában, korlátozásában és háttérbeszorításában végződtek akként, hogy minden tevékenységet megakadályoztak. A metaphysikai szellem pedig a társadalmat úgy tekinté, mint a mely ki van szolgáltatva a belső szükség nélkül való constitutionalis kísérletek végtelen sorának. A kritikai nézetek uralkodtak a szellemeken, a nélkül, hogy az új organisatio alapját vetették volna meg, de ennek mellözhetetlen föltételeit mégis formulázták.

A kritikai tanok diadala uralomra juttatá a metaphysikusokat és jogtudósokat. A forradalmi metaphysika elterjedésével a befolyás az úgynevezett doctoroktól az egyszerű litteratorokra ment át. Ennek megfelelő degradatio az ügyvédekre ruházta a politikai túlsulyt, melyet a bírák gyakoroltak, kik most már specialis foglalkozásaikra utasítottak.

A forradalom két korszakra oszlik, egy előkészítő- és egy jellemzőre, miket a két nagy nemzeti gyűlés vezet. A forradalom kezdetén, a midőn az újítás szüksége még nem volt határozott, kibékülni gondoltak a régi rendszer fentartásával, ha ezt lényeges hivatására visszavezetniök és a reá tapadt visszaélésektől megszabadítaniök sikerül. A constitutionalis metaphysika álmai szerint a monarchikus elvet a népnek belevegyülésével, a katholikus constitutiót a szellemek fölszabadításával kibékíteni lehet. A morális kormányzatot összezavarták a politikaival. A francia szellemek Angoloszág sajátos alkotmányát utánozták, de jogtalanul, mert a romboló mozgalom Franciaországban éppen azon politikai elem ellen irányult, melynek éppen túlsulya jellemzi az angol kormányzatot.

Az alkotmányozó gyűlés legjelentékenyebb tagjai, kik a francia forradalom céljául az angol kormányzat egyszerű utánczását tűzték ki, aristocratikus hatalmat akartak képezni, jólehet a francia nép ösztöne ezt megakadályozta. Az ipar főembereit elakarták választani a tömegtől, mely azok védelme alatt állott és angol mintára a régi vezérlő osztályokkal akarták egyesíteni. A Voltaire és Diderot nevelte népnél azon különös kísérletet tettek, hogy az angol protestantismus mintájára megkísértsék a gallikanismus megállapítását.

A forradalmi krízis második fejezetében a socialis szükségletek érzete határozottabb lőn és a szerencsés külső körülmények részben ellensúlyozzák a metaphysika befolyását.

A nemzeti convent mellőzte a politikai fictiokat, melyeken az alkotmányozó gyűlés összefüggéstelen épülete nyugodott és a királyság eltörlését a socialis ujjászületés nélkülözhetetlen előfeltétének tartotta. Ezen eltörlés magával hozta a kereszténység törvényes elnyomatását és minden előbbi testület. tudós társaságok rendszeres ledöntését, melyek inkább az akadályok, mint a haladás forrásaivá váltak. A nagy forradalmi dictatura haladási ösztöne azonban a vezetőket sok helyes intézkedésre bírta, a tudomány tekintetében buzgalmat mutatja a polytechnikus iskola alapítása.

Ez időszak jellemének megismerése végett szükséges az ezen korszak felett uralkodó körülményeknek inkább kedvező, mint kártékony befolyását tekintetbe venni. A Franciaország ellen irányuló európai retrograd coalitio kedvezett a forradalmi vállalatoknak, mert a politikai nézeteknek és az érzelmeeknek a sikerekhez nélkülözhetetlen egységét idézte föl, mely az energia és a moralis nyíltság forrásává lett, a mi a conventet magasan fölemelé az alkotmányozó ülés fölé. A conventet feladatainak követelményei arra kényszerítik, hogy minden constitutiót elodázzon és egy forradalmi kormányzat eszméjéhez emelkedjék föl. A néphatalomra alapított dictaturát szervezett, mely a testvériség érzelmeit keltette föl és az alsóbb osztályokban politikai jelentőségüknek tudatát. Ily vezetés magasztos és megindító áldozatoktól jutalmaztatott meg és a francia népnél kitörülhetetlen emléküvé vált. A forradalmi dictatura szervezése megkísérlé a moralis kormányzatot a politikaitól elválasztani, a mint ez a jakobinusok hires, önkénytes szövetkezetének tevékenysége mutatja.

A forradalmi mozgalom vezetőinek és az ezek iránt csodálatra méltó odaadással viseltető tömegnek érdeme becses igazságokat vezetett diadalra. A közbejátszó nagy hibákat az uralkodó philosophia szülte, mely a helyett, hogy az emberiség törekvéseit a régi átalakulásokhoz fűzné, úgy tekinté a társadalmat, mint mely saját belső szüksége nélkül teljesen alá volna vetve a törvényhozó önkényének. E philosophia a középkort átugrotta, hogy az ó-korból kölcsönözzön egy retrograd és ellenmondásos mintát. A legizgatóbb körülmények között, a szenvedélyeket az ész számára fenntartott feladatokra hívja föl. Ily ellentétek mellett a nagy eredményeket csodálnunk kell, a ki-

kerülhetetlen tévedéseket pedig elnézéssel kárhoztatnunk kell. — A nemzeti egység szükségének érzete a metaphysika feloszlató irányát legyőzte. A praktikus ösztönnek ellenműködése a hamis tanok következményei irányában leginkább nyilatkozott a szerencsétlen girondistákkal való küzdelemben kik Franciaországot kis respublikákká akarták darabolni oly időben, midőn a félelmetes kültámadás a legintensivebb concentratiót szükségelte. Midőn a mellőzhetetlen epuratio folytán a forradalom menetében ezen veszélyes szónokoktól megszabadult, a törekvések emlékezetre méltó egységével, minden hajlamot a szétdaraboló politikára, megszüntetett.

A határozott célra és tartamra alakult kivételes politikát azonban a végső szükség okozta elkeseredés és főleg az uralkodó absolut metaphysika inspiratioi nem engedték lemondani mindjárt, a mint provisorius feladatait megoldotta. Ez szülte azon iszonyu tetteket, melyeknek emléke él még majdnem kizárólag e nagy korszakból. Itt kell megemlítenünk a különbségeket Voltaire és Rousseau iskolája között, melyek a philosophiai mozgalmat vezették, a mennyiben egyik a szellem emancipatioját, a másik a társadalmi agitatiointézte. Az első az uralkodó metaphysikát negatívnak és a köztársasági dictaturát ideiglenesnek tekintette, míg a másik előtt a kritikai tanok a közvetlen újjászervezés alapja gyanánt tüntek föl. Egyidejűleg az egyik modern civilisatio föltételei iránt bár határozatlan, de helyes ösztönt mutatott, míg a másik a régi társadalom határozatlan utánzásán fáradozott. Midőn a közös veszély megszüntével e különböző irányok már nem tartattak vissza, a Voltaire-féle iskola megmutatta tehetetlenségét azon metaphysikai polytheismus egy nemének pontos formulázásával, melyet a nagy scholastikus entitas imádása hatott át. Ebből következett Danton és Camille Desmoulins catastrophaja oly időben, midőn minden diadal az ellenfelek irgalmatlan megsemmisítésével végződött azon tan befolyása alatt, mely a legkegyetlenebb szenvedélyeket juttatta túlsúlyra.

Rousseau iskolájában néhány vezetőnek őszinte fanatismusa elrejtette a tisztán szószátyárok sokkal nagyobb számának hypocrisisét. Elijesztő örültségével ez is megmutatta, hogy titokzatos ígéretei daczára még kevésbé alkalmas a társadalom reorganisatiojára, mint versenytársa. Ez időben a forradalmi metaphysika a civilisatio ellensége gyanánt jelentkezett. Ez ellenségeskedés, mely még a tudománv és művészet körében is észrevehető volt, különösen az ipari rendben

nyilatkozott, melyet végromlással fenvegetett azon politikai kárhoyatos irány, mely eltörülni akarta a munkás osztályoknak szükséges alárendeltségét a vállalkozók alá. A retrgrad reactio, melyet a thermidor napjától keletkezettnek, visszanzul azon kísérletig, a midön egy törvényes deismust akarnak behozni. Különös revelatiok a mennyei küldetés egy fájával látták el Robespierre-t. e vérszomjas declamatort, ki e különös vallási reorganisatio főpapja gyanánt állittatott föl.

A thermidor mozgalmái, miket kezdetben Danton ellenségei vezettek, symptomái voltak a kárhoyatos politika bukásának, mely a kivételes szabályoknak elrettentő túlzásával csak reactionarius mozgalmat szült.

A convent tehát, bár tökélyetesebb és még most is a helyes czélt mutató politikai programja volt, mint az alkotmányozó gyűlésnek, de a társadalom újjászervezését illetőleg ez is képtelennek bizonyult.

E kormányzat bukása után a reactio kezdetben a constitutionalis metaphysikához való visszatérésben mutatkozott, mely újra az angol alkotmányt állította föl minta gyanánt. Ugyanekkor energikus, de botor kísérletek a haladó párt részéről megmutatták azon sajnálatos irányt, mely a socialis megoldást az intézmények tökéletes lerombolásában kereste. E két fajtájú hibák folytán mindenki abstract politikai feladatokkal foglalkozott a viszonyok helyzetének tekintetbe vétele nélkül. Mindenki azt hitte, hogy a társadalmat korlátlanul át lehet alakítani és az erkölcsi rendet törvényhozási szabályokkal akarták helyreállítani.

Ezen, a rendre nézve veszélyes, a haladásra gyümölestelen politikai fluctuatio a nép ellenkezése daczára a retrograd szellem ideiglenes győzelméhez vezetett szükségképpen. Ez utolsó próba elkerülhetetlen volt annak megítélésére, hogy a rendnek mily fajtája compatibilis a régi hatalmak fennállásával. Az események folyamata egy katonai uralmat azon arányban készített elő, a mily mértékben veszette el védelmi jellegét a háború és minél idegenebb és messzebbre eső területeken volt a hadjárat, a katonai hatalom annál jobban kivonta magát a civil tekintély alól.

Egyébként politikai közbejöttö elkerülhetetlennek tetszett a metaphysikai szellemtől táplált socialis agitatio elnyomására. A katonai dictatura tehát elmellőzhetetlen volt, de retrograd vagy progressiv irányra, az átmeneti reactio befolyása daczára, leginkább annak sze-

mélyes hajlamaitól függött, a ki megtiszteltetik azzal a forradalmi védelem által termelt illustriis generalisok közül.

Örökké sajnálatra méltó végzet folytán e suprematia oly emberre bízott, ki Franciaországra nézve majdnem idegen s egy hátramaradt civilisatio szülötte volt. Babonás természetének titkos ösztöneitől áthatva, önkénytelen csodálattal viseltetett a régi socialis rend iránt. Az őt elemésztő végtelen nagyravágyása, durva charlatanismusa daczára, nem állott összhangban egyetlen kiváló tulajdonsággal sem, kivéve tagadhatatlan hadi talentumát.

Oly anyagi hatalommal és morálisbizalommal volt fölruházva, melyeket együtt az újabb korban egyetlen törvényhozó sem birt. A szellemi reorganisatióra fölhasználhatta volna az embereket és megnyerhette volna a tömeget. Ha Bonaparte valódi politikai genie lett volna, úgy nem engedte volna át magát ellenszenvének a köztársasági eszmék iránt. Helyzetében Richelieu, Cromwell vagy Frigyes nem ismerték volna félre az újtó irányt.

Ezen kárhozatos iránynak alapja a határtalan hadi tevékenység folytonos kifejlesztése volt. Hogy a socialis körülményekkel ellenszenves ily kormányzatot visszaállítson, kizsákmányolta különösen a nemzeti jellem tökélyetlenségeit, főleg népének tulhajtott hiúságát. E nélkül nevetséges lett volna a nemesség és papság visszaállításának gondolata és e nélkül a köztársasági krízis alatt a hazafias, nemes szellemtől hevített hadsereg most nem tyrannizálta volna a polgárokat, kiknek a despotismusért és nyomorért azon gyermekes satisfactioval kellett magukat vigasztalniok, hogy a francia uralom Hamburgtól Rómáig terjed. A convent fölemelte a népet a nélkül, hogy megrontotta volna és tökélyetesen fölbomlasztotta a régi társadalmi rendet; ellenben Bonaparte meghamisította az egyenlőség érzületét, a mennyiben a népség tevékeny részét a retrograd politika káros rendszeréhez lánczolta és ennek engedelmissége, jutalmául, Európa kizsákmányolását és elnyomatását engedélyezte.

E szerencsétlen korszakból drágán szereztük meg a súlyos tanokat. A forradalmi meggyőződéseket a sajnálatos politikai ingadozások váltották fel; ez tette lehetővé Bonapartenak oly uralom visszaállítását, mely kevéssel azelőtt általános ellenszenvvel találkozott. A háboru volt alapja a retrograd iránynak, mely e nélkül soha sem jutott volna ily tartósságra. A hadi szellem, kialvása előtt, a modern társadalmak békés természetének hódolt, a mennyiben a háborút a civilisatio eszkö-

zének akarta föltüntetni. Ez a római politika megújítása volt, mely 15 század előtt érvényesülhetett ugyan, de most már megújítható nem volt. Ily politikai ábránd menthető volt a forradalmi védelemkor, melyet a francia eszmék terjesztése lelkesített, de a császári háborúk azon önhittségét, hogy Európa elnyomásaival és kizsákmányolásával a haladást elősegíthetik, senki komolyan nem vehette.

A háborúk e rendszere fölkeltette, hasonlóan a barbárok betöréséhez, a függetlenség és szabadság elvét, mely többé-kevésbé hasonló volt a francia revolutio elvéhez. Az elnyomott Paris a komoediások és versfaragók marakodási helye lett, de Cadix, Berlin, Bécs a zsarnokság ellen intézett erőteljes énekektől és hazafias szózatoktól zengett. De eltekintve e kikerülhetetlen reactintól, a császári politika a helyett, hogy a francia befolyást terjesztette volna, ennek csak ártott, mert a népeket arra ösztönözte, hogy az idegen elnyomatás lerázása végett királyaikkal egyesüljenek. Így azon sympathiát és csodálatot, melyet forradalmi kezdeményezésünk és nemzeti védelmünk mindenütt keltett, lerombolta.

Egy véres tulsúly után a háborúra támaszkodó kormányzatot megdöntötte a háború, midőn ellene az ellenszenv mindenütt behatolt a népbe. E nagy catastrophán a francia nép csak azért sajnálkozhatik, hogy nagyon passiv és igen késői részt vett benne.

Bonaparte befolyása alatt meggyökeresedett politikai szokások megkönnyíték a régi francia királyság örököseinek visszatértét. Bizalom, félelem nélkül fogadtattak, mert a földolog a francziák előtt az volt, hogy a háború és a zsarnokság minden áron megszűnjék. Úgy gondolkodtak, hogy e család, valamint mindenki Franciaországban belátja, miszerint a hódítások rendszere és egy retrograd kormányzat egyformán gyűlöletes előttük. A Bourbonok azonban a francia néptől közönyösen fogadott visszatérésükben a monarchikus utópiához való ragaszkodás jeleit látták és a bukott hatalom retrograd politikáját újra fölvelték. E restauratio szülte bajok ellen könnyen védekezhetett volna Francziország, ha az Elba szigetéről való káros visszatérés Európát újra föl nem szólítja az őrizkedésre Francziország ellen és ha 15 év, nemkülönben végtelen áldozatok árán nem késleltette volna a személyeknek kikerülhetetlenné vált kicserélését.

Francziarszág bár nem tartotta megoldottnak reorganisatioja feladatát és bár e megoldás fölött nem esett kétségbe, mégis a metaphysikai politika diadalában vetett reményeiben esalatkozva,

most csak ipari fejlődésével foglalkozott. Csekély részt vett a terméketlen constitutionalis vitákban, melyek az angol alkotmány utánzásának harmadszori kísérletével végződtek.

E próba is csakhamar megmutatta az utopia jellemét. Az aristocrazia tulsulya folytán Angliában a királyi hatalom oly sinecura-vá vált, mely a brit oligarchia névleges fejének oly hatalmat adott, mely kevéssé volt nagyobb a velencei doge-kénál. A királyi ösztön Franciaországban ellenszegült a kormányzat lealacsonyításának, mely kormányzatot állítólag csak korlátozni akarták, holott valójában gyökerestől megsemmisíték. Az angol minta utánzata neutralisálta a királyságot és ez eredmény annál inkább elhatározóbb lön, mivel ily intézmény új formájával a királysághoz való ragaszkodás önkénytesnek látszott.

A történelemnek ez időbe kell helyeznie a világi dictatura bukását. Valójában Bonaparte az utolsó organuma. Egymással antagonismusban levő két részre különülve végződött. Az egyik rész volt az új királyság által csak tökélytelenül megvalósított központi hatalom, a másik a többé-kevésbé népszerű gyülekezettől gyakorolt részleges, localis hatalom. Ezen egymással szemben álló hatalmak ide-oda rándzválása miatt a vezetés egysége megszűnt, miközben mindenik tulsulyát akarta biztosítani, a mi lehetetlen volt. A királyi hatalom lealacsonyítása kitűnik az új ministerialis hatalomból, mely először a királyi hatalom önkénytes intézkedése volt, de azután annak korlátlan helyettesítője lön.

A küzdelem a haladási ösztön és a retrograd ellenállás között magának a metaphysikai kormányzatnak előnyeire tovább tartott, melyet azonban hivatalos öröklätüsüge daczára az egyes pártok csak bizonytalan átmenetnek tekintettek. Ekkor fejlődött ki a sajnálatos dualismus, mely erkölcsi tekintetben a rendszeres moralis romlottságban, politikai tekintetben a litteratorok és ügyvédek tulsulyában jelentkezett. A «törvény» névvel diszített entitas tiszteletére a metaphysikai cultus egy faját hozták be, a mi a jogtudosok uralmát szentelte meg. Az alapozó fogalmak hiányában, a végtelen önkénykedések kikerülése végett, a különös határozmányoknak végtelen tömegért halmozták össze. A politikai eszmék confusioja oly fokra hágott, hogy a leggyakorlottabb jogtudosok a törvényes határozmányok megeröltetett tanulmányozása után sem juthattak valamely határozott eset törvényszerüségét illetőleg megegyezésre.

A retrograd tevékenység azon következetlenségekben nyilatkozik, melyeknek legerősebbike abban áll, hogy a régi kormányzatot az állandó béke állapotával kombinálni akarták. E különös politika, alacsonyabb fokon ugyanazon egyenetlenségekhez vezetett, melyek az utolsó 5 században a hűbérrendszer feloszlását idézték föl. A szellemi reorganisatiót a most már nemcsak gyűlölt, de hypocrisisük miatt általánosan megvetett jezsuiták vették át.

Midőn pedig e hiú reactio komoly és a forradalmi mozgalmat fenyegető arczatot vett föl, a minden népies gyökerektől megfosztott politikát egyetlen lökéssel megsemmisítő körülmény a legvakabbak előtt is láthatóvá tette, hogy a Bonaparte bukását nemcsak pusztán a békeszeretet okozta, hanem ép oly mértékben az irtózat a retrogradzsarnokságtól. Így végződött a reactio, mely Robespierre legalis deismusának intézményével kezdődött, Bonapartétól tökélyesítettett és gyenge utódaitól folytattatott.

A philosophiai nyelvezet szabatosága alig engedi meg, hogy a központi hatalomra a királyság régi nevét alkalmazzuk, mióta az összes monarchikus előjogok, az ezeket megszentelő hívéssel együtt eltűntek. A minden állandóságtól megfosztott tevékenység központja hovatovább a parlamenti gyülekezetek befolyásos embereire ment át.

Mióta a politikai kormányzat a szellemi reorganisatióra való minden befolyásáról lemondott, a morális hatalom mindenkinek szabad rendelkezésére bocsátatott, ki azt hatalmába akarta keríteni. Ebből a napi sajtó uralma fejlődött ki, mely most a litteratorok kezében van, kik képtelenek valamely kérdést rationalis módon tárgyalni és hajlandók a socialis vitákat a szenvedélyek gyümölcstelen körébe vonni. Az ephemer secták sajnálatos befolyása alatt e hatalom anarchikus nézetek terjesztésére használtatott föl. De bár mint álljon a dolog, ezen új hatalomnak tökélyetlenségei mellett, nem szabad fontosságát félreismerni. Így egy félszázad socialis zavarai minden pártot meggyőzték arról, hogy a legelső feladat a szellemi és morális ujjaszületés.

Ily ujjaszületés most már csak a philosophiai kezdeményezéstől függ; csak ez egyedül hiányzik még az ujjaszületéshez és ily munkára törekszik e művében C. Mielőtt azonban nézeteit ez irányban előterjesztené a modern kifejlődés kettős haladását fejtegeti tovább a mostani korszak bírálata közben. ✓

Először is azt fejtegeti, hogy a régi socialis rendszer legfontosabb alapjának, a theologiai-organismusnak hogyan haladt tovább poli-

तिकai szétmállása. A forradalom a régi szellemi hatalom politikai, szellemi és erkölcsi különböző föltételeire egy végső támadást mért. A papi rendnek a világi hatalom alávaló rendeltsége erősbödött; a papság elvesztette a házi életre törvényszerű befolyását, melynek legalább látszatát a protestans népeknél még megtartotta. A javaitól megfosztott papság existenciaja függővé tétetett a papi testületekkel jobbra nem rokonszenvező hitetlen laikusokból álló gyülekezet évi határozatától. A forradalom a katolikus organisatio szellemi hanyatlását azzal is növelte, hogy minden osztálynál a szellemek felszabadításán buzgókodott. Egy nemzet, mely több éven át a közcultus legalis elnyomása ellen nem tiltakozik és mely régi cathedralisaiban egykedvűen hallgatja meg a merész atheismus és a régi vallással nem kevésbé ellenséges deismus praedicatorait, az kellően bebizonyítá theologiai fölszabadultságát, sőt még a gyülöletteljes üldözések sem voltak képesek fölkeltetni a a vallásos buzgalmat, melynek forrásai kiszáradtak.

Számos példa, többek között Spinoza erényes élete, bebizonyította, hogy az összes erények függetlenek minden fajától a vallásnak, mely az emberiség gyermekkorában az erények megszilárdítására nélkülözhetlen volt. A retrograd declamatiok minden időben hangoztatták azon romlottságot, mely ezen vagy más vallás megszűnésének kikerülhetetlen eredménye lesz. A kereszténység behozatala után még századok mulva is az államférfiaknak sőt még a bölcseleőknek is nagy csapata folyton jajgatott a küszöbön álló demoralisatio miatt, melyet úgy tekintének, mint a polytheistikus tanok bukásának eredményét.

A modern jajgatók sem okosabbak. A legfőbb erények oly népnél fejlődtek ki, mely a theologia hívésétől idegenkedett, sőt azzal ellenséges lábón állott. Ez azon szolgálat, melyért az emberiség emancipatiojának mindig hálásnak kell lennie a francia forradalom iránt. Nemesak a főbknél, de a legjelentéktelenebb polgároknál is a katonai és polgári erényeknek, a honfiúi csodálatos odaadásnak, az elrejtett cselekedeteknél a nemes emberszeretetnek oly magasztos erényeire találunk különösen a köztársaság nagy védelmében, bár ekkor a régi hit lealacsonyítva és üldözve volt, hogy belátnunk kell, miszerint jelenleg a moralitas független minden vallásos hívéstől. A theologiai szellem még csak azzal sem vigasztalhatja magát, hogy ez talán a deismus eredménye. E hiú tanok félmeggyőződéseik sokkal zavartabbak és ingadozóbbak, semhogy ily hatásuk lehetne. Egyéb-ként a tevékeny polgárok nagy része úgy a hadseregben, mint a

népben, ez időben oly közönyös volt a deismus, mint bármelyik vallásos rendszer iránt. A forradalom befejezte tehát a theologiai kormányzat bukását a mennyiben a vallásos tanoktól elvette az erkölcsi attributumokat, miket a szívós előítélet kizárólagos privilegiumuk gyanánt örökké biztosítani látszott.

A modern kifejlődés élén oly soká álló catholicismus a mostani társadalomra nézve idegen; csak egy imposans ruina, mely csak arra jó, hogy a philosophusoknak jelezze a szellemi organisatio alapfeltételit.

Ha a világi organisatio politikai szétomlásának tovább haladását vizsgáljuk, úgy az tapasztaljuk, hogy a forradalom rendkívüli hadi tevékenysége daczára a katonai kormányzat hanyatlásához nem kevésbé hozzájárult, mint a theologia-rendszer bukásához. A nagy köztársasági védelmek alatt az oly kevéssé előkészített polgárok, rövid idő alatt, a legtapasztaltabb mestereket is fülűmulták és örökre tönkretették azon fényt, mely a katonai mesterség specialitásához tartozott. E próba megmutatta, hogy a pusztán védelmi tevékenységet illetőleg, mert csak egyedül ez egyezik meg a modern társadalmak békés szellemével, — egy katonai kastnak főállása, sőt a hadi dolgokkal való minden állandó foglalkozás, haszontalan.

A forradalom mellőzte azon rendszeres háborúkat, melyek a katonai tevékenységet az ipar szolgálatába helyezték. E régi szellem csak Angliában maradt még fönn, de valószínűleg itt is csak átmeneti lesz és így Európában a modern háborúk utolsó mozgató okai is megszűnnek.

A katonai szellem és kormányzat hanyatlását mutatja az erőszakos ujjonczozás megújítása az utolsó félszázadban. Ez újítás láttatja a modern népek békés érzületét. A hadseregekben találunk ugyan még önkénytes tisztet, de nem, vagy legalább nagyon kevés önkénytes katonát. Ez egyébként sietteti a katonai szokások és tevékenység lerombolását, a mennyiben a hadseregeket oly tömegekből alkotja, melyek számára a katonai élet ellenszenves és ennek terheit csak a mielőbb történő megszabadulás reményében viselik el.

A civilisált tartományokban mutatkozó katonai készütség látszólag ellenmond ezen békés szellemnek, de ez anomalia magyarázatát találja az egész Európa fölött lebegő forradalmi krízisben. A közrend és nyugalom föntartása, mely azelőtt csak mellékes és ideiglenes feladata volt a hadseregnek, most legfontosabb kötelessége. A mostani kormányok nem merik e valódi célzt bevallani s azért a hadi készüldés

jogosultságát mesterfogásokkal okadatulják, ijesztetvén a közelgő háborúval.

Egyébként a katonafaj iránt nem oly nagy a bizalmatlanság, mint a papság iránt, mert mi sem akadályozhatja meg a mostani katonaságot, nevezetesen a tiszteket az új idő szokásainak és szellemének felvételében.

A modern katonát a régítől és a középkortól azon theologiai emancipatio különbözteti meg, mely a papságot gyakran tehetetlen panaszokra birta. A katonai kutatások a positiv szellemet fejtik ki. Három század óta a tudomány vizsgálatai és a hadászat között összeköttetés van, mely a positiv nevelés számára nem egy fontos új intézménynek veté meg alapját. Így a közös antipathiák és sympathiák a modern népek haladási ösztönét beivék, különösen Franciaországban, a hadsereg körébe, a papi osztály ellenben, mozdulatlansága miatt, a mai társadalomban majdnem idegenné lett.

A negatív haladás további folyásának tárgyalása után a C. positiv haladás négy irányu fejlődését világítja meg bővebben.

Az ipari elem socialis tulsúlyát a forradalom emelte és megsziárdította; a régi rangfokozat megszüntetésével az első helyre a gazdagságra alapított elemet helyezte. Az ipar technikai előrehaladása a gőzerőnek szelében való alkalmazásában jelentkezett. De fájdalom, az industrialis organisationak még hiányai vannak. A vállalkozók és munkások érdekei között az ellentét nagyobb lett. Az anarchikus törekvések a munkásokat főnökeiktől elválasztották és a szónokok és sophisták vezetése alá helyezték. A fejnek a karoktól való ezen elválasztását inkább a társadalmi gondatlanságnak, főleg a vállalkozók vak egoismusának kell tulajdonítani, mintsem a munkások követeléseinek. Az előbbieket soha sem igyekeztek a munkásokat az anarchikus utopiákkal való félrevezetés ellen megvédeni az által, hogy széles alapu népies nevelést szerveztek volna, sőt ilyentől látszólag féltek. Ők a hűbérurak helyére léptek, de alattvalóik iránt a régi nemes érzületek nélkül. A nagy ipari vállalkozók politikai befolyásukat fontos monopoliumok elnyerésére s a közönség kárára használták föl. A tőke hatalmával visszaéltek; a munkások viszonyai méltányosan nem szabályoztattak.

Az aesthetikai fejlődés jellemét illetőleg az utolsó félszázad élenkebben érezte a philosophiai elveknek és a socialis destitanationak hiányát a modern művészetben. A negatív philosophia az önhitt újítokat az aesthetikai szemérmetlenség egy fajára vezette, mely szerint

még a rendetlenség a compositioban is érdem számba ment, mely minden más tekintettől fölszabadít. Ennek dacára a halhatatlan alkotások a művészet minden ágában bebizonyíták, hogy az emberiség aesthetikai képességei a legkedvezőtlenebb viszonyok között sem aludhatnak ki. Az összes művészetek fényüket fentartották a nélkül azonban, hogy a zenét kivéve jelentékenyebb jobbulást nyertek volna.

A tudományos fejlődést illetőleg C. szerint a szervetlenekre vonatkozó tudományok minden haladása mellett e korszakot a biologia megteremtése jellemzi. A biologiában megindult e korbéli csodálatra méltó mozgalom jobban közreműködött az emberi szellem előhaladásában mint a többi tudomány összevéve.

A tudományok társadalmi befolyása ez időben hatalmasan emelkedett. A legerősebb politikai viharok között fontos intézmények állítatnak a tudományos oktatás terjesztésére. Franciaország megállapítja a csodálatos méterrendszert, melyet egykor az összes művelt nemzetek el fognak fogadni.

Bármely osztály fölemeltetésének legfontosabb akadályát majdnem mindig azok ellenállásában találhatjuk föl, kik, hogy abban résztvehessenek, kötelezve vannak nehéz előkészületek alá vetni magukat. Azért sem csodálkoznunk, sem nyugtalanzkodnunk nem kell azon ellenszenvén, melylyel a tudósok viseltetnek oly átalakulással szemben, mely nélkül a modern tudomány semmiféle valódi politikai befolyásra sem tehet szert.

A 17. és a 18. században a positiv philosophia első törvényhozói, Bacon és Descartes előrelátták, hogy az analysis szellemének túlnyomósága csak ideiglenes lehet. Erőteljes hatásuk nem maradt nyom nélkül, de a specialitasok uralma mégis a legnagyobb mértékben káros túlzássá fajult.

Ily tulhajtás a tudományos szellem egész lényével ellenkezik. Egyedül a tudományok különböző osztályainak tanulmányozása ismeretheti csak meg a positivitas különböző sajátságait. A mostani tudósok csak izolált töredékeket ismernek, melyek közül egyik sem nyújt elégséges alapot az egész conceptiojára. E különös situatio, melynél minden tudós káros contrastot mutat az egyes részek felfogásában való érettség és a valamennyi többi részben való megszegyenítő közönyság között, — nyilatkozik a tudományos akadémiákon, melyek ez által kényszerítve vannak minden kérdést egy illetéktelen többség elé bocsátani. E testületek fölaprózása növeli a hátrányokat, meg-

könnyíti a közepszerűségek fölvételét, melyek a philosophiai fölemelkedettségre irigyek, minthogy erre képtelenek.

A speciálítások e túlnyomóóságának látszólagos jogosultsága érdekében arra hivatkoznak, hogy csak e specialitások képezik az ismeretek positivitasának egyetlen biztosítékát és az általánosításokat úgy tüntetik föl, mint melyek a mai napság is feltűnő, határozatlan és illusorius conceptiokat szülik. E különös ok hasonlít azon politikai maximákhoz, melyek a szabad szót vagy sajtót eltiltani akarják a visszaélések miatt és mutatja tudós testületeink philosophiai tehetlenségét, melyek ezáltal képteleneknek mutatják magukat arra, hogy megkülönböztessék a téves általánosításokat a helyesen fel-fogottaktól.

Az utolsó 50 év alatt a tudósok számára kijutott socialis fontosság a tudósok erkölcsi aljasságát tárta föl. A forradalom kezdetén a kormányok meggondolatlan nemeslelkűsége a fensőbb oktatás intézeteit a tudós testületekre bizta. Ámde a nevelés az egészre vonatkozó szellemet kíván, mely a legegyszerűbb szempontoknál is mellőzhetetlen. A reájuk bizott socialis feladatokat tehát az akadémiák a tudományos specialitasokra hajló szokásaik miatt meg nem oldhatták. Midőn pedig a francia kormány a legfontosabb tantárgyak tanárainak választását is a tudományok akadémijára bizta, megfélejtkezett minden törvényes elővigyázati szabályról a visszaélés ellen, melyet egy szép napon e társaság, tagjai előnyére, ily felhatalmazással üzhet. Ily rendszer szomorú elbátortalanítást keltett a tanárok között és a legérdemesebb tudósoknak a legfontosabb tanári székekre való minden reményekről le kellett mondaniok.

A személyes érdekekre támaszkodó metaphysikai morál túlsúlya folytán oly mérvben gyengült a kötelesség tevékeny érzete, a mily mérvben hanyatlott az egészre irányuló szellem. Ily elfajzás csakhamar magát a tudományt is mélyen érintheti, mert vagy a sovár versenyzés csábíthatja az alacsonyabb természetűeket az észleletek igazságainak szándékos meghamisítására vagy pedig mert a pénzvágy a tudományoknak az iparhoz való viszonyai folytán, élesztetik.

Ezek után érthetjük a convent tagjainak okosságát, kik a korábbi testületek eltörlése alól a tudós társaságokat sem vette ki. Jóllehet az uralkodó philosophia metaphysikai öncsalódásai e tekintetben is a rombolást újra alkotásnak tüntették fel. Nemesak az akadémiák constitutioját kellett volna megváltoztatni, hanem az eljárási rendszert

is, melyet képviseltek és melyre a politikai szabályok befolyást nem gyakorolhattak.

A philosophia egyidejű kifejlődésére nézve C. megjegyzi, hogy azon mértékben a mint a XVI. és XVII. században a tudomány elvált a törékeny philosophiától, izolálta magát a philosophia is a tudományos kifejlődéstől. Ez elválás óta nem állott elő valóságos philosophia, ha ezen szó az egészre irányuló szellemet jelenti. Ez értelemben az utolsó modern bölcselelő Leibniz volt; utána nem volt senki, még Kant sem, hatalmas logikája daczára. Így tehát az utolsó 50 év, a közelg ujítás néhány szerencsés előérzetét kivéve, csak az ideiglenes helyzetet hosszabbította meg.

Az eredeti philosophia szelleme, mely most is tart, a szellemi és moralis ember tanulmányozását a külső világ tanulmányozásától függetlenül fogta fel, Mióta a minden gyámködés alól fölszabadult tudomány a positiv methodus hatalmát kifejlesztette, a modern metaphysika is saját utját igazolni akarta egy logikai elvvel, mely hasonlít a tudomány elvéhez, melynek valódi föltételeit azonban mindinkább kevésbé értette meg. Ez irány Locke óta fejlett ki. A philosophiat úgy fogták fel, hogy ez, ép úgy, mint a tudomány, az észlelt tények összeségén alapszik. A valóságos megfigyeléssel párhuzamban, mely a megfigyelőre nézve külső, kitaláltak azon hirhedt belső megfigyelést, mely csak hiú parodiaja lehet amannak. Ez előre jutottak, mialatt Gall az agymüködéseket a tudományok körébe vonta. E csalfa elv gyümölcstelen tevékenységre vezette a mostani metaphysikát, mely mindenütt a pöffszkedő bölcselelők önhittségének látványát nyujtja, mely önhittségek végre a régi görög és scholastikus philosophia fordításában és magyarázataiban végződnek. Majdnem sehol sem találunk az egyidejű tanok értelmes megítélésére, mert az emberi szellem kifejlődéséről sincsenek józan tanaik.

A tudományos tanulmányok specialitasát vakon átvitték az erkölesi és socialis tanulmányokra is és pedig ép oly időben, midőn e szervetlen tudományokra soká oly nélkülözhetetlen részletbögészés már időszaki feladatának végére ért. A moralis és politikai tudományok tanulmányozása, szolgálilag utánozván a tudományok Akadémiájának szétदारaboltatását, a metaphysikai akadémia különböző coteriái között részekre osztatott. A Guizot-tól újra helyreállított Akadémiája a tudományoknak a történelmi osztálylyal bővült. Ez ujítás czélja

volt, hogy az időszaki sajtót illetőleg legyen egy nyomorult eszköz az állandó megvesztegetésre

C. a mult vizsgálatát befejezván, mielőtt philosophiai végkövetkeztetéseit levonná, még egyszer röviden összefoglalja historiai vizsgálatait, melyek azt mutatják, hogy a haladás és rend föltételeit csak a valódi reorganisatio képes megvalósítani és hogy a modern társadalmak e szellemi ujjaalakítását csak a philosophia megújításával lehet eszközölni. E rövid áttentés után C. úgy véli, hogy az általa felállított fundamentalis kifejlődési theoria a mult történeti méltatásával kétségtelenné tétetett és ép oly érvényesnek bizonyítottatott be, mint a természetphilosophia bármely törvénye. A három stadiumról szóló társadalmi törvényben megtaláltatott azon homogen kötelék, mely az emberi kifejlődés minden phasisát összefűzi az értelem és a socialitas legelső főcsillámlásától az emberiség elite-jének mostani állapotáig. E törvény megvilágosítja az emberi állapotok minden nagy phasisának jellegét a civilisatio legelső fokának kezdetétől a legelőrehaladottabb népek állapotáig; megmagyarázza mindenik részvétét a közös munkában s fokozatos leszármazásukat és tökélyetes egységre, nemkülönben szigoru összefüggésre vezet e roppant látványosságban. E törvényt föl lehet használni arra, hogy a multat a jövővel összekössük és hogy a mostani civilisatio irányát önkénykedés nélkül meghatározhassuk. Megismerhetjük belőle egyszersmind azon irányt, melyet a rendszeres mozgalomnak adnunk kell, hogy ez így megegyezék az önkénytelen, spontan mozgalommal. Hátra van tehát az, hogy azon rendszeres irányítást kijelöljük, mely által a spontan mozgalom czéltudatossá alakul át. A positiv élet elemei az egyes részekben ki vannak dolgozva, csak az általános összefoglalás hiányzik még az új sociális rend megalakítására. A szétszórt elemeket egységesen kell összefoglalni és pedig ez összefoglalásnak először szelleminek, ezután erkölcsinek és végre politikainak kell lennie. Az a fődolog, hogy az emberi nem érettségének megfelelő philosophiai methodus hozattassék be. Minden kísérlet, mely e forrásig nem megy vissza, tehetetlen marad a jobbára szellemi természetü rendetlenségekkel szemben. E tekintetben a három állapot törvénye az ily megoldás elvévé lesz, mert az emberi ismeret rendszerében a positiv methodus túlsulya folytán teljes harmoniát létesít. E módszer túlsulyt akar adni az egész szellemének (l'esprit d'ensemble) és ezzel a köteleesség érzületének is, mely azzal szorosán összefügg. Az erkölcsnek a theologiai fogalmakra támasz-

kodó s jelenleg megingott szabályai ellenállhatatlan erőteljességüket ismét visszanyerik, ha a pozitív eszmékhez fűzetnek. Politikai tekintetben a socialis tanok megújítása nem teljesülhet az új szellemi tekintély érvényeskedése nélkül, mely, miután a tudóst szabályozta és az erkölcsöket újra újjá alakította, az emberiség új uralmának alapjává lesz. Így e philosophiai rendszer fölfedi a legmagasabb problémákat és egyszersmind a valódi megoldás elvét is szolgáltatja.

Végzetes az a tévedés, mely szerint az összes pártok és iskolák vak megvetéssel visszautasítják a socialis kérdésekben a theoretikus munkásságokat s figyelemmel és bizalommal csak azon praktikus előterjesztéseket veszik, melyek a politikai intézményeket hivatvák javítani, de nem veszik figyelembe a szellemi és erkölcsi zürzavarokat. Míg e zavar az egyetlen módon, mely természetének megfelelő, megszüntetve nem lesz, minden intézkedés, a hiányzó alap miatt, kivihetetlen marad. Socialis állapotunk addig mindig csak ideiglenes politikai szabályokat hozhat létre azon czélből, hogy a külső rendet föntarthassa azon vágyakozásokkal szemben, miket a szellemi anarchia előhaladottsága fölkeltett. Ezen czélből a kormányok minden fajtája kényszerülve van, mint jelenleg is, a megvesztegetések elterjedt rendszerére támaszkodni, mit, ha szükséges, a durva hatalommal is támogatnak. Addig tehát, míg a szellemi és az ezt követő erkölcsi reorganisatio ki nem fejlődik, a philosophia kidolgozása sokkal fontosabb mint a politikai actio és a philosophusok e tekintetben elvárhatják a kormányoktól, hogy munkáikban nem háborgatják őket, hanem megkönnyítik a munkák praktikus kivitelét. E tekintetben, a francia convent volt az egyetlen hatalom, mely helyzetének magaslatára emelkedett különösen fölemelkedő korszakában.

Az összes politikai hatalmak még a legelmulőbb jellegű alkotásait illetőleg is azt vélték, hogy az örökkévalóság számára dolgoznak.

A szellemi hatalom oly osztályt fog alkotni, melynek tagja a társadalom minden osztályából előkerülhet. Egyébként e testület magától, önkényt fog megalakulni, mert sociális jelentőségre csak akkor vergődhetik fel, ha az értelmes emberek az új tanokhoz önkényt fognak ragaszkodni. Feladatának megoldása közben magától fog szervezkedni és azért jövő alakulatáról csak bizonytalan részleteket lehetne mondani. Miként a katholikus hatalomnál, úgy ennél is, socialis működésének meg kell előznie törvényszerű szervezkedését. C. azért csak a a modern társadalom rendszerében játszó szerepéről szól.

kodó s jelenleg megingott szabályai ellenállhatatlan erőteljességüket ismét visszanyerik, ha a pozitív eszmékhez fűzetnek. Politikai tekintetben a socialis tanok megújítása nem teljesülhet az új szellemi tekintély érvényeskedése nélkül, mely, miután a tudóst szabályozta és az erkölcsöket újra újjá alakította, az emberiség új uralmának alapjává lesz. Így e philosophiai rendszer fölfedi a legmagasabb problémákat és egyszersmind a valódi megoldás elvét is szolgáltatja.

Végzetes az a tévedés, mely szerint az összes pártok és iskolák vak megvetéssel visszautasítják a socialis kérdésekben a theoretikus munkásságokat s figyelemmel és bizalommal csak azon praktikus előterjesztéseket veszik, melyek a politikai intézményeket hivatvák javítani, de nem veszik figyelembe a szellemi és erkölcsi zürzavarokat. Míg e zavar az egyetlen módon, mely természetének megfelelő, megszüntetve nem lesz, minden intézkedés, a hiányzó alap miatt, kivihetetlen marad. Socialis állapotunk addig mindig csak ideiglenes politikai szabályokat hozhat létre azon czélből, hogy a külső rendet föntarthassa azon vágyakozásokkal szemben, miket a szellemi anarchia előhaladottsága fölkeltett. Ezen czélből a kormányok minden fajtája kényszerülve van, mint jelenleg is, a megvesztegetések elterjedt rendszerére támaszkodni, mit, ha szükséges, a durva hatalommal is támogatnak. Addig tehát, míg a szellemi és az ezt követő erkölcsi reorganisatio ki nem fejlődik, a philosophia kidolgozása sokkal fontosabb mint a politikai actio és a philosophusok e tekintetben elvárhatják a kormányoktól, hogy munkáikban nem háborgatják őket, hanem megkönnyítik a munkák praktikus kivitelét. E tekintetben, a francia convent volt az egyetlen hatalom, mely helyzetének magaslatára emelkedett különösen fölemelkedő korszakában.

Az összes politikai hatalmak még a legelmulőbb jellegű alkotásait illetőleg is azt vélték, hogy az örökkévalóság számára dolgoznak.

A szellemi hatalom oly osztályt fog alkotni, melynek tagja a társadalom minden osztályából előkerülhet. Egyébként e testület magától, önkényt fog megalakulni, mert sociális jelentőségre csak akkor vergődhetik fel, ha az értelmes emberek az új tanokhoz önkényt fognak ragaszkodni. Feladatának megoldása közben magától fog szervezkedni és azért jövő alakulatáról csak bizonytalan részleteket lehetne mondani. Miként a katholikus hatalomnál, úgy ennél is, socialis működésének meg kell előznie törvényszerű szervezkedését. C. azért csak a a modern társadalom rendszerében játszó szerepéről szól.

Szükséges, hogy e szellemi hatalom (*pouvoir spirituel*) a világi hatalomtól (*pouvoir temporel*) teljesen elválasztva és ettől független legyen; feladata vezetni az eszméket és erkölcsöket, míg a világi hatalom csak a végrehajtó cselekvést tulajdonítja magának. Az emberi fejlődést jellemzi azon növekvő befolyás, melyet a speculativ élet az *activ* életre gyakorol, jólehet ez utóbbi folyton megtartja valóságos túlsúlyát. Ellenmondás lenne tehát föltenni, hogy az ember *contemplativ* része nélkülözheti kiképzését és a határozott vezetést a *socialis* államban, hol az értelmiségnek a legnagyobb tevékenysége lesz, míg ez elválasztás már a középkorban, alacsonyabb civilizatióban, megvolt. Szóval, ha az egész világ belátja, hogy a theoriát a *praxistól*, mindkettő tökélyesítése végett el kell választani, úgy nem lehet vonakodnunk ez elvet érvényesíteni a legnehezebb és legfontosabb működéseknél.

A *katholicismus* kifejlesztette a *sociabilitast* az életben az által, hogy a moralt a politika alól fölszabadította. E magasztos, de még mindig kevésbé értett tett az általános szükségletekre vonatkozó törvényeket oly felfogások védelme alá helyezte, melyek minden *particularis* és másodlagos érdekektől mentek valának. A *katholikus* organismus energikus eszközt adott minden hívő számára minden, a fennálló erkölcs ellen intézett, támadással szemben. A haladásnak nem volna állandósága a szenvedélyek összeütközésében ha pusztán csak *abstract* tanokra támaszkodhatnék és ha nem éltetné a politikai hatalomtól független külön erkölcsi hatalom.

A középkor *socialis* viszonyai között ily szétválasztásnak sok tekintetben erőszakos és ellenmondásokkal teljes jellege volt, mert a katonai szellemmel ellenkezett. De ilyesmitől az *industrialis* élet befolyása alatt nem lehet tartani, mert ez ellenkezőleg a *speculativ* hatalomnak az *actioval* való minden vegyülését megakadályozni törekszik, mert mindkettő egy s ugyanazon személyben soha sem jelenhetik meg magasabb fokban. A gazdagság túlsúlya, az ipari kiválóság legfőbb eredménye, komolyan soha sem tarthat igényt az emberi ügyek legfőbb vezetésére. Másrészt, bár sok tudós és művész szégyenletes buzgalmat fejt ki, hogy a vagyonban az ipar fejeivel rivalisáljon, — de attól nem kell tartani, hogy az *aesthetikai* és *tudományos* pályák nagy pénzbeli hatalomra tesznek szert. Az egyiknek nemes könnyelműsége, ha igazi hivatással bír, összeegyeztethetlen azon aggodó gondoskodással, melyet másoknál a siker megkövetel.

Egy rövid életű, jelentéktelen és moralitás nélkül való secta napjainkban a socialis osztálykülönbségek alapjául a gazdagságot akarta tenni, a mennyiben minden szolgálat egyedüli jutalmát csak a gazdagságban látta. Hiú erőlködéseik inkább azon meggyőződésre vezettek, hogy a modern oekonomiában a közvetlen anyagi haszonra irányuló munkák fogják mindig a gazdagság legfőbb forrását képezni a socialis állapotok minden javulása daczára. Ellenben a különböző speculativ munkásságok, mik közvettebb eredményeik és a távolban érvényeskedő hivatásuk miatt nem könnyen méltányolhatók, jutalmukat nagyobb jelentőségükben találják. Ép oly kárhozatos, mint chimaerikus lenne az, ha a legnagyobb vagyont a legfőbb jelentőséggel akarnók összekapcsolni.

A szellemi hatalom természeti szükségszerűség szerint most is, bár elhibázott módon érvényesül.

A szellemi hatalomnak bizonyos fajtáját most is gyakorolják a litteratorok és metaphysikusok, kik szó- és írásbeli, naponkenti oktatással, a pártok kebelében a socialis tanok alkalmazását vezetik. Ily hatalom rendezetlensége elősegíti őket abban, hogy tevékenységüket gyakran a legsajnálatra méltóbb módon éreztessék. E vizsátság annál kiáltóbb, minthogy a társadalmi kifejlődés a kormányzatban a moralis factoroknak — szemben a politikaiakkal, mindinkább nagyobb befolyást enged. A hatalmak szétválasztásának leghevesebb ellenzői gyakran olyanok, kik a legszolgálatkészségesebben alávetik magukat a szellemi vezetés társadalmi szükségének. Arról van tehát szó, valjon a modern népek nyerjenek-e egy, az új philosophiára alapított szellemi organisatiót vagy pedig örökké az ismeretek és meggyőződésekkel nem bíró organumoktól vezettenessenek-e, kik sajnálatra méltó könnyűséggel minden tételt védelmezni képesek és kik magukat az emberiség speculativ vezetői gyanánt föltozlják. A szellemi elemnek a társadalom vezetésében az őt megillető módon kell képviselve lennie. A moral szempontjából a szellemi hatalom absorptioja a világi hatalom által — visszatérés a barbársághoz. A morált nem szabad a politikának alárendelni. A hatalmak szétoztása a szellemi magasaltságnak és az erkölcsi méltóságnak minden tekintetben socialis elve.

A szellemi hatalomnak le kell ugyan mondania az emberi ügyek közvetlen vezetéséről, de a világi hatalomra nézve correctiv szerepet gyakorol, a mennyiben az anyagi hatalom fölött az erkölcs suprematiját juttatja érvényre. Az újjáalakult socialis államban ugyanis a

suprematia nem a hatalmat, sem az értelmet meg nem illeti, hanem a morált, mely az elsőnek tettei s az utóbbinak tanácsai fölött uralkodik. A különböző társadalmi osztályokat figyelmeztetni fogja morális kötelmeikre és kimutatni fogja azok utopijáját, kik a socialis visszások és az osztályok közti harezok, különösen a tömeg sérelmeinek megszüntetését politikai intézkedésekben keresik. Nem új politikai intézmények behozatalában, hanem a nézetek és erkölcsök ezélszerű átalakításában rejlik a socialis nehézségek megoldásának nyitja.

Az új philosophia a *jogok* helyére az ezeknek megfelelő köteleseégeket fogja helyezni. Az első szempont addig nyomult előtérbe, míg a régi rendszer ellen a reactio teljesen be nem fejeztetett; a második szempontnak az új sociális állapot szervezésénél kell uralkodnia. A helyett, hogy az egyes jogok az általános jogból vezettenének le, megfordítva minden egyesnek joga a többieknek iránta való kötelmeiktől vezetetik le és e két eljárás nem ugyanaz; mert e megkülönböztetés vagy a metaphysikai vagy a positiv szellem túlsúlyát jelenti, mivel az első egy, majdnem passiv moralra vezet, melyben az egoismus uralkodik, a másik activ erkölcsiséghez, melyet a felebaráti szeretet vezet.

Miután ezekben C. az új morális hatalomnak szükségességét és általános irányát előadta, az új szellemi hatalom illetékességének természetét és tekintélyének jellemét fejtegeti.

Mindkét tekintetben példát ad az ilyen organisatióra a katholicus hatalom a középkorban, de bizonyos elővigyázatra van szükségünk e mintánál, a régi szellemi organisatio theologiai elve miatt, mert ez organisatióban a socialis czélok egy chimærikus czélnak vannak alárendelve. Csak ha a vallásos szempontot mellőzzük a katholicus papság socialis feladatának vizsgálatánál, csak akkor járhat ez összehasonlítás haszonnal. A realis élet mindazon ténykedései, melyek a középkorban a szellemi tevékenység alá voltak vetve, az új hatalomnak közbelépését is megengedik.

A szellemi auctoritas ressortját e szóba lehet összefoglalni: nevelés. E téren elhatározó befolyása van és tanácsot adólag szerep a privat és köztevékenység előtt figyelmeztetvén minden közbelépésénél azon szabályokra, melyek a magatartásra nézve megállapítottak. A világi hatalom, mely a cselekvésre nézve souveraine, követhet ugyan a szellemi hatalom tanácsaival ellentétes utat, de a nevelésre csak tanácsot adó befolyása lehet, sürgetvén a revisiot vagy

a véleménye szerint a gyakorlatban be nem váló szabályok tökélyesítését. Az új szellemi hatalomnak legfőbb feladata lesz a nem pusztán szellemi, hanem erkölcsi nevelési rendszernek is fölállítása. A positiv philosophia alkotja e nevelési rendszernek alapját. Ily philosophiai alap nélkül amíg egyrészt a modern nevelés, mely jelenleg oly határozatlan és ingadozó, mint a társadalmi élet, nem állítható fel, másrészt e hivatás nélkül ily philosophiának nem lenne meg azon határozott jellege, mely a tudományokat a specialisáló iránytól visszartartani tudna. A catholicismusnak köszönheti az emberiség a középkorban egy egyetemes nevelés első létesítését, mely hiányai daczára a legalacsonyabban és a legmagasabban álló keresztények számára közös alapot nyújtott; különös lenne egy sokkal előrehaladottabb civilisatióban kevésbé általánosabb intézményt hozni létre. Mi sem bizonyítja jobban a mostani anarchiát, mint a felsőbb körök szégyenteljes közönye a tömegek nevelése iránt; e nép, melyet föl kellene emelniök és melyet mély tudatlanságban hagynak, elijesztő visszafizetéssel fenyeget. A positiv nevelésnek, mint az új socialis rend alapjának legelső föltétele tehát: az általánosság és ki kell terjeszkednie a nép összes osztályaira.

Az új nevelés a moralt fogja rendszeresíteni, mely a theologiatól megszabadulva, a positiv philosophia egészén fog alapulni. Ily nevelés oekonomiájában az egészséges szokások a gyermekkortól kezdve kifejlesztik a socialis ösztönt és a kötelesség érzetét. Megállapítva lesznek a művelt ember kötelességei személyes, házi és socialis életében.

Mindenekelőtt tehát a morál végleges theoriáját kell fölállítani, mely az emberiség érett férfikorának megfelel. A moral jelenleg, a theologia bukása után nélkülöz minden rationalis alapot.

A hívés most már csak individualis; ily gyöngé alapra nem lehet építeni. A forradalmi tettek után kétségtelen, hogy az erkölcsiség független minden vallástól, — ez oly nyilvánvaló, hogy a rövidlátó, de egyébként loyális megfigyelők ebből minden erkölcsi oktatás haszontalanságára következtettek. Az erkölcsi szabályoknak fölötte hosszantartó összeköttetése a theologiai tanokkal, az előbbieken tevékenységét akadályozta, mert a theologiai tanokhoz tapadt hitetlenség amazokra is visszahatással volt. A szellemek mostani állapotában csak a positiv philosophia képes egyedül szilárd erkölcsi meggyőződéseket megállapítani. A positiv philosophia, mely az emberi természet ismer-

a véleménye szerint a gyakorlatban be nem váló szabályok tökélyesítését. Az új szellemi hatalomnak legfőbb feladata lesz a nem pusztán szellemi, hanem erkölcsi nevelési rendszernek is fölállítása. A positiv philosophia alkotja e nevelési rendszernek alapját. Ily philosophiai alap nélkül amíg egyrészt a modern nevelés, mely jelenleg oly határozatlan és ingadozó, mint a társadalmi élet, nem állítható fel, másrészt e hivatás nélkül ily philosophiának nem lenne meg azon határozott jellege, mely a tudományokat a specialisáló iránytól visszartartani tudna. A catholicismusnak köszönheti az emberiség a középkorban egy egyetemes nevelés első létesítését, mely hiányai daczára a legalacsonyabban és a legmagasabban álló keresztények számára közös alapot nyújtott; különös lenne egy sokkal előrehaladottabb civilisatióban kevésbé általánosabb intézményt hozni létre. Mi sem bizonyítja jobban a mostani anarchiát, mint a felsőbb körök szégyenteljes közönye a tömegek nevelése iránt; e nép, melyet föl kellene emelniök és melyet mély tudatlanságban hagynak, elijesztő visszafizetéssel fenyeget. A positiv nevelésnek, mint az új socialis rend alapjának legelső föltétele tehát: az általánosság és ki kell terjeszkednie a nép összes osztályaira.

Az új nevelés a moralt fogja rendszeresíteni, mely a theologiatól megszabadulva, a positiv philosophia egészén fog alapulni. Ily nevelés oekonomiájában az egészséges szokások a gyermekkortól kezdve kifejlesztik a socialis ösztönt és a kötelesség érzetét. Megállapítva lesznek a művelt ember kötelességei személyes, házi és socialis életében.

Mindenekelőtt tehát a morál végleges theoriáját kell fölállítani, mely az emberiség érett férfikorának megfelel. A moral jelenleg, a theologia bukása után nélkülöz minden rationalis alapot.

A hívés most már csak individualis; ily gyöngé alapra nem lehet építeni. A forradalmi tettek után kétségtelen, hogy az erkölcsiség független minden vallástól, — ez oly nyilvánvaló, hogy a rövidlátó, de egyébként loyális megfigyelők ebből minden erkölcsi oktatás haszontalanságára következtettek. Az erkölcsi szabályoknak fölötte hosszantartó összeköttetése a theologiai tanokkal, az előbbieken tevékenységét akadályozta, mert a theologiai tanokhoz tapadt hitetlenség amazokra is visszahatással volt. A szellemek mostani állapotában csak a positiv philosophia képes egyedül szilárd erkölcsi meggyőződéseket megállapítani. A positiv philosophia, mely az emberi természet ismer-

retét előtérbe helyezte, képes csak a socialis érzelmek kifejlődésének élére állani, mely érzelmek eddig indirecte ápolottak. A positiv moral, mely a jó cselekvést írja elő és e mellett hirdeti, hogy ebből gyakran más jutalom nem származik, mint a belső biztos megnyugvás, sokkal kedvezőbben hathat a jóakaratu hajlamokra, mint azon tanok, melyek szerint ugyanazon odaadás mindig önző számítgatásokból származik.

A positiv moral megteremtése a philosophiai munkásságnak legfontosabb része és az emberiség mindaddig gyermekkorában marad míg a magatartás legfontosabb szabályai fictiokra támaszkodnak a helyett, hogy egyedül az ember természetének megismeréséből merítenének le.

A positiv nevelés és a szellemi hatalom behozatala továbbá a legjobb eszköz arra, hogy socialis állapotunk egyik legsürgősebb követelményét is kiegészítse, a mennyiben az európai nemzeteket positivvá téve a speculativ osztály vezetése alatt azonos munkára bírja s így solidaritásukat elősegíti és őket egy magasabb egységbe összefűzi.

A szellemi hatalom azonkívül a részletekre hajlandó mozgalmat meg fogja akadályozni abban, hogy elfeledje vagy félreértse az általános elveket, melyeknek eredeti fogalmaira gyakran fog figyelmeztetni. Ebből következik a szellemi hatalomra nézve nemcsak annak szüksége, hogy az emberi szellem tovább fejlődése fölött őrkdjék, hanem kötelessége az is, hogy a catholicismus példájára a nyilvános és privat szokásoknak egész rendszerét is meghonosítsa, mely alkalmas legyen a társadalmi közösség érzetének kifejlesztésére. Ez érzelem nem lenne tökélyetes a történeti összefüggést nélkülöznél, ha a szellemi hatalom az emlékünnepeknek terjedelmes rendszerét nem létesítenél, melynek a catholicismus csak gyöngye kezdetét valósította meg, mivel a theologiai philosophia szelleme igen szűk és uralomravágyó volt. Egy ily rendszer, mely hivatva van az emberi kifejlődés különböző alakulatát és a haladást vezető legjelentékenyebb embereket megünnepelni, nagy haszonnal jár arra nézve, hogy a nép között terjedjen ezen alapvető fejlődési menetnek ismerete.

Azon socialis befolyásról, melyet az új szellemi hatalom fog elnyerni, nem alkothatunk fogalmat, mert a mostani oktatás, melyet jogtalanul nevelésnek mondanak, mély erkölcsi benyomásra képtelen és azért a csakhamar elfelejtett első tanítók további tekintélyére nem következtethetünk. De annyit mondhatunk, hogy a realis, positiv nevelés az egyeseket és osztályokat bizalommal fogja eltölteni azon

testület iránt, mely a nevelést vezette és biztosítani fogja a testület számára azon illetőséget és jogot, hogy minden privat és nyilvános ügyekben consultativ hatását éreztesse. E jelentékeny hatalom, ha teljes pártatlanság fogja éltetni, a socialis mozgalmak vitáiban felső, döntő bíróság lesz. A nemzetközi viszonyokat illetőleg is fontos hivatása lesz e szellemi hatalomnak; egy új diplomatiái rendszer fog kifejlődni, melyben a szellemi hatalom fogja játszani a főszerepet. Ugyanazon tekintély, mely a tulajdonképeni nevelés által a népek, nemkülönbén az egyesek és osztályok számára az erkölcsiséget megállapította, az activ életben is meg fogja őket menteni úgy privat, mint a nemzeti vitáktól.

A mi e szellemi hatalom socialis jellegét illeti, C. megjegyzi, hogy ennek tekintélye teljesen azon spontan bizalmon alapszik, melyet szellemi és moralis fensőbbsege kelt föl önkénytelenül; e szerint tehát a positiv tekintély is lényegét tekintve «relativ». E tekintély azon szellemi és erkölcsi képesítettséghez van kötve, mely az általános vizsgálatnak, a közvéleménynek van alávetve, mert a megítélés normái a positiv nevelés által általánosan ismertek lesznek. Azért tehát, a mi a szellemi hatalom organumait illeti, csakis azon tudósok alkalmassak ezen erkölcsi és szellemi vezetésben részt venni, kik az egész tudási kört áttekintik és kik soha sem felejtik a socialis célt. Azoknak, kik az emberiség szellemi kormányzatát akarják elnyerni, be kell látniok, hogy ily tisztségre a mély erkölcsiség ép oly szükséges, mint szükségesek a magasabb képességek.

Az új socialis rendszer *világi* organisatioja csak a szellemi átalakulások befejezése után valósítható meg és azért C. szerint nem is lehetséges annak berendezettségét előre részletezni és csak a társadalmi tagoltság általános elveit adja elő. Mindenek előtt meg kell szünnie az új rendszerben a szokásos megkülönböztetésnek a privat és köztevékenység között, mert e megkülönböztetés teljesen irrationalis. A társadalom minden tagja «nyilvános functionarius»-nak tekinthető és kell is tekinteni, mert egyedi tevékenysége beágazik az egészbe.

Azon méltóságérzetnek, mely a legalacsonyabb rangú katonát is élteti legszerényebb körülműködésében, kell, hogy megnemesítse az új socialis rendben a legegyszerűbb foglalkozásokat is, miután a positiv nevelés mindenkit megtanított arra, hogy minden különös tevékenység a közös oekonomiában részt vesz. Ez által mindenki «socialis értékét» igazán átérzi és azon testületi szellem, illetőleg érzelem, mely

a katonaságot áthatja, a legutolsó foglalkozások képviselőire is átszármaszik.

Az új socialis rangfokozat elve ugyanaz, mint melyet C. a tudományok hierarchiajánál megállapított: a tárgy és jellem általánosságának és elvontságának foka határoz a ranglajtorjában. Ezen általános «taxonomikus elv»-et a socialis sorozatokra is ki kell terjeszteni, melyek az állati sorozatoknak csak folytatásai, Valamint az állatok rangfokozatát az állati élet fészket képező idegrendszer kifejlődöttségi foka határozza meg, úgy a socialis rangot is a legfőbb képzettségnek, az értelemnek előuralkodása határozza meg. Az állati sorozatban a lények annál magasabban állanak, minél inkább közelednek az emberi előképhez. A theologia úgy tekintette az embert, mint az angyalok legutolsóját; a tudomány úgy fogja fel, mint az állatok legelsejét. Mindkettő különböző utakon jut ezen, a lényeket tekintve, azonos eredményekre.

E theoriának megfelelően a speculativ osztály az activ osztály fölött áll, mert amabban az általánosításra és az abstractiora vezető képességek, melyek az emberi természetet leginkább kitüntetik, magasabb fokban vannak kifejlődve. Az activ cselekvő osztály, jóllehet a praktikus hatalmat bírja, alacsonyabb A speculativ osztály ismét philosophiára vagyis tudományosra és a lényegesen alacsonyabb fokon álló aesthetikai vagyis poetikai osztályra ágazik. Az activ vagyis a praktikus osztály, mely az emberek nagy tömegét öleli föl, a rangfokozat ugyanazon elve szerint a bankárok, kereskedők, iparosok és parasztok kategóriájára oszlik. A classificalás ezen positiv rangfokozati elve mindenütt alkalmazható, az állatvilágban ép úgy, mint a családban. A házi rendre kiterjesztve ez elv a nemek alárendeltségének törvényét adja. E beosztás folytán előállott positiv oekonomiában egy osztály sem ismerheti félre a magasabb osztályok érdemét a nélkül, hogy egyuttal a magáénak, az alsóbb osztályokra vonatkozólag, ne ártana.

Az egyes osztályok összeállítása a positiv rangfokozatban szükségképen megmozdítható leendő és nem megmerevedett. A nevelés mindenkit azon állásra képesít, mely legjobban megfelel legkiemelkedőbb képességeinek, tekintet nélkül azon rangra, melybe a születés őt helyezte. Egyrészt az egyes jogosult igényei számára minden állásra való lépést meg kell engedni és másrészt a méltatlanok kizárásának mindig lehetőnek kell lennie. Kétségtelen, hogy az ilyen áttevések kivételesek lesznek, mert azokat jobbára mellőzni fogják a foglalkozá-

sok átöröklésére való törekvések. Igaz ugyan, hogy a legtöbb embernek egy határozott hivatásra nincsenek képességei és a legtöbb socialis foglalkozás illetén különleges képességeket nem is szükségesel, de éppen e körülmény fog nagyobb befolyást gyakorolni a családokban az utánzási ösztönnek. A nevelés egyékbént a legerősebb biztosítékot fogja nyújtani az elnyomó iránynyal, a veszélylyel szemben, mely az öröklésben rejlik. Chimaerikus lenne attól tartani, hogy az osztályok kastokká alakulnak oly oekonomiában, mely minden theologiai elvtől fölszabadítá magát, mert a kastok mindig csak vallásos kenet alatt diszeleghettek.

A positiv nevelés az által, hogy a különböző osztályok számára erkölcsi kötelezettségeket állít föl, melyek a socialis helyzettel nagyobbodnak és szaporodnak, enyhíteni fogja a socialis egyenlőtlenséghez tapadó vizsátságokat.

Az activ osztálynak anyagi jelentősége a hierarchia emelkedő rangfokozata szerint nagyobbodik, a speculativ osztálynál azonban eső arányban kisebbedik, a legelvontabb és legáltalánosabb dolgokkal foglalkozók anyagi helyzete a legjelentéktelenebb. Mert az általános természetű, olyatén socialis szolgálatok, mint pl. Keppler astronomiai fölfedezései a hajózásra nézve, nem mérlelgethetők pénzértékben. A socialis hierarchia középosztálya, a bankárok részére jut a legnagyobb gazdagság és az által, ha intellectualis és moralis szempontokból socialis hivatásuk magaslatán állanak, jut a legelső szerep is a világi kormányzatban, melyre általános áttekintésük és a combinatio bennük kifejlődött szelleme folytán kiválóan képesítvék. A specialis functiokra való kiképzést és azok honosítását, a positiv nevelés és a központi vezetés facultativ közbelépésének föltéte mellett, az egyedi viszonyok játékára lehet bizni. A speculativ rend functioit azonban a közadakozásnak kell biztosítania. A positiv nevelés éppen az által, hogy egészen a ténylegesnek, a valóságos viszonyoknak talaján nyugszik, a legalkalmasabb arra, hogy mindenkivel kinek-kinek körülményei szerint megtaláltatja az illetőre nézve alkalmas megfelelő hivatást.¹

A szellemi reorganisationnak egyik előnyös sajátága azon szoros solidaritasban és bensőségben rejlik, melylyel az alsóbb osztályok jogosult panaszait fölkarolja. A szellemi hatalomnak már természeténél

¹ L. bővebben: «A positivismus nevelési rendszere.» Irta dr. Buday József, Budapest, 1889.

fogva népszerűnek kell lennie, mert a társadalomban az egyetemes erkölcsiségnek érvényt szerez és az alsóbb osztályok érdekeit figyelembe veszi.

Minden szellemi hatalomnak lényegében népszerűnek kell lennie, mert főleg az a feladata, hogy az összes társadalmi mozgalmakban az erkölcsnek túlsúlyát biztosítsa és az elnyomatásnak leginkább kitett, legszámosabb osztályt állandóan védelmezze. A katolikus hatalom bukását jelezte az, hogy a modern átmenet korában, kettős tevékenységéről, a nép felvilágosításáról és védelmezéséről, melyek a középkorban nemes hivatását alkották, — lemondott. Jelenlegi retrograd jellegét világosan mutatja ellenszenva a népoktatás és előszeretete az aristocratia érdekei iránt. A protestantismus kebeléből kikerült nyomorúságos tekintélyek napfényre hozták socialis semmisségüket, mert képtelenek az alsóbb néposztályok védelmére. Észrevehetjük az aristokratikus vonást igen sok tudósnál és művésznél is, kik feledvén protestans származásukat, szerzett befolyásukat nem a nép tanítására és védelmére, hanem az elnyomók követeléseinek erősítésére fordítják. Az új oekonomiában a szellemi hatalom a nép tömegével közös érülettel lesz összekötve részint a helyzet bizonyos hasonlatossága, részint pedig azon szokás folytán, mely az anyagiakra nem ügyel. Különb a speculativ osztály a nép fölé való emelkedését főleg azon nevelésnek fogja köszönni, melyet a népnek fog nyújtani, nemkülönb azon kibékítő szerepének, melyet a specialis harcok között játszani fog. E hatalomnak mindenesetre gondoskodnia kell az alsóbb néposztályokról, melyeknek mindenekelőtt az állam költségeit terhelő nevelésre van szükségük, mert saját eszközeik e ezélra elégtelenek.

A szellemi hatalom organisatioját jóval megelőzőleg a nemes buzgalom a speculativ szellemek többségét arra fogja ösztönözni, hogy a positiv oktatást, a tudományosat úgy, mint az aesthetikait terjeszszék azon osztályoknál, melyek minden culturából ki vannak zárva. Sőt a mostani elemekkel és az állam minden segélye nélkül is e munkát különösen Franciaországban oly fokra lehet emelni, hogy a nép panaszainak, sérelmeinek érvény és tekintély szerzettetik, a mi a vezérlő osztályok komoly figyelmét lenne képes fölkelteni. A legnagyobb akadályok e tekintetben megszűnnének akkor, ha a speculativ férfiak azon philosophiai meggyőződésektől lennének áthatva, melyek egoismusunkat elnyomni képesek.

A positiv nevelés szerencsés eredménye az lesz, hogy a nép valódi

érdekeiről felvilágosíttatik és ez érdekek a vezető osztályokkal szemben megvédetnek. Ha a szellemi reorganisatio uralomra jut, akkor a positiv philosophia a nép kívánatainak alkalmas irányt ad, megismertetvén a moralis megoldás előnyeit a politikai megoldás felett. A nép törekvései ez által elvesztik anarchikus jellegüket és valamint a zavart előidézők és utópisták is megfosztatnak a társadalmat nyugtalanító eszközöktől, úgy a vezető osztályok is megfosztatnak az egyeztetés elodázásának ürügyétől.

Mivel az industrialis nagy vállalkozóknak gazdagsági túlsúlya kellően megmagyarázva és érthetővé van téve, a positiv philosophia éreztetni fogja, hogy a nép érdekeinek szempontjából csekély jelentőségű azon kérdés, valjon kiknek kezében van a tőke, ha e tőkék felhasználása a népre nézve hasznosan, jól történik. A positiv moral a gazdagság minden egoistikus használata ellen rosszalását fogja kifejezni, a mi többet ér, mint minden tyrannikus és minden socialis tevékenységet megszüntető törvény a tőkék felhalmozódása ellen. A positiv philosophia, midőn egyrésről a nép legnyomósabb sérelmeinek erkölcsi jogosultságát kimutatja, egyszersemind a magasabb osztályokat is figyelmeztetni fogja a kötelességeikre. Ekként a tulajdonnal mellőzhetlenül összekötött veszélyek éle elvétetik, mert a tulajdont tekintve, a gazdagok magukat csak mint a nyilvános tőkék letéteményeseit, intézőit tekinthetik.

A modern fejlődés mélyebb tanulmányozása után a positiv philosophia meg fogja mutatni, hogy a proletariusok a személyes szolgaság eltörlése óta még nem vétettek föl a socialis rendszerbe és hogy a tőke hatalma a napi érintkezésben szerfölött nagy lett. A magasabb osztályokra háromló kötelességeket a néppel szemben, akkor nem az alamizsna keresztény elve fogja már szabályozni, melynek többé már magasabb socialis hivatása nem lehet, hanem e kötelességeket azok kötelezettség fogja meghatározni, mely szerint mindenkinek nevelés és munka adandó és mely szerint a napibért réltányosan kell rendezni.

A positiv philosophia a nép ügyének fontos szolgálatokat fog tehát tenni, de a nép mégis többet fog adni a philosophusoknak, mint mennyit ezektől kap. A nép ragaszkodása fogja képezni a szellemi hatalom legbiztosabb garantiaját. Nem lehetetlen, hogy a positiv organismusban is előjönnek a szenvedélyek játékból származott politikai összeütközések, hisz a katholikus hatalom legnagyobb diadalának idejében sem volt biztos a világi hatalmak visszaéléseivel szemben.

Az új szellemi hatalom sem lesz ettől megkimélve, daczára engesztelékenyebb természetének a praktikus eljárásban és daczára annak, hogy az értelemnek nagyobb befolyást enged viselkedésére. A világi hatalom birtokosai vagyoni felsőbbségük folytán, lehet, hogy büszkék lesznek a speculativ osztálylyal szemben, másrészt sértve érezhetik magukat a theoretikusoknak a gyakorlat emberei iránt táplált jogosulatlan lenézése miatt; de a mindkét hatalommal összekötött néptömeg, mely az egyiknek a nevelés és erkölcsi gyámolítás folytán, a másiknak pedig a napi munka és az anyagi támogatás folytán lekötelezettje, szabályozni fogja a két fél harczeit. A nép a szellemi tekintélynek fog kedvezni, melylyel csak szerencsés összeköttetései vannak, míg a praktikus főekkel való napi érintkezését többé-kevésbé az irigység zavarja meg. A katolikus hatalom csak hanyatlásának korában látta, hogy a nép érzelve tőle világi antagonistái felé fordult.

A nép támogatása a szellemi hatalomra nézve mellőzhetlen még akkor is, ha már teljes kifejlődéshez jutott; annál inkább szüksége van ily támogatásra azért, hogy idáig eljuthasson. Ép úgy ad a magasabb osztályok előtt a nép érdekeinek megvédése komoly fontosságot a philosophiai tevékenységnek, a mennyiben az összes osztályokkal érzeti erkölcsi közvetítésének hasznát, egyedül lévén képes mérsékelni az anyagi ellentéteket. Azon osztályok, melyek most legtöbbszörre csak a gazdagság túlsúlyát ismerik el, a keserü tapasztalatok folytán talán ugyanazon szellemi hatalomnak oltalmáért fognak kiáltani, melyet most chimaerikusnak tekintenek. Így a véghezvitt szolgálatok folytán egy hatalom áll elő, melynek alapja csak a szabad ragaszkodás.

Az egész mult arra tanít, hogy a nép érdekeit kell szem előtt tartanunk. A felsőbb körökben uralkodó nyomorult viták eltávolítják a szellemeket minden socialis újítástól és a politikát gyümölcstelen, meddő, zavart előidéző személyes harcokká teszik. Ha nem a nép érdekei vezetnek a politikát, csak nagyravágyókra találunk, kik a régi organismust örökké fön szeretnék tartani, csakhogy vezetését megtarthassák. Az ezen vitákból táplálkozó metaphysikai megszokások a szellemeket egy új socialis rendszer eszméjére való emelkedésre képtelenné teszik. El kell tehát hagyni a politikának ezen szerepét. Azon hiábavaló változások a személyekben, legyenek, ministerek avagy királyok, melyek a különböző pártokat foglalkoztatják, a népre nézve közönyösek, mert ennek érdekei egészen mást kívánnak. Mindenki számára munkát és nevelést biztosítani, ez lesz

mindig a népies politika lényeges tárgya. E czélt pedig, mely távol áll az intriguáktól és constitutionalis vitáktól, csak reorganisatio által lehet elérni, melynek első sorban szelleminek, azután világinak kell lennie. A nép szükségleteit össze kell kötni a philosophiai irányokkal; e felé irányúl a socialis álláspont és pedig annál inkább, minél jobban fogja jellemezni a politikai problemát a proletariusok panaszai. Ámbátor a modern politikának hibái a nép értelmére még mindig rontó hatással vannak, de a népre e hatás kevésbé jelentékeny, mint a társadalom más osztályaira és a positiv philosophia, ha egész a proletariusokig elhatolt, itt sokkal kedvezőbb fogadtatásra talál, mint bárhol másutt. A nép ellenirányú működése képes egyedül az aristokratikus egoismustól megrontott felsőbb osztályokba magasabb szempontokat és nemesebb érzelmeket behozni.

A fájdalmas összeütközésekben, miket a gyűlöletes szenvedélyek és a kárhuzatos utopiák alatt álló mostani anarchia készít számunkra a philosophusok, kik ezeket előre látták, el lesznek készülve arra, hogy levonják ezekből mindenki számára a nagy tanokat, a mennyiben meg fogják mutatni az egyiknek is, a másiknak is a tisztán politikai szabályok elégtelenségét a czél szempontjából, melyet az egyik a haladás, a másik a rend érdekében elérni törekszik.

C. reményli, hogy e rövid fejtegetések daczára is érthetővé lesz az összes philosophiai szellemek előtt azon solidaritas, mely a positiv philosophia kialakulását a nép ügyének lendületével összeköti. Az érdekek solidaritasa folytán önkényt támad egy ellenállhatatlan egység, szövetség egy nagy gondolat (a positiv philosophia) és egy nagy hatalom (a proletariusok) között.

Ha a mostani vélemények és szokások nem esnének oly távol az ily conceptiotól megkivánt állapottól, úgy a positiv philosophia mindenütt jóakaró fogadtatásra találna, mert egyaránt képes kielégíteni a rend és a haladás követelményeit.

A rendet illetőleg azon politikai erőlködések között, melyeket a francia forradalomtól kezdve oly nagy költséggel megkísérlettek, egy sem bír oly hatályossággal, mint azon egyszerü philosophiai tevékenység, mely a mostani vizásságokat forrásukra vezeti vissza és mely először az eszméket akarja reformálni és azután megy át a szokásokra, erkölcsökre és végre az intézményekre. Csak a positiv szellem szüntetheti meg a felforgató utopiákat; a theologiai szellem ellenben már régóta bajba keverte a gyámoltalan védnöksége alá helyezett,

a privát és a nyilvános életet érintő nagy socialis gondolatokat. Az új politikai philosophia nemcsak a tanokat fogja vizsgálni, hanem a módszereket is és felsőbbséget fog szerezni az egészet átfogó szellemnek a részletekbe merülő szellem fölött nemkülönben, a kötelesek érzelmének, a jog érzete fölött, továbbá megmutatja a legfontosabb socialis nehézségek morális természetét. Már ez által is eloszlatja az illusioknak, a meghíúsult terveknek és vizsályoknak egyik okát. Vizsgálván a metaphysika elégtelenségét, az absolut szempont fölé helyezi a relativot és tudtul adja, hogy a jelenlegi állapot józan megítélésének egyedüli eszköze az, ha ez állapotot, mint a múlt eredményét tekintjük. A különböző időszakokat, phasisokat, mint ugyanazon evolutio fokait mutatja be, miken keresztül az emberi typus hova-tovább kifejlődött. Fölsimervén az ontologiai és litterarius tanulmányok ürességét, a mikkel rendszerint socialis vizsgálatokra készítik elő magokat az emberek, a fösúlyt a sociológiára helyezi, de tekintettel a sociológiának rangfokozatára a tudományok hierarchiájában, igen nehéz követelmények teljesítésétől teszi függővé e sociologia tanulmányozását. Ebből következik, hogy az alkalmatlan szellemek egész tömege kizáratik ezen kérdések tárgyalásából, mely oly férfiak korlátolt körére concentra-lódik, kik alkalmas szellemük folytán kellően tudnak e kérdésekben eljárni.

Az új rendszer nem kíván más áldozatot az európai kormányoktól, csak azt, hogy mondjanak le azon reményükről, mely szerint az örökkévalóságig föntarthatni vélik a régi organismust, melynek leglényegesebb elemei már elkorhadtak.

A positiv iskola a társadalom minden osztályából számíthat egyes követőkre. Nemcsak a papok testületéből, nemcsak a katonaság, a tudósok és művészek, az iparosok, a proletariusok, a litteratorok és ügyvédek köréből számíthat hívekre, hanem azon osztályokból is számíthat néhány követőre, melyek az átmeneti korszakhoz tartoznak és melyeknek el kell tűnniök. Az új socialis rendnek tényleges megvalósulása azonban annak daczára, hogy az összes osztályoknak érdekükben állana a hozzácsatlakozás — csak lassanként mehet végbe. Eleinte csakis egyes, szórványos hívekre számíthat az összes osztályokból; általános helyeslésre nem találhat, mert ez osztályok mindenike jobban fogja magát sértve érezni a szenvedélyeikre és előítéleteikre irányzott támadásoktól, mint meg meg lesz hatva azon kielégítéstől, melyet jogosult vágyaik számára a positiv philosophia biztosít. Sőt kezdetben még ifjúságunk tevékeny segélyére sem számíthat, mert az

ifjúságnak legegészségesebb és legjobban előkészített része is a mostani anarchia szülte empirismustól és egoismustól már megfertőzve van. Annyi azonban bizonyos, hogy egyes követői, támogatói minden osztályból lesznek oly iskolának, mely valamennyit kibékíteni képes, anélkül, hogy azokat bajoknak, veszélyeknek szolgáltatóná ki. Az utolsó század negatív philosophiája is, anarchikus irányzata daczára, mindenütt tevékeny protectorokra talált, még a királyok körében is, mert összhangban volt a modern fejlődés közvetlen követelményeivel. És kezdetben az új socialis rendet, addig még kellően elő nem haladt, csak is Nyugat-Európa 5 nagy nemzetére korlátozva lehet kiképezni, mert csak ezek vannak kellően előkészítve. Ha a sociologia eléggé meg lesz alapítva, lehet majd vizsgálat alá venni a hátramaradt népek haladását és lehet szó arról, hogy az emberiség élite-jének mi a teendője e népek civilisatiójának elősegítését illetőleg és hogyan lehet az emberi nem socialis egységét elérni. Az emberi kifejlődés azonossága daczára, az egymásra következő phasisok különböző gyorsasággal és könnyüséggel állhatnak elő. A kiváló népek hosszadalmas és fájdalmas haladásának ismerete nagyon hasznos leendő majd arra, hogy a hátramaradott népeket miként lehet hasonló fejlődési fokra emelni. Ez által a civilisált népeknek a többiekhez való viszonyai felett a valóban általános testvériség érzületei fognak uralkodni, nem pedig a lenézés és a kapzsiság. A míg a positiv reorganisatio kellően előre nem haladt, tekintetét csak a fehér faj azon többségére kell irányítani, mely az emberiségnek előőrseit képezi és mely Nyugat-Európa 5 nagy népét foglalja magában.

E kiválasztott élite-népség, homogeneitása daczára, a positiv reorganisatio ez öt nemzetenél lényegesen különböző akadályokra és segélyekre fog találni. Legjobban van e reorganisatióra előkészítve Franciaország; ezt lehet a legnagyobb socialis haladás fészkeként tekinteni. E tekintetben Franciaországot, Páriszal, mint szellemi központtal, illeti meg a vezetés. Történeti kifejlődése őt az általános socialis mozgalom definitiv centrumának helye gyanánt jelöli ki. Ő a nagy erópai republicának elővéde; Franciaország után Italia van legjobban előkészülve. Azután következik Németország, bár itt a metaphysikai szellem igen káros hatást fejt ki. Az angol nép minden előnye daczára kevésbé van az új rendszerre előkészítve, mint a nyugat-európai család többi ága, Spanyolországot kivéve. A feudalis és theologiai szellem itt megtartotta oly túlsúlyát, mely minden úji-

tásnak akadály. Mind a szellemi, mind a világi hatalmat illetőleg itt a retrograd vagy legalább a megálló, nem haladó rendszer tökélyetesebben van organisálva, mint egyebütt. Az industrialis tevékenység teljes kifejlődése itt a politikai akadály forrásává lett. Mindazonáltal e tartomány felvilágosodott embereinek jelentékeny segélyére mindenesetre számítani lehet. Egyébként helyzetét megóvjá őt azon hibától, mely a többi európai kormányokat az angol rendszer utánzására csábítja. Továbbá Angolországnak a praktikus szellem túlsulya határozott és a valósághoz ragaszkodó oly jellemet kölcsönöz, milyent ily mértékben sem Német-, sem Olaszországban nem találunk.

Legutólján áll Spanyolország, mely népe nemes jellemének daczára a legkevésbé van előkészítve a végleges socialis átalakulásra. A retrograd-rendszer bár itt nem tett szert oly szilárd állandóságra, mint Angolországban, de intensiv nyomást fejtett itt is ki. A katolikus szellemnek hosszú időn át való előtérbe nyomulása itt kevésbé volt kedvező a positiv szellem kifejlődésére, mint Olaszországban. A katolikus szellem igen elrontatott a kormányzati rendszerrel való szoros összeköttetése miatt; inkább theocratikus törekvéseket idézett elő, mint kibékülést a moralis és a politikai hatalom között.

Az öt nagy európai nemzet újjászületését megvalósító munkának alkalmazkodnia kell e népek mindegyikének viszonyaihoz. Hogy e föltétel annál jobban teljesíttessék, kívánatos lenne e feladatot egy e.cinte kevésbé számos, de később fejleszthető associatio igazgatására, vezetésére bízni. A «positiv nyugoti bizottság» («Comité positif occidental») elnevezés jelezné azt, hogy célja ezen associationak Európában a szellemi reorganisatiót terjeszteni. E bizottság tagja lenne 8 francia, 7 angol, 5 német és 4 spanyol. E permanens bizottságnak kellene a positiv philosophiát tovább fejleszteni, az összes fogalmakat átalakítás alá fogni, új munkatársak kiképzésére philosophiai collegiumokat szervezni, a positiv nevelést terjeszteni és a praktikus élet újjáteremtését a positiv philosophia alaptételei szellemében szóval és írással eszközölni.

A mult elemzéséből levezetett e socialis conceptiok kiegészítik az Aristotelestől előkészített, a scholastikusoktól előre jelzett, Bacon- és Descartestól általános jelentőségében és szellemében fölsimert philosophiát. Végezetül C. feladatának tartja, hogy a három utolsó fejezetben összeállítsa azon philosophiát, melynek elemeit successive kifejtette, beszélvén először a positiv philosophia módszeréről, azután tanairól, végre eredményeiről.

A positiv methodusról.

Miután C. sociologiaját positivvé tette, vagyis miután megmutatta, hogy e tudomány is változhatatlan törvényeknek van alávetve, — hierarchiajának legmagasabb fokozatáról megkísérli még világosabbá tenni philosophiajának úgy logikai, mint tudományos jellegét, úgy methodusát, mint tanait.

Mindenek előtt hangsúlyozza, hogy a logikai és a tudományos szempont correlativ és egymástól elválaszthatatlan. Mindkettőt csak határozott megjelenésükben lehet megítélni. A logikai és a methodikai eljárást nem lehet azon studiumoktól elválasztva haszonnal tanulmányozni, melyekben először keletkezett.

A múlt vizsgálata kimutatta a legelőhaladottabb népek szellemi és erkölcsi reorganisatiojának szükségét. Azok, kik socialis tekintetben e szükségről eddig meg nem győződtek, azok is speculativ tekintetben belátják ennek szükségét korunkban, a hol a tudományos munkálatoknak fölprózása az előző fáradozások eredményeit meghamisítással fenyegeti. A legjobban megállapított abstract conceptiok csak szoros solidaritasban állhatnak fenn; ilyenén közösség nélkül a moderneknél is mutatkoznék azon szegyenletes szellemi lealacsonyodás, melyet az ókor és középkor görög népeinél a theologiai és metaphysikai elfajzások szültek. Az empiriai specialis kutatások hatalmas akadályokat gördítenek a tudományos haladás elé. Káros hatásuk különösen jelentkezik a szerves világról szóló bonyolultabb tanulmányokban, hol a vezető egység hiányzik. Ha e tudományos anarchia tovább tart, a szervetlenekről szóló tanulmányokban is, a matematikát sem véve ki, hasonló sivárságokat fog eszközölni. A magas socialis érdekektől eltekintve, már maguknak a tudományoknak érdekei is megkivánják a philosophia egyes részeinek egyesítését egy egyetlen tudós testületben.

A philosophiai egység megkivánja egy elemnek túlsúlyát az összes többi fölött. Melyik legyen ez elem? A tudományos hierarchia megállapításából kitétszóleg, a 6 philosophiai elem közül ily előnye csak az első- vagy az utolsónak lehet. A matematikai philosophia, melylyel az astronomiait összekötni lehet, mivel ez csak annak alkalmazása, ily előkelőségre jogot igényelhet azon ok miatt, mert a geometriai és mechanikai törvények a jelenségek minden fajára alkalmazhatók. Más

szempontból a sociologikus philosophia, melyhez a biologiait is — mint alapját — számítani lehet, érdemli meg az előjogot, mivel minden fogalmat, mint az emberi kifejlődés eredményeit tekinthetjük. A középső pár, a physika és chemia csak a versenyző elemek valamelyikéhez csatlakozhatik, mert mindkettő befolyásának van alávetve.

E szerint az a kérdés, vajjon a matematikai vagy a sociologikus szellemnek felsőbbségét, túlsúlyát ismerjük-e el? A kifejlődés tana megmutatja, hogy bár a matematikai szellemnek a positivitasra előkészítő nevelésben mindenütt uralkodnia kell, mégis csak a sociologikus szellem képes egyedül vezetni a valódi speculatiokat. E distinctio megmagyarázza azon antagonismust, mely három század óta a tudományos és a philosophiai génie között kifejlődött. Mig a tudomány a matematika lendítése alatt egy bizonytalan rendszerezéssel foglalkozott, az alatt a philosophia hasztalan reclamatiokat emelt az emberi szempont elhagyása ellen. A meddig az emberiség kifejlődése törvényekre nem volt visszavezetve, a modern szellem nem fogadhatta el a generalisálás szükségére vonatkozó fölszólamlásokat, mivel oly törekeny rendszerre támaszkodtak, honnan mindenek előtt kilépni kellett.

A matematikai tudomány C. szerint forrása ugyan minden positivitásnak, de egy általános philosophia megalakítására elégtelennek mutatkozott. bár ennek daczára három század óta az új philosophiára irányuló alkotásokat mindig matematikai elvek szerint kísérették meg.

Descartes nagy alkotása volt e tekintetben a minta. Ez emlékezetes conceptio, mely az összes tudományok alapjául a geometriát és mechanikát tette, szerencsésen uralkodott egy századon át és a nagy nehézségek daczára a szervesen különbözö ágaiban a positivitas föllendülése élén állott. A legegyszerűbb biologiai conceptioakra kiterjesztve azonban zavaró hatású volt, bár kezdetben szükséges vala a metaphysikai szellem kiküszöbölésére. Azon előhaladás daczára, melyet a kezdetleges mozgalom óta a matematikai theoriák tettek, nem vala képes megváltoztatni az ily philosophiai elv természetét és a későbbi kísérletek még természetlenebbek gyanánt mutatkoztak. E kísérletek hovatovább alacsonyabb szellemeknek engedtetek át, kik általános conceptioik kiinduló pontját a physikai és chemiai tünemények rendjébe tették át. Ez ábrándszerű kísérletek ekként, bár igen tökélyetlenül, eleget tettek a modern tudás egység után való szükségletének, melynek eddig semmi más módon eleget nem tehettek, mint oly módon, melyre

a philosophusok gyakran, sőt még napjainkban is esábíttattak, mely nem más, mint a moralis és socialis nézőpont elhagyása és hasonló példák, tervek követése a geometerek és physikusok módjára. Hogy e helyzetből kiszabadulhassunk, mellőzhetlen megvizsgálni azon módot, mely szerint a positiv speculatiokat összekötni lehet. A vizsgálat leggyorsabb és legeldöntőbb formája az, ha a két ellentétes menetet, a mathematicait és a philosophiait összehasonlítjuk.

C. kifogyhatatlan azon érvek fölhozásában, melyek szerint az egyesítést mathematicai alapon eszközölni nem lehet.

A mathematicai szellem leginkább módszerére alapítja philosophiai jogosultságát. Igaz ugyan, hogy a tudományos logika itt jelentkezett legelőször, de lényeges jellemvonásait nem itt fejlesztette ki, hanem később, midőn összetettebb tanulmányokra terjeszkedett ki. — Egyedül csak a sociologusok ismerik tökéletesen a positiv methodust és a geometereknek erről a legtökéletlenebb ismereteik vannak, mert csak kezdetén ismerik, míg a sociologusok annak egész fejlődését követték. A mathematicai vizsgálatok hibái nem pusztán abból származnak, hogy a régi philosophia uralkodó korából erednek, mely alól még a legabstractabb tudományok sem szabadulhattak föl. E hibák főleg conceptioinak izoláltságából származnak, mely conceptiokra a philosophia magasabb részei még üdvös reactiot nem gyakorolhattak.

Miután a mathematicai szellem a philosophia részére kétségtelenül elégtelennek bizonyult, a maga részéről a biológiai szellem törekedett alapot adni a positiv rendnek, mint azt Cabanis és Gall példái bizonyítják. Ez új kísérletek mindenestre haladást jeleznek, mert a generalisatio magvának valódi fészkéhez közelebb vivék a gondolkodást, de mégis csak utopiához vezettek. Az egyes lény tudománya nem képes philosophiát létesíteni, mert az igazi universalitasra egyedül fogékony szemponttól távol van. Ellenkezőleg a sociologia tulsúlya az, mely valamint a többi tudománynak, úgy a biologianak is szilárdságot és egységet kölcsönöz.

A biologia tulsúlya csak utolsóját képezi azon előkészületeknek, miket előtte a chemia, a physika és astronomia tettek. Míg a positiv szellem nem emelkedett fel a sociologikus fokra, oly általános nézetekhez nem lehetett jutni, melyek alkalmasak lennének neki jogot és hatalmat adni a valódi philosophia megalakítására. Miután e föltétel beteljesedett, mi sem akadályozhatja meg az újításnak teljesülését

mely már oly régen előkészítettetett. Így Bacon és Descartes reményei megvalósultak és C. szerint az ő philosophiája, különösen e két, látzólag ellentétes törekvésű philosophusoktól megindított, előkészítő jellegű fejlődések összeköttetéséből állott elő. — Descartes ugyanis a sociális tanulmányokról lemondott, hogy erejét a szervesen világra vonatkozó speculatiókra centralhassa, mikről érezte, hogy az emberi értelem megújítására szükséges methodust készítik elő. Ellenben Bacon szeme előtt a sociális tanok megújítása lebegett, a melyeket a természet-tudományok tökéletességével akarta felruházni. Ezen egymást kiegészítő munkálatok C. szerint az ő philosophiájában egyesülnek.

Nem kell attól tartanunk, hogy a sociologikus szellem túlsúlya kártékonyan fog hatni a szervesen különböző tudományaira, különösen a matematikára. C. egész munkája bizonyítja, hogy ily félelem alaptalan oly elv mellett, melynek túlsúlyát a positiv szellem összes többi módjaira kell támasztania.

A sociologikus tan megmutatja, hogy az egyes nevelésnek az egész faj nevelését kell, legalább legfontosabb alakulásában, visszatükröztetnie. A matematikai vizsgálatok az egyesre nézve is úgy fogják gyakorolni azon jogukat, hogy a positivitasra nézve az alapot alkossák, valamint e jogot gyakorolták a nemnél is.

A positiv methodus szellemének meghatározása után C. e módszer természetét és hivatását tárgyalja.

Az új philosophia az első és végök minden vizsgálatát, mint haszontalanokat mellőzi. Csak azon viszonyokra szorítkozik, melyek a vizsgálandó események törvényeit képezik és melyek azt eszközlik, hogy egyik eseményt a másikból előrelátni lehet. A míg e tünemények természetfölötti akaratra tulajdoníthatnak, addig a különböző lények eredete és célja fölötti vizsgálatok megérdemlik, hogy a legtevékenyebb szellemek egyedül ezekkel foglalkozzanak. De a vallásos szellem hanyatlásával e kérdések oly mértékben szorítottak háttérbe és lettek értelmetleneknek kijelentve, a mily mértékben kapott jobb táplálékot a szellemi tevékenység. A positiv vizsgálatoknak épügy ki kell kerülniök az empirismus, mint a mysticismus szirtjeit; minden speculatio alapjául a megfigyelt tényeket veszi, de tartózkodik azon rendszertől, mely a tudományt összefüggés nélküli tények fölhalmozására vezeti vissza. A tudomány törvényekből és nem tényekből áll, jöllehet ezek a törvények felállítására és megoszlopozására nélkülözhetetlenek. A positiv szellem, a nélkül, hogy a constatalt valóság túlnyomóságának fontos-

ságát félreismerné, folyton nagyobbítja a rationalis területet az experimentális terület rovására, a mennyiben a megfigyelések helyére az előrelátást teszi. A tudományos haladás az egymástól független különböző törvények kevesbitésében áll, a mennyiben hova-tovább több törvény összeköttetését eszközli és a törvényeket folyton kisebb számra reducalja.

A theologiai és metaphysikai uralom a speculativ szokásoknak bizonyos chimaerikus emelkedettséget adott, mely a közönséges okosság szerény eljárásától távol tartotta magát. Míg a közönséges ész (la raison commune) megelégedett azzal, ha az adottságok megfigyelésével bizonyos viszonyokat födezhett föl, melyek a praktikus előrelátást vezethették, a philosophiai nagyravágyás ily eredményt kicsinylett és egy természetfölötti fénytől várta a kinyomozhatatlan titkok kinyilatkoztatását. A józan philosophia ellenben mindenüvé a valódi törvények vizsgálatát teszi a lényeges okok helyére és speculatioit az általánosan érthető fogalmakkal köti össze.

A fokozati különbségektől eltekintve, szellemi identitást vesz föl' mely nem engedi meg többé, hogy a speculativ osztály magát a dolgozó-társak tömegétől izolálja. A kérdések tárgyalásához nem titokzatos kenet, hanem megfelelő előkészültség kívántatik. A megélesített philosophiai szellem a józan ész (le bon sens) akarja az értelemtől elérhető összes tárgyakra kiterjeszteni. A positiv methodus azon spontán okosságot veszi mintául, melyet a mindennapi eredmények ajánlanak és csak az általánosításra és rendszeresítésre szorítkozik, kiterjesztvén azt az abstract speculatiokra. A philosophiának fensőbbsege a józan emberi értelem fölött abban áll, hogy az elsónél nagyobb az általánosítás és coordinálás, melyek a tudományos tanok értékét alkotják. Nem az egyes szerencsés összehasonlításokra szükséges helyesség és éles értelmiség hiányzik a közönséges szellemeknél, hanem azon képesség, mely az abstract vonatkozásokat általánosítja és a különböző eszmék között teljes logikai összefüggést talál ki. Az új philosophia leglényegesebb ismertető jele az összes gondolkodó embereknek összeköttetése a speculativ osztállyal és ebből látható, mily befolyásra van hivatva a társadalomban oly speculativ rendszer, mely csak a közönséges okosság pusztá erősödésének tartja magát.

A positiv philosophia minden tüneményt, a szervesetleneket úgy, mint a szerveseket, a physikaikat úgy, mint az erkölceiket, az egyénét úgy, mint a társadalomét, változhatatlan törvények alá veti, melyek nélkül

lehetetlen az előrelátás és a tudomány csak száraz tudakosság maradna. A természettörvények változhatatlanságának elve lassan bár, de folytonosan fejlődött ki a theologiai felfogás köréből, és pedig először a szervesetlen tanulmányokba, később az emberről, mint értelmes és morális lényről szóló tanulmányokba nyomult be. A természettörvények változhatatlansága addig azonban összeköthető nem volt a socialis kifejlődéssel, míg az emberiség kifejlődése egy isteni akarat alá vetettnek tartatott. Most már a természettörvények e változhatatlanságáról szóló elvvel csak a^a monotheistikus vallás meghosszabbított befolyása ellenkezik, ragaszkodván az önkényes közbelépés lehetőségéhez. Ezen, minden theologiai philosophiának járulékat képező utógondolat nélkül, a modern gondolkodás már elfogadta volna azon meggyőződést, melyre szükségképpen vezet a mindenféle tünemények egész tömegének naponkénti lefolyása, mely lefolyás az emberi előrelátásnak megfelelően történik.

Tudományos szempontból a természettörvények fontos különbséget mutatnak a szerint, a mint vagy a megfelelő tünemények hasonlóságára vagy a tünemények egymásutánságára vonatkoznak. A positiv magyarázatok vagy a hasonló vagy az egymásután következő tünemények összeköttetésére szorítkoznak a nélkül, hogy ezen hasonlóság vagy egymásrakövetkezés forrásairól és módjáról, melyek mindig kikutathatlanok maradnak, szólnának. E hasonlóság és következés ismerete teljesen elégséges czél a természet minden positiv tanulmányára nézve, mert megmagyarázza a tüneményeket és egyiket a másik által előre látatja. Ez előrelátás a tünemények kölcsönös viszonyából a bekövetkezendő eseményeket akarja megismerni.

A hasonlóság és egymásutánság törvényeit statitikai és dynamikai törvényeknek is mondhatjuk; különbségüket a harmonia- és a melodiával is feltüntethetjük. Legjobban kitünik e különbség a sociologiában, hol a reud és a haladás törvényeinek felelnek meg.

Logikai tekintetben a természettörvények egy más különbséget is mutatnak, a szerint, a mint forrásuk vagy a kísérletek, vagy az értelem. E különbség nem befolyásolja biztosságukat vagy hasznosságukat. A logikai tökéletesség abban áll, hogy ez eljárások egyikén megerősítették az, mi a másikon nyeretett. Egyébként minden tudományban vannak bizonyos fogalmak, melyek ez utaknak csak egyikén nyerettek, a nélkül, hogy kevésbbé biztosak lennének. A geometerek előítéletei daczára Keppler fölfedezéseihöz hasonló genie kívántatott, mint Newtonéhoz. Mindkét eljárásra azonban ügyelni kell, mert az

inductioval való visszaélés igen könnyen az összefüggés nélküli törvények fölhalmozása folytán a tudomány elfajzására vezet, a deductionnak túlzott használata pedig a speculatiók hasznosságának, határozottságának, sőt igazságának is árthat. ✓

A positiv methodusnak logikai szempontból tekintve legfontosabb sajátása az, hogy a megfigyelés túlsúlyban van a phantasia fölött, mely utóbbi a theologiai állapotban az uralkodó. A metaphysikai állapotban nem a phantasia, nem is a megfigyelés az úr, hanem az argumentatio viszi a philosophiai kormányzatot. E gondolkodás nem a fictiókkal, nem a realitasokkal, hanem csak entitásokkal foglalkozik. Ez átmeneti állapot a vizsgálódások előbbi természetén mit sem változtat: a priori okoskodások, melyek minden megfigyeléstől függetlenek, vezetnek a magas speculatiókat. E bizonytalan és kétértelmű régime nagyon veszélyes a modern értelem kifejlődésére, mely jóllehet komolyan nem félhet már a theologiai fictióktól, de a metaphysikai entitások nagyon megakadályozhatják.

Egy tulajdonság sem jellemzi jobban a positiv szellemet, mint a relativ szempontnak az absolut helyére való felállítása. E tulajdonság kevéssé tűnik elő a matematikai fogalmakban: a deductiók nagy könnyüisége gyakran illusioba ejt az emberi ismeret horderejéről. A természeti tüneményekre alkalmazva e fogalmak a megfigyelés helyére az argumentatiót teszik. A socialis vizsgálatokban ellenben a történeti álláspont a kiemelkedő és azért a positivitas e tulajdonságának legtökélyetesebb megnyilatkozását nyújtják. A természettörvények változhatatlanságának érzete kevéssé fejlesztetik ki a matematikai tanulmányoktól, mert a matematikai és geometriai tünemények nagy egyszerűsége nehezen engedik meg ezen philosophiai fogalom általánosítását. A többi tudományok határozottabban nyilatkoztatják ki a természettörvények változatlanságát. De csak egyedül a sociologikus tudomány fejleszti ki tökéletesen ezen elvet, kiterjesztvén ezt a legbonyolultabb eseményekre, miket így kivon a theologiai és metaphysikai szellem suprematiája alól, melyet a Descartes-féle transactio még jogosultnak tartott az erkölcsi és társadalmi jelenségek vizsgálatára.

Az összes eljárási módok, melyekből a positiv methodus összetéve van, egységek folytán a hat alaptudomány mindenkéiben megtalálhatók. A matematikai tanulmány előnyei tárgyának egyszerűségéből származnak, mely a bizonyítás sokasítására és folytatására szolgáló eszközökkel példákat szolgáltat mindazon mesterfogásokra, miket

az értelem alkalmazhat. De éppen ezen egyszerűsítés folytán a logikai eszközök legfontosabbjai eléggé nincsenek meghatározva.

A sociologikus szellem elsőbbsége a matematikai felett még nyilvánvalóbb lesz, ha a methodus helyett a tanokat vizsgáljuk. Jóllehet a geometriai és mechanikai szempont általános, de következtetési annál tökéletlenebbek lesznek, minél bonyolultabb tárgyakra akarja vonatkoztatni. Különösen látszik ez a sociális és erkölcsi tünényeknél, mik ki lettek zárva Descartesnak, egyedül a matematikára támaszkodó általános philosophia felállítására irányuló, kísérleteiből. Az állati élet legegyszerűbb jelenségeit csak is az automatismus tarthatatlan hypothesisével magyarázhatták meg. Így a matematikai szellem igényeit a szervesen philosophiára korlátozta és még a chemiai terület incorporatioja is a távoli jövőbe utasított. Ekként az universalitástól, melyre kezdetben törekedtek, igen messze elmaradtak. A matematikai szellem ekként a szervesen világra lévén korlátozva, suprematioja csak addig maradhat meg, a míg — és ez idő kétségtelenül igen közel van — a physikusok kellő nevelés által előkészítetnek arra, hogy maguk vezessék a hatalmas logikai eszköznek használatát, mely eszközt csak egyedül ők képesek helyesen alkalmazni minden specialis czélra. — A matematikai szellem a physikai tények fölött csak az által uralkodik, hogy haszontalan hypothesiseket állít föl a tünények keletkezésének módjáról. A tudományos törekvések tehát a positiv methodus szabályaival ellentétes irányt mutatnak, a mennyiben megoldhatatlan problémákra bukkannak és egy hatalmas fölszerelés segélyével a régi philosophia határozatlan és önkényes jellemét újra előhózzák. A positivitas e megrozsabbodását a physikában csak a geometerek túlsúlya idézheti elő. A physikusok, eléggé hajlandók lennének belátni a phantastikus fluidumok ürességét és ellenmondásos jellegét, hogy teoriájukat ezen metaphysikai állványoktól megszabadítsák, de nem vonhatják ki magukat az algebra túlsúlya alól, mely illetén alapot nem nélkülözhet. A matematikai philosophia azért nem sokára saját területén kívül csak még az astronomiai tanulmányokban fog uralkodhatni, melyeknek általános vezetése reá tartozik, tekintettel problémáiknak geometriai és mechanikai természetét. C. azt hiszi, hogy a matematikai szellem túlsúlya csakhamar megcsappan és csak tulajdonképeni, ép úgy abstract, mint concret, tárgyának határai közé szorul, a mint ezt C. művében meghatározta.

A különböző vizsgálatok más általános szempontot nem engednek meg, mint az emberit vagy pontosabban a társadalmi. Hogy a sociológus szellemnek jogigényeit a felsőbbre megérthessük, elégséges, ha az összes fogalmakat, mint az emberi értelem mindmegannyi eredményeit tekintjük. Mióta a philosophusok a szellemi jelentőségekről gondolkodnak, a metaphysikai állapot illusioi daczára el kellett ismerniök az ezen tüneményeket meghatározó törvényeket. E törvényeket Tracy szellemes kijelentése szerint minden tanulmánynál föl kell tételezni, mert végkövetkeztetésekre nem juthatnánk, ha az eszmék képződése és átalakulása az egyes akarástól független rendnek nem lenne alávetve. Comtenak, az emberi szellem és társadalom együttes menetéről szóló tanai pontosságát — szerinte — kétségtelenül kimutatta az ő történeti előterjesztése. Ekként a sociológus philosophia egy legfőbb elv védelme alatt áll, mely elv alkalmas arra, hogy a speculativ terület minden részére a sociologia közbelépését vezesse. E philosophia igazságát és termékenységét, hasznosságátbizonyítja Comte munkájának léte is, melyben a különböző tudományok egy közös szempont alá vannak alárendelve. C. számos új nézetet sorol föl a matematika, physika, chemia köréből, melyekre ő munkájában ráutalt és melyek mint jobbitások az új philosophiai szellemnek köszönhetők. E jobbitások, melyek mind a tudomány jellegének megszilárdítását és eljárásának tökélyetesítését czélozzák, a történeti szempont túlsúlyából vezettettek le.

A vizsgálódó osztályok minemüése minden időben az emberi szellemnek egyidejü helyzetét tükrözteti vissza. A speculatioval megbizott testületek, melyek az utolsó három században alakultak, a geometereket ruházták föl azon túlsúlylyal, melyet a középkor végeig az erkölcsi és socialis tanulmányok birtak.

E visszasság végörája ütött. Ki sem ellenkezik most már azon követeléssel, mely szerint az emberi szempontnak kell az összes vizsgálatokban a túlsúlyt elnyernie. Az új philosophiának e közben harczolnia kell egy oly osztály szenvedélyei és érdekei ellen, mely bár nem számos, de mely különösen Franciaországban nagyon elhatalmaskodott. A geometerek igájától függő tudós társaságok a philosophia kifejlődésének hatalmas akadályai. A geometer igája, mely a biológiára elviselhetetlen, a tudósok minden osztályára ártalmas, mert jogosulttá akarja tenni az alsóbb tanulmányok azon követelését, hogy a felsőbb tanulmányokat vezessék és mert a legegyszerűbb és legtökélyetlenebb szempontnak túlsúlyt akar kölcsönözni a bonyolultabb és terjedelmesebb fölött.

A socialis tanulmányok természetében annyira ben van az elsőbbségre való jog, hogy e fölött vitának nem is lenne szabad uralkodnia. Az új philosophia megvalósítása elé azonban több nehézség gördült, miket C. legyőzött. A főnehézség a kétféle szükségletnek, a positivitás és az általánosság követelményeinek kielégítésében rejlett, melyek egyaránt szükségesek és melyek mégis egymással össze nem egyezhetőknek látszottak. Az utolsó két század matematikai módjai és a régi theologiai és metaphysikai módok között C. a sociologia teremtésével új philosophiai módot állított föl, mely egy magában egyesíti azon föltételeket, mikre az előbbi módok mindenike különváltan törekedett, de a miknek kellően még sem felelhettek meg. C. philosophiája tehát megmutatja, hogy e megvalósítás, melyre eddig hasztalanul törekedtek, tényleg eléretett.

A concret studiumok érdeke is megköveteli a sociológiának a philosophiában való vezető és uralkodó szerepét már azért is, mivel nem szabad felednünk, hogy az abstract tudományok, melyekre nézve ki lön mutatva a sociologikus szempont szüksége, képezik a concret tudományok alapját.

Az aesthetikai vizsgálódásokra is kedvező a sociologia módja. Az aesthetikai vizsgálódás a tudományos szellem csak azon módjával egyezik meg, mely leginkább törekszik az emberiségbe legjobban bevéssződött egység után. Mi sem ellenkezik jobban az aesthetikai ítélkedéssel, mint a geometerek szokása, mely szerint mindig bizonyítani akarnak, midőn pedig érzelmekről van szó. C. a művészetre kedvezőtlen irányt a matematikai szellem uralkodásának tulajdonítja. A positiv szellem, mely a matematika uralma alatt távol tartotta magát a szépművészetektől, kényszerítve lesz magába fölvenni azokat, mihelyt sociologikus fejlődési fokára jutva, az emberi kifejlődés törvényeit feltárni törekszik, mely kifejlődésnek egyik elemét éppen az aesthetikai kifejlődés alkotja. Ily tanulmány a legjobban fogja megismertetni azon viszonyt, mely szerint az ideális tökélyesség érzületét a valódi lét fogalma alá kell rendelni. A mennyiben a sociologia mellöz minden természetfölötti közvetítést, a tudomány és művészet között kölcsönös haladásukra egyaránt kedvező megegyezést teremt, mely mindkettő socialis hivatására nézve mellözhetetlen.

A sociologikus szellemnek a philosophiában való uralkodása egyedül csak az ipari törekvésekre nézve lehet talán kedvezőtlen. De nem lesz baj abból, ha egy kevésbé mérsékelteknek ezek, melyek rend-

kivüli túlsúlyuk folytán most az emberi tevékenység legnemesebb irányait elnyeléssel fenyegetik. Attól nem kell tartanunk, hogy e mérséklés veszélyes elhanyagolássá lesz. Az új philosophia, melyet mindig az egészre vetett tekintet vezérel, meg fogja azt akadályozni. Az ipar tökélyetesítése inkább a már nevezett eszközök értelmes alkalmazásában, mint újak összehalmozásában áll.

Minden positiv speculatioban elsőbbséget kell tehát adni a sociologikus szellemnek. Minden új philosophusnak, mint én tettem, mondja C. hosszas és fáradságos előkészületnek kell magát alávetnie; ez előkészületnek épp úgy tudományosnak, mint logikusnak kell lennie és a philosophia különböző ágainak tanulmányozására kell támaszkodnia. Ily előkészület nélkül senki sem tarthat igényt philosophiai jelentőségre, mely az általánosra irányuló mozgalmat az egyesekben való haladással kapcsolja össze. A geometerek csalfa túlsúlyát könnyebben el lehet érni, mert saját tanulmányain kívül más előkészültséget nem kíván és mert tanulmányaik egyszerűségük miatt sok középszerű agy által könnyen elsajátíthatók, ha néhány évig szabályszerűen foglalkoznak azokkal.

A positiv philosophia egész rendszerére kiterjeszkedő valódi egység megszerzésével megszűnik a mostani anomalia, mely szerint a positiv tudományok csak részlegesek és nem általánosak, az általános eszmék pedig nem pozitívek. Az a positivitás, melyet a matematika által eszközölt lendítés az összes speculatiókba bevezetni akart, megerősítették az új philosophiában; az általánosság pedig, melyre nézve a theologia és metaphisika joggal, de erőtlenül biztosítékot követeltek, teljesebb lesz, mint valaha volt. Ezzel megszűnt azon sajnálatos ellentét is, mely a görög fejlődés óta a szellemi és erkölcsi haladás között fenállani látszik, s minek folytán az erkölcsi szükségletek hova-tovább elhanyagoltantak. Az egész nem nevelését szükségképen visszatükröztető egyedi nevelésben csak az értelem kifejlődését vették figyelembe és nem ügyeltek a moralra.

A hatalomnak természetes felsőbbbsége és az értelem igényelt felsőbbbsége között a positiv philosophia a moral tulsúlyát valósítja meg, melyet a catholicismus nemesen hirdetett a középkorban, de nem valósíthatott meg, mert az erkölcs akkor egy törékeny philosophia alá volt rendelve. Az erkölcsiség azon sajátságait, melyek az isten nagy eszméjén alapultak, igaz ugyan, hogy nem helyettesíthették azok, melyeket a természet entitasának határozatlan fogalma meg-

engedett; de e sajátságok alacsonyabbak, mint azok, melyek az emberiség fogalmával vannak összekötve. Ez emberiség fogja az összorganizmus teljes érettségében a szellemi és socialis összes szükségletek kielégítését eszközölni. A moral túlsúlya a szellemi fejlődésre épügy nélkülözhetetlen, mint a socialis hivatásra. Az erkölcsi szabályok iránt való közönyösség a szellemi törekvések őszinteségének és méltóságának árt-hatna, mert e törekvések csak a személyes nagyravágyás eszközeivé lesznek.

Az utolsó metaphysikai öncsalódások is eltűnnek, ha a szükségképpen socialis jellegű emberi szempont természete lép előtérbe. Mind statitikai, mind dynamikus felfogás szerint a tulajdonképeni ember, mint egyed, csak abstractió. Csak az emberiség az igazi, a valódi, különösen szellemi és erkölcsi tekintetben. A theologiai philosophia volt eddig az egyedüli, mely ezen általános követelménynek eleget tett, ép azért törekenysége daczára még most sem lehetett helyettesíteni. A metaphysika soha sem merészkedett az individuum egyszerű álláspontja felé emelkedni és hiú erkölcsi pretensioja daczára legtöbbször csak egoistikus érzelmeket hirdet s az isolaltság gondolatait preadicalja.

A speculatiok különböző fajai tért engednek a phantasiának, de a kiindulópont vagy a vezetés sohasem illetheti meg. Még akkor is, ha a priori járunk el, okoskodásunknak megfigyelésekre kell támaszkodnia. Az igazi tudomány jelszava: lássunk, hogy előreláthassunk. Voir pour prévoir. Minden előrelátás nélkül, hogy valamit láttunk volna, absurd metaphysikai utopiahoz vezet.

Tudományos szempontból a positiv philosophiának legfontosabb tulajdonsága a relativ felállítása az absolut helyére. A régi philosophia absolut fogalmakra törekvő irányzata ellen sikertelenül lépett föl a híres Kant, a modern methaphysikusok legnagyobbika, ki ez által örök hálánkat érdemelte ki. Eredményre ez irányzattal szemben addig nem lehetett számítani, míg a socialis vizsgálatokra ki nem terjedt a tudományos haladás. Ily föltételnek tett eleget C. műve, mely az egész absolut philosophia ledöntésére vezet. A szervetlen természet tanulmányai mutatják meg legelőször fogalmainknak relativitasát, miket a külvilágról nyerünk, melyben az ember csak mint a tőle független tünemények szemlélője lép föl. Azután a biologiai philosophia érezteti velünk, hogy a szellemnek tevékenységei, mint az élet tüneményéhez tartozók, valamint a többi emberi tünemények azon viszonynak vannak

alávétve, mely az organismus és a környezet között van, tehát egy dualismusnak, mely az életet alkotja.

Ismereteink egyrészt e reánk ható környezettől, másrészt organismusunktól függenek. Azt nem vagyunk képesek megítélni, hogy e két elem mindegyikének mily befolyása van érzelmeinkre és gondolatainkra. Legjobban megmutatta fogalmaink relativitását C. művében, midőn föltárta azon kifejlődést, melynek az emberiség szellemi evolúciója, az organismus transformatiója nélkül is alá van vetve. E végső fordulat a philosophiában teljesen kiküszöböli az absolut philosophiát. Comte azt hiszi, hogy sikerült e positiv methodust véglegesen fölláttítani még azon esetben is, ha socialis doctrinája, a kifejlődési törvény hibásnak bizonyulna be.

A szellemi merevség elmozdításával a relativ philosophia megállapított. Az egymásra következő theoriák csak fokozatos közeledések oly valósághoz, melynek teljes ismerete soha el nem éretik. A legjobb theoria minden egyes korszakra nézve az, mely az akkori megfigyelések összegét a legjobban képviseli.

Az absolut philosophiának még egy más hibáját fogja a positiv philosophia kiküszöbölni és e hiba abban rejlik, hogy hajlandó a modern értelem felsőbbségét túlozni és az előző véleményeket egy megzavart szellemi állapot jelei gyanánt tekintti, mely állapot az utolsó századokig tartott és e mellett nem tárja föl ezen állapot kezdetének és végének okát. Az egyes tudományok egymásután következő különböző tana és az egyes különböző korszakok egymásra következő vallásos nézetei keletkezésükkor és tartamuk idejében a legjobb rendszert képezik, mely az emberi fejlődés illető korszakaival a legjobban megegyezett. ezeknek legjobban megfelelt; vagyis az akkor lehető legkevésbé tökéletlen módon közeledtek a fundamentális igazsághoz, melyhez mi jelenleg közelebb jutottunk.

Ezek után C. a positiv methodusnak hivatásáról szól az egyest és a fajt illetőleg és pedig először a speculativ, azután a praktikus életre vonatkozólag adja elő nézeteit.

Az egyesre vonatkozólag ezen methodus theoretikus feladata a szellem két szükségletét kielégíteni: az ismereteket ugyanis kiterjeszti és azokat rendezi. A positiv philosophiát mi sem jellemzi jobban, mint azon képesség, mely az összeköttetés és a kiterjesztés szükségleteit, melyek eddig ellentétesek valának, ki tudja békíteni. Ha e logikai összefüggés megvan az összeköttetés és kiterjesztés között, ez annak

bizonyítéka, hogy a felfogások igazak és hogy ezek megegyeznek a megfigyelésekkel, vagyis arról kezeskedik, hogy az igazság annyira megközelítettett, a mennyire az emberi kifejlődés állapota azt az illető korszakban megengedte.

A positiv philosophia maga az ismeretek ez összeköttetéséből meríti a legerősebb eszközt azok kiterjesztésére és viszont minden bevégzett kiterjesztés az eddigi összeköttetés tökélyetésére szolgál, a szellemi rendszer különböző részei közötti harmonia létesítése által.

E logikai összefüggés, harmonia, midőn az ismereteket egymás mellé helyezi, az ismereteket ki is terjeszti és azért hivatása a racionális előrelátást eszközölni, vagyis azt, hogy egyik fogalomról a másikra juthassunk azok kölcsönös összekapcsolása folytán. Ez előrelátás a valódi positivitásnak legbiztosabb kriteriuma.

A hosszú előkészítés minden fokozatán a positiv nézetek nagy lelkesedéssel fogadtattak és azért, bár igaz, hogy a legtöbb embernél a gondolkodó tevékenység gyenge energiaja miatt kevésbé lépnek előtérbe a szellemi szükségletek, C. mégis reményli, hogy a gondolkodók egész tömege fog sorakozni e philosophusok körül, kik az emberiség vezetőivé válnak, a mennyiben ők lesznek az elsők, kik a szellemi revolutiot fölkarolják. Minden szellemi kifejlődés, a positiv methodus is ép úgy, mint a theologiai és metaphysikai, az egész emberiség munkája; ámbátor a nagy geniek először mennek át a fejlődésen és így lesznek az emberiség vezetőivé. A positiv szellem magával fogja ragadni a gondolkodók tömegét; szellemi közösséget fog létrehozni, melyben minden embernek, mint munkatársnak részt kell vennie az igazság feltalálásában és hasznosításában.

Minden összeköttetés megkívánja az érdekeknek, az érzelmeknek, de főleg a véleményeknek bizonyos közösségét. E hármassal alap nélkül egy társaság sem lenne, kezdve a családtól egész a fajig, tevékeny, még kevésbé maradandó. A modern kifejlődés tanulmányozása eléggé megmutatta, hogy egy valódi szellemi közösség egyedüli alapja csak positiv szellemben állhat fön. Ez hivatása azért épúgy a fajra, mint az egyesre nézve a positiv methodusnak, melyet a speculativ életre vonatkozólag, mint a logikai összefüggés és harmonia elvét lehet tekinteni.

A positiv methodus rendezi a tudománynak a mesterségekhez való viszonyait is.

A tudomány főleg az értelmes cselekvés alapja gyanánt ápol-
tatott és e tulajdonságban fog rejleni mindig értéke. A positivitást
mindenütt a praxis szükségletei idézték föl, mert ezek sürgetőbbek és
sokkal határozottabbak, mint a tiszta speculatio szükségletei. A tanoknak
a praxishoz való viszonya hatalmas befolyást gyakorolt a philosophiai
szellem kifejlődésére. A legkisebb praktikus feladatok a legjelenté-
kenyebb theoretikus vizsgálódásoktól függenek, mint azt az astrono-
miára vonatkozó mesterségek régóta bizonyítják. A positiv methodus
az előrelátást, a tudomány legfontosabb tulajdonságát, teszi minden
értelmes cselekvés alapjává.

Az emberi tudásnak, minden praktikus alkalmazása nélkül, meg-
van a szükséglete, hogy a tüneményeket megismerje és összekösse, de
e törekvés, néhány kevés, kivételes szellemet nem tekintve, sokkal
gyengébb, semhogy oly philosophiai régimé-t hozhatna létre, mely az
emberiség eredeti hajlamait megzavarja. A praxis szükségleteinek lehet
első sorban tulajdonítani a positivitas kifejlődését.

A positiv methodus tisztába hozza a tudományoknak a művé-
szetekhez és mesterségekhez való viszonyát, ez utóbbiakat a tudomá-
nyok alá helyezvén. A sociologia minden lehető esetben összeköti
a speculatiót a cselekvéssel. A tudományoknak a mesterségekhez való
viszonya rendezve és tökéletesítve levén, — ez forrása lesz a philo-
sophiai lendületeknek, melyek az emberi ismeretnek növekedésére és
az ismeretek jellemének tökélyetesítésére fognak szolgálni.

Comte ezek után a positiv methodus berendezését és kifejlődését
tárgyalja.

A positiv methodus rendszeres alakulása megkívánja a három
fokozatu abstractiot. Jóllehet a positiv philosophia az embernek összes
tevékenységét átöleli és azért előre láttatja, hogy végtére is egykor
nemcsak az összes tudományokat, hanem minden emberi művészetet,
az aesthetikaikat épúgy, mint a technikaikat föl fogja karolni, —
ennek daczára mégis megköveteli az alapmethodus rendszeres insti-
tutioja, hogy Bacon példájára először is a speculatio az actiotól
elkülöníttessék, azután elválasztassék a tudományos contemplatio az
aesthetikaitól és végre elkülöníttessék az általános tudomány a con-
crettől. Az általános tudomány a philosophia prima, az egész intellec-
tualis rendszer alapja.

C. szerint a theoria függetlensége a praxistól a szellemi kifejlő-
désre nézve a legelső föltétel. A theoretikus szellem általánosságra,

mely tulajdonképen értékét teszi, csak akkor júthat, ha az analytikus abstractio szempontjára emelkedik, mely azt eszközli, hogy az egyes esetekben azt, a mi közös, elválasztja attól, a mit és a miket az egyes eset, mint különöst, sajátost magában foglal.

A művészet és tudomány szétosztására nézve C. megjegyzi, hogy még azon korszakban is, midőn a phantasia uralkodott a philosophiában, a költői szellem a philosophiai szellemnek alárendelve volt, a nélkül, hogy ez által önállóságát elvesztette volna.

Az abstract és concret tudományokra való felosztás már a két utolsó században vezette a tudományos kifejlődést. Tényleg a concret tudomány egy ágában sem tárgyalható rationalis módon addig, míg az abstract tudományok a tünemények összes ágában ki nem fejlődtek. E föltétel csak napjainkban teljesült és pedig C. munkájában. Nem esodálkozhatunk tehát azon, hogy Bacon óta a tudományos speculatiok abstractak valának. A folytonos abstractio eszközölte a philosophiai haladást és az abstractio e harmadik foka nélkül lehetetlen lett volna a positiv philosophia. A legegyszerűbb tüneményekben, sőt még az astronomiában sem lehetett általános törvényeket fölállítani addig míg a testek egész concret létükben vizsgáltattak; a legfontosabb tüneményt analysis által el kellett tőlük választani.

Az abstractio e három fokát kívánja tehát meg a positiv methodus institutioja. E methodus csak a mindennapi okosságnak bizonyos abstract speculatiokra való szerencsés alkalmazása. Alapjai tehát ugyanazok, mint a józan emberi értelem alapjai.

Ezek után C. a positivitas kifejlődésének öt phasisáról szól.

Azon philosophiai hibák, melyeknek forrása volt a matematikai szellem, nem érintik ennek azon tulajdonságát, mely szerint úgy az egyes, mint a faj számára minden logikai nevelés alapját képezi. Ez előnye a legegyszerűbb, legabstractabb, legáltalánosabb és a zavaró szenvedélyektől legmentesebb tárgyának természetében gyökerezik. Semmiféle személyes felsőbbség sem vonhatja ki magát ez alapot adó gyakorlás alól; sőt e föltétel teljesítése után a legjobban szervezett szellem is szükségét érzi annak, hogy erejét itt újra megerősítse. A tapasztalás tanítja, hogy matematikai alap nélkül a legkitűnőbb gondolkodók is oly kérdésekben, melyeket a legjobban ismernek, nagy hibákba esnek, ha a tárgy csak kevéssé is bonyolult. Az emberi természet tökéletesedése főleg abban áll, hogy lehetőleg a tisztán intellectualis befolyásokat juttatjuk túlsúlyra. A matematikai oktatás az ilyenén

haladás első föltételének tesz eleget. Az okoskodás művészete itt van teljesen kifejlődve. A matematika abstract részeiben a logikai segéd-
eszközök egész tömege van összehalmozva. A matematika mindig bölcsője
az összes rationalis positivitasnak. Bevezet a logikai gondolkodásba, de
azért még nem végső foka a logikai kiképzetésnek. Sőt a positiv logika
ezen első phasisára, még saját speculatioit illetőleg is, fényt kell
nyernie a logikai hierarchia következő fokaitól, — így a másodiktól, az
astronomiai phasistól, melyben a megfigyelés szelleme jut előtérbe; a
harmadiktól vagyis a physikai- és chemiaiától a kísérleti methodus
által, a negyedik, vagyis a biologiai phasistól az összehasonlító
és végre az ötödik phasistól, a sociologiai szellemtől a historiai
methodus által. Ez utóbbi methodus valmennyi között a legtran-
scendensebb.

Ilyetén természetű a positiv methodus öt phasisa, melyeknek
egymásra való következése a tudományos szellemet a philosophiai
szellem méltóságára emelte, a mennyiben eltörülte azon különbséget,
melynek közöttük addig kellett fönnállania, míg a modern genie kifej-
lődését eléggé elő nem mozdíták munkájukkal. Ha meggondoljuk,
mily nyomorult theoretikus állapotból indult ki az emberi értelem,
nem csodálkozhatunk a hosszú előkészítés felett, melyet szükségelt,
hogy abstract speculatioira is azon eljárási mód kiterjeszthető legyen,
melyet a közönséges értelem magától használ egyes cselekedeteinél.
A modern szellemeknek át kell menniök ezen sorozaton, melyben a
philosophiai kifejlődés valósága foglaltatik. Ily nevelés, mely most
csak instinctive történt, de mely egykoron rendszeressé válik, ez által
gyorsabbá és könnyebbé lesz. C. végül megjegyzi, hogy e fejezet
foglalja magában általános következtetéseinek legnehezebb és legfon-
tosabb részét. Oly időben, midőn a tanok még kevésé haladtak előre,
a philosophiai munkásságnak főleg a methodus teljes berendezésében
kell állania.

A positiv doctrina összege.

(Ensemble de la doctrine positive.)

Könyvének 59. fejezetében C. arról értekezik, hogy az egyes
tudományok a positiv tanok szempontjából eddig mennyire vannak
előkészítve és mit kell az egyes ágaknak a positiv tanok végleges
fölépítésére vonatkozólag tenniök.

Szerinte a philosophia minden ága még most csak ideiglenes, előkészítő állapotban van. A tudományok eddig kevéssé philosophiai módon munkáltattak. Az utolsó 3 század tudományos kifejlődésének legfontosabb eredménye a positiv methodus folytonos kiképzésében állott, mely methodus képes egyedül a tudományt valódi egységre vezetni. A positiv philosophiának tudományos oldala tehát annyira nem haladt előre, mint a logikai. A matematikai és astronomiai tanulmányoktól eltekintve, a többi tudományok positiv alakulása csak kezdetleges állapotban van. Mindazonáltal a positiv rendszer tudományos oldala is eléggé jellemzetesen domborodik ki. A különböző abstract tanulmányok abban egy egységes tanegészet alkotnak. Megfelelően a természet szükségelte harmonianak, mely realis ismereteink és valódi szükségleteink között fönnáll, csak azon tünemények törvényeit kell kikutatnunk, melyek az emberiségre valamely hatást gyakorolni képesek. Azon ismeretekről, melyek csak az üres kíváncsiságot elégitik ki, le kell mondanunk. A positiv rendszer tehát míg egy részről magát az emberiséget felöleli mindazon szempontokból tekintve, melyek létére és tevékenységére vonatkoznak, másrészt felöleli azon eszközöt is, melynek állandó hatása alatt kifejlődése végbe megy.

Mielőtt az emberiséget individualis és collectiv organismusában tanulmányoznók, ismernünk kell a külvilágot, melynek alá vannak rendelve mindazon összes létföltételeink, miknek befolyása alatt kifejlődésünk végbe megy; nevezetesen tanulmányoznunk kell az organizmust, mely ismét az alaptünemények törvényeinek van alávetve. A tudományos sorozat azért a logikaival egyezik meg. Legelőször a matematikai létezési módot kell szemügyre vennünk. Mivel az összes tünemények a statikai rendben a nagyság-, forma- vagy a helyzetviszonyokra, a dinamikus rendben a részek vagy az egész mozgásaira vezethetők vissza, úgy a matematikai létezésnek minden magasabb és összetettebb létezési módokban elő kell jönnie, ha nem is mint ezek egyetlen vagy legfőbb eleme.

Hasonlókép átmegy C. hierarchiai rangfokozatának többi tudományain is kimutatván ezek mindenikének szerepét a positiv philosophiában, jelezvén mindenikénél a positivvá levés eddigi fokát és a kiegészítés követendő módját, mi közben ismételve hangsúlyozza, hogy bár a magasabban álló tudományok az alsóbbaknak, általánosabbnak alá vannak rendelve, de ezektől mégsem szabad absorbealtatniok;

ellenkezőleg az előzőkre reagálniok s azoknak irányt adniok kell. Ez különösen áll a legfőbb tudományról, a sociológiáról.

Annak daczára, hogy majdnem az összes specialis tudományoknak állapota kevésbé megnyugtató, mégis befejezettnek mondhatjuk a hosszú előkészítést, mely Bacon és Descartes óta, folyton előmozdította a modern philosophia létrejöttét. Minden elem, melynek e philosophia képzésénél szerepelni kell, annyira eléggé ki van fejlődve, hogy minden elem jellemét meg lehet ítélni.

A különböző tudományok végre egy rendszert alkotnak, mely ugyanazon hierarchiának és ugyanazon közös kifejlődésnek van alávetve. Így a harmonia a speculatio és a cselekvés között helyre van állítva, mert a szellemi törvények, a logikaiak úgy, mint a tudományosak, azon fogalmakat juttatják tlsúlyra, miket a közértelem a legfontosabbaknak tartott. Az erkölcsiség, melynek követelményei az előkészítő munka közben félreismertettek, a socialis szempont uralkodása mellett jogait újra visszakapja, mely szempont az egésze irányuló szellemet újra visszaállítja, a mivel a kötelesség érzete van mindig összekötve. Az emberi kifejlődés tudományos szempontból abban jelentkezik, hogy az emberi természet folyton növekvőben van az állati fölött s hogy az intelligentia suprematiara tesz szert a hajlamok fölött, a sympathia érzelmei pedig a személyes érdekek fölé emelkednek. E szerint tehát a szellemi kifejlődés egészéből a moral uralma származik legalább oly mértékben, mint azt tökéletlen természetünk megengedi. Az új philosophia a legmagasabb fokban kifejleszti a solidaritasnak és a socialis continuitasnak érzelmét; megszilárdítja a rend fogalmát, melyet a realis világ oekonomiaja a privát és nyilvános életben a magatartás alapjául állít föl.

Comte utolsó fejezetében azon működésről szól, melyet az a philosophia teljes kifejlődése után fog gyakorolni.

A positiv philosophia végleges hatásáról.

(Action propre à la philosophie positive.)

Az emberiség előbbi forradalmi közül egyik sem alakította át úgy az egyes és a társadalom existenciáját, mint a közeljövőben a positiv állapot beköszönte ezt tenni fogja. Az új régime az emberi lét minden nemére nagy befolyást fog gyakorolni mind szellemi, mind erkölcsi, politikai és művészeti szempontból.

A positiv állapot legfontosabb szellemi tulajdonsága azon képességben fog állani, mely szerint fön fogja tartani a szellemi összefüggést, melynek a múlt csak kezdetét adhatta meg. A polytheismus kétségkívül hosszú időn át a speculativ egység bizonyos fáját nyújtotta, mely egység az akkori fogalmak vallásos természetéből eredt. Az emberi tudás hasonló harmoniara később nem tett szert. De e kezdetleges egység mégsem volt teljes, mert p. o. leghátramaradottabb korban is a közönséges fogalmak positivitasa megzavarta az általános speculatio theologiai tisztaságát. Az új rendszer azonban az összes fogalmaknak a legelemibbektől a legmagasabbakig, egyöntetű jelleget ad a nélkül, hogy egy másként szervezett philosophiából valami belekevertetnék.

Mostani átmeneti korunkban a legjobb szellemek, a három, egymással kiegyezhetetlen antagonismusban levő vezetés járma alatt nyögve, még azon gondolatra sem tudnak fölemelkedni, hogy egy tudományos és logikai egység szervezése lehetséges. Csak az által alkothattak maguknak erről fogalmat, hogy abban a józan emberi ész kiterjesztését látták, mely hosszú ideig a praktikus vállalatokra szorítatva, lassankint a speculativ terület különböző részeit hatalmába keríté, a mennyiben az értelmet a phantasia fölött uralomra juttatá. Ha az új philosophia ily egységre jut, az értelem a legmagasabb vizsgálatokban is ugyanazon okosságot fogja érvényesíteni, melyet a tevékeny élet követelményei a legegyszerűbb dolgok elintézésével biznak meg. A mennyiben a tünemények lényeges okainak és belső természetének minden magyarázatáról lemond, csak a törvények ismeretének szenteli magát. Ha ekként a tudás relativ jellege elismertetik, a különböző tanok megközelítik a valóságot, melyről a titok fátyolát teljesen sohasem lehet levonni és mely tanok oly mérvben lesznek megnyugtatók, a mennyire ezt minden korban az emberi kifejlődés állapota megengedi.

Az abstract speculatiokat illetőleg a positiv szellem a philosophia sok ágát szoros összeköttetésbe fogja hozni.

A modern haladás eddig inkább az abstract tudományok kiképződésére fordítá gondját; az új philosophia szellemének egyik legfontosabb feladata lesz a concret tudományok fölépítése.

A praktikus ismeretekre vonatkozólag az új philosophia a legtekélyesebb harmoniat fogja megállapítani a speculativ és a tevékeny szempont között, a mennyiben mindkettőt ugyanazon szellemnek

rendeli alá. Különösen érthető lesz a positivitas hatása a legnehezebb és legfontosabb emberi tevékenységekre, t. i. az orvosi és politikai művészetre.

Az emberi moralitást illetőleg a positivitas elterjedése az által, hogy a socialis szempontnak túlsúlyt ad, megszünteti azon káros szétválást, mely a modern átmenet tartama alatt a szellemi és morális szükségletek között kifejlődött.

Azon mély meggyőződéseket, melyeket a theologia elaludni hagyott és a metaphysika pótolni képes nem volt, — az erkölcsiségben csak a positiv szellem túlsúlya által lehet újra helyreállítani. A jelenlegi anarchia ingadozásai között a legszükségesebb morális elvek kétségbe vonatnak. Ha azonban ezen elvek az emberi természet törvényeinek összletén fognak nyugodni, akkor nem fognak tért foglalni azon menteségek, mikkel az igazbivők a morális parancsok szigorát kijátszák, mióta a papi hatalom bukása folytán a vallásos tanok hatásukat elvesztették. A positiv és vallásos moral összehasonlításánál egyébként nem szabad felednünk, hogy az első még alig körvonaloztatott és minden rendszeres intézményt nélkülöz, míg az utóbbi százados munka által kidolgozva és az egész socialis apparatus által, melyet alkalmazása megkövetel, támogatva van. A positiv philosophia befolyását most csak tanai szerint mérlegelhetjük intézményeire való minden tekintet nélkül. A positiv moral rendkívüli hatással lesz az egészre, a családra és a socialis közösségre.

A sociologiai szellem philosophiai túlsúlyával a moral örök jogait ismét visszakapja, mert a socialis solidaritas és continuitás érzelmét a legmagasabb fokra fejleszti és privát, valamint közéletünk számára, magunkviselőre nézve a legjobb, legtermészetesebb törvényeket fogja tartalmazni. Az emberiség nagy eszméje, melybe torkollik az egész kifejlődés, a moralt illetőleg elsőbbséggel bir az isten eszméje fölött. Ez valódi, realis moralt teremt, mely minden chimaerikus remények és félelmek mellőzésével az ember nagyságát kifejti és mely más korlátot nem ismer, mint csak a realis rend korlátait, mely vendet egyébként erőnkhez képest javunkra kell felhasználnunk.

Különösen a socialis moralnál fogja a positiv philosophia derék-ségét megmutatni. Sem a metaphysikai philosophia, mely az egoismust megszenteli, sem a theologiai, mely az életet chimaerikus czéloknak rendeli alá, nem képesek úgy előtérbe juttatni a socialis szempontot, mint ezen új philosophia. A régi régime oly kevéssé fejlesztette ki a

jóakarató és érdektelen hajlamokat, hogy ez által egészen megtagadta ezeket. Egy érzelem sem fejlődhetik ki specialis és huzamos gyakorlás nélkül.

Az erkölcsi érzelem eddigelé csak közvetett, vagy mesterséges módon ápoltatott. Ha egy valódi nevelés megismertette a modern szellemeket a solidaritas és a continuitas fogalmaival, mikre az emberi kifejlődés vizsgálata vezet, — úgy be fogják látni azon philosophiának felsőbbségét, mely valamennyünket az összes időket és helyeket magában föllelő emberiség létével összeköti. A vallás ellenben csak szegényes példát nyújthatott illetően egyesülésről, mivel értelmes célja nem volt, midőn egyeseket, kik csak az égi üdvvel foglalkoztak, ideiglenesen egyesített e földön és kiknek határozatlan végleges egyesülését a mennyekbe helyezte. Ha az összes reményeket a való életre korlátozzuk, úgy ez új eszközökhöz fog vezetni, melyeknek célja az egyes haladását az emberi faj haladásával összekapcsolni és ez utóbbi vizsgálata képes csak megnyugtatni a természetünkben rejlő szükségletet az örökkévalóság után. Az emberi életnek tisztelete, mely a társadalmi hajlamok kifejlődésével arányosan növekedett, még inkább gyarapodni fog a chimaerikus remények kialudtával, mert e remény tönnyomósága könnyen minden mostani existentia megvetésére vezet, mely existentia a jövő élethez képest oly jelentéktelennek tűnik föl. A positiv philosophia tehát valamennyinél sokkal ügyesebb a közérzület ápolására. Minthogy a valódi philosophiai szellem csak a rendszeresített józan emberi ész, úgy azt állíthatjuk, hogy a józan ész volt az, legalább spontan alakjában, mely több mint három századon át egyedül tartotta fön az általános harmoniat a régi philosophiából eredt vagy ettől megengedett dogmatikus zavartatások daczára. A theologia és a metaphysika tévelygéseit régen rombadöntötték volna a világot, ha a közönséges, józan értelem ösztönszerű ellenállása e tévelygések alkalmazását a társadalomra meg nem akadályozta volna.

E különböző, alkalmas képességek folytán a positiv moral minden egyes boldogságát úgy állítja az emberek elé, mint amely össze van kötve az egész emberi faj, sőt az ember alá rendelt összes érző lények iránti jóakarató cselekedetek és sympathikus gerjedelmek legteljesebb gyakorlásával. Hatása annál inkább biztosítva lesz, mert minden egyedi és társadalmi helyzethez odaillően alkalmazkodhatik. Ellenben a vallásos moral merevsége és mozdulatlansága miatt, még legnagyobb

uralma ilejében is, majdnem az összes erejét elvesztette azon viszonyokra vonatkozólag, melyek csak fölállítása után fejlődtek ki és mikre épp azért a vallásos moral figyelemmel nem lehetett.

Mielőtt a jövő a positiv philosophia erkölcsi sajátosságait kinyilváníthatja, az emberiség természetes vezetőinek, a bölcsészeknek kötelességük e tulajdonságokat magasult életmódjukkal személyi, családi és társadalmi tekintetben mindenek szemei előtt föltárni.

A positiv philosophia továbbá függetleníteni fogja a politikától a moralt, melyet ismét a socialis szempont alá rendel, a mennyiben nem az emberekre, hanem az emberiségre vonatkoztat mindent. A napi tevékenység vezetését a praxisra bizza; a theoretikus tekintélynek pedig a tanácsadás szerepét tartja fön. Hosszas tapasztalás a legegyszerűbb esetekben megmutatta annak szükségét, hogy a theorianak a saját körében függetlennek kell lennie és hogy a praxist sem kell megakadályozni körében. Bonyolultabb esetekben még érezhetőbb e szükség. A haladás főleg abban áll, hogy az emberi okosság e két faja egymással megegyezzen. A közhaszon a napi életben mindig a praktikus vagyis a materiális hatalom túlsúlyát fogja megkövetelni, de a praktikus hatalom a maga részéről be fogja látnia theoretikus vagyis a szellemi hatalom függetlenségét és annak szükségét, hogy az abstract szabályokat minden concret határozatának elemei közé föl kell vennie.

A positiv régime bár eleinte csak Nyugat-Európa népeire szorítkozik, de később, ha kellően elő van készítve, az egész fehér fajra, sőt az egész emberi nemre ki fog terjedni. Az új philosophia sokkal kiterjedtebb szellemi összeköttetésre, associatióra képes, mint bármelyik vallásos közösség. Nyugat-Európa öt század óta független nemzetiségekké esett szét; ezek solidaritását csak a teljes reorganisatio hajthatja végbe.

A szellemi és erkölcsi anarchia következtében a közel jövőben nagy belső harcok fognak kitörni és pedig első sorban a vállalkozók és a munkások, azután a városok lakói és a vidék, mezőség lakói között. Most csak az van systematisálva, a mi destinalva van az elenyészésre; mindaz tehát, mi eddig rendszeresítve nincs, kikerülhetetlen collisiokat fog szülni. E viharos helyzetben a positiv philosophia politikai befolyásának első próbáját kell kiállania, de egyúttal ellenállhatatlan ösztönzést kell éreznie a socialis túlsúly megragadására.

A philosophiai törekvések és a nép ösztönei között egy belső

közösség, solidaritas fog képződni. E kölcsönös, hatalmas összeköttetés nemcsak elősegíti a positiv oekonomia létrejöttét, hanem ennek továbbra is legszilárdabb támasza lesz. E philosophia, mely az általános közértelem suprematijának elismertetésére fog vezetni, egyszersmind, a nélkül, hogy anarchiatól kellene tartani, a nép-szükségletek túlsúlyát juttatja előtérbe oly moral alapításával, mely uralkodik a tudomány inspiratioi és a politika határozatai felett.

Miután e viharok megszűnnek, melyek főleg a praxis szükségleteinek és a theoria eredményeinek egyenlőtlen kifejlődéséből származnak, a positiv philosophia megvalósulása az emberiséget természetének legmegfelelőbb rendszerhez fogja vezetni, mely egyöntetűség, kiterjedtség és szilárdság tekintetében mindazt felülmulja, mit a multnak fölmutathat.

A positiv philosophia hatása a művészetekre nézve is kedvező leend.

A művészetek kifejlődésére nézve a legalkalmasabb viszonyok csak a polytheismus uralma alatt voltak meg. A nyilvános élet akkor nagyon előtérbe lépett és a harci tevékenység volt jellemvonása; de ennek idealisálása most már ki van merítve. A munkás és békés tevékenység, mely a mostani civilisatio sajátja, aesthetikai tekintetben még nem értékesítettett. A modern élet idealisálásra fog találni, a mint jelleme teljes határozottságát elérte. Az igaznak és jónak kettős érzelme nem fejlődhetik ki a nélkül, hogy a szépnek érzelmét ne szülje. A positiv philosophia ezen utolsó hatása azért az előző hárommal bensőleg összekötve van.

A modern haladás legfontosabb eredménye az összes conceptioknak az emberiség fogalmában való spontan összetalálkozásában áll, mely fogalom minden mesterkéeltség nélkül rendkívüli aesthetikai tartalommal rendelkezik. Az ember fogalmában a poetikai nagyság kiapadhatatlan forrása rejlik, ha az ember úgy fogatik föl, mint legfőbb feje a természetes oekonomiának, a mint ezt bölcs merészséggel folyton előnyére változtatja, menten minden hiú utógondolatoktól és minden lealacsonyító félelemtől és más törvényeket el nem ismerve, csak az értelem által fölhalált positiv törvényeket. Azelőtt az emberiség tétlenségben egy önkényes hatalomnak volt alárendelve, melytől minden vállalata függött. Az ember hatása a természetre teljesen csak a moderneknél nyilatkozott. A művészet, a régi költészetet utánozva folytatá tovább a természet csodálatos bölcseségének megéneklését, annak daczára,

hogy a tudomány ezen úgy dicsőített rendnek tökéletlenségét bebizonyítja és annak dacára, hogy az embernek művei, a legegyszerűbb mechanikai készülékektől a legkiválóbb socialis intézményekig, mindazokat fölülmulják, miket a legtökéletesebb, de az embertől nem vezetett oekonomia nyújt és mely oekonomiában a tömegnagyság volt mindenek előtt oka az előző csodálatnak. Az ember nagy műveinek, a természet leigázásának, socialis képességei csodáinak dicsőítésében fogja az aesthetikai genie az új és hatalmas inspiratiók forrását megtalálni, mely inspiratiók a legnépszerűbbek lesznek, mert meggyőződéseink összességével és fensőbbseink aspiratioival harmoniában vannak.

De a modern művészet újjászületése nemcsak a költészetre szorítkozik egyedül, hanem a művészet többi ágára is kiterjed. A positiv szellem ekként az aesthetikai reorganisatio alapjává lesz, mely újjászületés époly szükséges, mint a socialis, melytől elválaszthatatlan.

A positiv philosophia e hatásainak vázolása után C. bevégzi művét, melyre azért vállalkozott, hogy a philosophiának Bacon és Descartes-tól megkezdett megújítását tökélyesítse.

«A metaphysikától épügy, mint a theologiától fölszabadúlva és a teljes positiv állapotra jutva azon fáradszellemem, hogy az összes energikus gondolkodókat ugyanazon álláspontra emeljem».

Dr. Buday József.
